

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ-
ΙΑΤΡΙΚΗΣ- ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ- ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ
ΒΙΟΗΘΙΚΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ Κ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΟΥ

Τίτλος: Υδατικοί πόροι και Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κωνσταντίνος Κουκουζέλης

Επίκουρος Καθηγητής του τμήματος Φιλοσοφικών και
Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστημίου Κρήτης

ΜΕΛΟΣ :

Μαρία Κούση

Καθηγήτρια του τμήματος Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστημίου Κρήτης

ΜΕΛΟΣ :

Τάκης Βιδάλης

Ειδικός Επιστήμονας Εθνικής Επιτροπής
Βιοηθικής

Ρέθυμνο, Νοέμβριος 2015

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ-
ΙΑΤΡΙΚΗΣ- ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ- ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ
ΒΙΟΗΘΙΚΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της **ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ Κ. ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΟΥ**
(ΑΜ. 177)

Τίτλος: Υδατικοί πόροι και Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κωνσταντίνος Κουκουζέλης

Επίκουρος Καθηγητής του τμήματος Φιλοσοφικών και
Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστημίου Κρήτης

ΜΕΛΟΣ :

Μαρία Κούση

Καθηγήτρια του τμήματος Κοινωνιολογίας,
Πανεπιστημίου Κρήτης

ΜΕΛΟΣ :

Τάκης Βιδάλης

Ειδικός Επιστήμονας Εθνικής Επιτροπής
Βιοηθικής

Ρέθυμνο, Νοέμβριος 2015

Copyright © Ευαγγελία Κ. Νικολακάκου, 2015

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πρώτο από όλους θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της μεταπτυχιακής μου εργασίας κ. Κώστα Κουκουζέλη, Επίκουρο Καθηγητή για την πολύτιμη καθοδήγησή του, την εμπιστοσύνη και εκτίμηση που μου έδειξε.

Τις ευχαριστίες μου επίσης θέλω να εκφράσω στην καθηγήτρια κ. Κούση και στον κ. Βιδάλη, αφενός που δέχτηκαν να είναι μέλη της τριμελούς επιτροπής αξιολόγησης της μεταπτυχιακής μου εργασίας και αφετέρου για τις χρήσιμες υποδείξεις τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σημασία του νερού ως περιβαλλοντικού αγαθού και ως φυσικού πόρου για την επιβίωση των ανθρώπων και της φύσης είναι θεμελιώδης. Λόγω της συνεχούς και αυξανόμενης ποσοτικής και ποιοτικής υποβάθμισής του τίθεται σε κίνδυνο η βιωσιμότητά του και εγείρονται ηθικές υποχρεώσεις για την προστασία του. Ηθικά καθήκοντα υφίστανται μεταξύ ηθικών προσώπων, αλλά και απέναντι στη φύση τα οποία εν συνεχεία μπορούν να θεμελιωθούν και δικαίικα. Ένα δικαίωμα στο νερό απορρέει από την αξιοπρέπεια και την ανάγκη για επιβίωση. Τα ζητήματα οικονομικής και φυσικής προσβασιμότητας όλων των ανθρώπων σε επαρκείς ποσότητες και καλής ποιότητας νερό καθώς και σε υπηρεσίες ύδρευσης, εμπίπτουν στο πλαίσιο της κοινωνικής δικαιοσύνης. Μέσα από την ανάλυση των χαρακτηριστικών του νερού (κοινό, δημόσιο, ιδιωτικό αγαθό ή εμπόρευμα) και με την έρευνα να επικεντρώνεται στις χώρες της Ευρώπης της κρίσης, η παρούσα εργασία αναζητά τους καλύτερους τρόπους διαχείρισής του. Με έρεισμα τις θεωρίες δικαιοσύνης των Rawls και Nozick, συμπεραίνουμε ότι οι πολιτικές νερού πρέπει να έχουν ένα ηθικό πλαίσιο βασισμένο στις αρχές της δικαιοσύνης και της ισότητας αφού το νερό αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα (ανεξάρτητο ή δευτερεύον). Για την ορθή διαχείριση του νερού με όρους βιώσιμης ανάπτυξης είναι αναγκαίο οι κυβερνήσεις να προστατεύσουν τον δημόσιο χαρακτήρα του νερού από την εμπορευματοποίηση και να αναγνωρίσουν το δικαίωμα των ανθρώπων για πρόσβαση σε επαρκείς ποσότητες νερού, με συνταγματικές και νομοθετικές ρυθμίσεις. Σύμφωνα με την θεωρία της δικαιοσύνης ως ακριβοδικία, πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν όλοι οι άνθρωποι σε μια κοινωνία με την εξασφάλιση τουλάχιστον των βασικών τους αναγκών σε νερό και με προτεραιότητα σε εκείνους που είναι οι λιγότερο ευνοημένοι μέσα στην κοινωνία.

Λέξεις κλειδιά: υδατικοί πόροι, περιβαλλοντική δικαιοσύνη, δικαίωμα στο νερό, δημόσιο αγαθό, ακριβοδικία, ιδιωτικοποίηση.

ABSTRACT

The importance of water as an environmental good and as a natural resource is fundamental for the life of all human beings and for nature to survive. Because of the continuous and increasing quantitative and qualitative deterioration of the water resources of the world, its sustainability is threatened and certain ethical obligations arise regarding its protection. Duties of morality exist between moral agents but also in relation to the rest of nature, which thereafter can be established as rights through juridical arrangements. A right to water stems from someone's dignity and his need to survive. Issues of economic and physical access to sufficient quantities and good quality of water and water services, fall within the framework of social justice. Through the analysis of the various characteristics of water (common or public good, private good or commodity) and the research focusing on those countries suffering from the economic crisis in Europe, this paper addresses questions about the proper ways of water management, either as a public good or as a commodity governed by the markets. Based on theories of social justice, especially those of J. Rawls and R. Nozick, we argue that since water is a human right (independent or derivative), all water policies must be implemented within an ethical framework grounded on principles of justice and equity. For proper water management in terms of sustainable development, it is necessary for governments to protect the public nature of water from commercialization, as well as recognize the right to have access to an adequate amount of water through constitutional and legal regulations. According to the theory of justice as fairness we must take into account all people, especially those who are the least advantaged in a society, by ensuring and fulfilling at least their basic water needs.

Key words: water resources, environmental justice, right to water, public good, fairness, privatization

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Η προστασία του νερού ως αγαθού στην Ευρώπη στα πλαίσια της περιβαλλοντικής ηθικής	10
1.1 Η σημασία του νερού ως φυσικός πόρος για τον άνθρωπο και το περιβάλλον και ως βασικό και αναντικατάστατο αγαθό.	10
1.2 Η ποσοτική και ποιοτική μείωση των υδατικών πόρων	16
1.3 Η ανάγκη για βιωσιμότητα.	20
1.4 Γέννηση ηθικής υποχρέωσης προστασίας του νερού απέναντι στον άνθρωπο.	23
1.5 Ηθικό καθήκον για προστασία της φύσης	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Το δικαίωμα στους υδατικούς πόρους ως όρος για βιώσιμη ανάπτυξη	37
2.1 Τα δικαιώματα	37
2.2 Η προέλευση ενός δικαιώματος στο νερό	39
2.3 Η φύση του δικαιώματος στο νερό ως ατομικό και ως δευτερεύον δικαίωμα	41
2.3α) Το δικαίωμα στο νερό ως δευτερεύον δικαίωμα	41
2.3β) Η σύνδεση του δικαιώματος του νερού με το δικαίωμα στο περιβάλλον	43
2.3γ) Το δικαίωμα στο νερό ως ανεξάρτητο δικαίωμα	45
2.4. Η σύνδεση των δικαιωμάτων με τις ανάγκες	46
2.5. Πως προσδιορίζονται οι ανάγκες και τι απαιτεί ένα δικαίωμα στο νερό	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη και θεωρίες διανεμητικής δικαιοσύνης σε σχέση με τους υδατικούς πόρους	54
3.1 Θεωρίες Δικαιοσύνης	54
3.1.1 Ωφελμισμός	55
3.1.2 Ελευθεριακές θεωρίες	58
3.1.3 Ο τύπος του αγαθού του νερού	62
3.1.4 Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία του Τζον Ρωλς	65
3.1.4α) Το νερό ως κοινωνικό αγαθό και αντικείμενο διανομής	65
3.1.4β) Δίκαιοι κοινωνικοί θεσμοί	68
3.1.4γ) Η ιδιωτικοποίηση στην Ευρώπη	69
3.1.4δ) Εφαρμογή της θεωρίας του Ρωλς	72
3.2 Η εξασφάλιση ενός δικαιώματος στο νερό μέσα από τον δημόσιο χαρακτήρα του.	73

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο</u> : Νομοθεσία στην Ελλάδα και Ευρώπη για το δικαίωμα στο νερό	76
4.1 Το Ελληνικό Σύνταγμα για το δικαίωμα στο νερό	76
4.2 Διατάξεις του Ελληνικού Δικαίου για την χρήση και το δικαίωμα στο νερό	78
4.3 Νομολογία	81
4.4 Άλλες έννομες τάξεις	83
4.5 Μη δεσμευτικά κείμενα (Soft law)	85
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο</u> : Κοινωνικά κινήματα για το δικαίωμα στο νερό στην Ελλάδα, Ισπανία και Πορτογαλία της κρίσης.	89
5.1 Στόχος του κεφαλαίου και σύνδεσή του με τα προηγούμενα κεφάλαια	90
5.2 Κινήματα νερού. Διεκδικήσεις, αιτήματα και αντίκτυπος	91
5.2α) Δράση στην Ελλάδα	91
5.2β) Δράση στην Ισπανία και Πορτογαλία	93
5.2.γ) Κινήματα και Νομοθεσία	94
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια και στα πλαίσια της περιβαλλοντικής ηθικής, η διαφύλαξη της φύσης και η εξάλειψη των περιβαλλοντικών κινδύνων που έχουν δημιουργηθεί από την ανθρωπογενή επέμβαση μέσω της ραγδαίας ανάπτυξης της τεχνολογίας βρίσκονται στο επίκεντρο των βιοηθικών προβληματισμών. Το νερό, ως φυσικός πόρος αλλά και ως αγαθό, έχει μονοπωλήσει το ενδιαφέρον της παγκόσμιας συζήτησης και διαπερνά το μεγαλύτερο μέρος των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών αλλά και θρησκευτικών συγκρούσεων, λόγω της σπουδαιότητάς του ως ζωτικού όρου για την επιβίωση όλων των οργανισμών του πλανήτη, ανθρώπων και μη.

Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού, η μετακίνηση στις πόλεις μεγάλων αριθμών ατόμων, η ρύπανση των επιφανειακών υδάτων από ανθρώπινες ενέργειες, η κλιματική αλλαγή, η υπερβολική χρήση των αποθεμάτων των υδατικών πόρων στη γεωργία κ.α. οδηγούν με ταχείς ρυθμούς στην ελαχιστοποίηση του, στην χειροτέρευση της ποιότητάς του και συνεπώς στον επαναπροσδιορισμό του ως πολύτιμου, απαραίτητου για τη ζωή αγαθού στη γη. Οι κρίσιμες επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων και ιδιαίτερα των λιγότερο ευνοημένων σε μια κοινωνία, δηλαδή των φτωχών, εγείρουν ζητήματα ηθικών υποχρεώσεων μεταξύ των ανθρώπων αλλά και σε σχέση με το περιβάλλον. Τα Ηνωμένα Έθνη διαπιστώνουν ότι η ελάχιστη ποσότητα νερού που είναι απαραίτητη για την ανθρώπινη ύπαρξη υπολογίζεται σε 20 λίτρα περίπου την ημέρα (UN, 2006). Έχει επισημανθεί, ότι έως το τέλος του 21^{ου} αιώνα το νερό θα κυριαρχήσει στην παγκόσμια πολιτική των φυσικών πόρων, όπως κυριάρχησε το πετρέλαιο τον αιώνα που μας πέρασε (Liu et al., 2011).

Ηθικές υποχρεώσεις υπάρχουν όπου υπάρχει ικανότητα για πράξη και για στοχασμό γύρω από την πράξη. Οι άνθρωποι ως έλλογα όντα και ως δρώντες μπορούν να ωφελήσουν ή να βλάψουν, να περιορίσουν την ελευθερία του άλλου σε όφελος της δικής τους, κάνοντας δύσκολα διακριτά τα όρια που σταματά η ελευθερία του ενός και ξεκινά η ελευθερία του άλλου, πλήττοντας με αυτό τον τρόπο την αυτονομία τους. Ηθικό καθήκον υπάρχει από όλους τους ανθρώπους στα πλαίσια της ατομικής ευθύνης και από όλες τις κυβερνήσεις στα πλαίσια της συλλογικής ευθύνης, να μην προκαλείται ανώφελη βλάβη και υπονόμηση των συνθηκών εκείνων που είναι αναγκαίες για την διαβίωση και την ευημερία των όντων του πλανήτη.

Για πολύ καιρό το νερό θεωρούνταν ως ένα συλλογικής διαχείρισης κοινό αγαθό, από τη χρήση του οποίου δεν θα έπρεπε να αποκλείεται κανείς. Ακόμη και τα αγαθά, όπως

είναι και το νερό τείνουν να κοστολογηθούν και η διαχείρισή του που στις περισσότερες των περιπτώσεων αποτελούσε κομμάτι του κρατικού ελέγχου, ολοένα και περνά στα χέρια ιδιωτικών πολυεθνικών εταιριών οι οποίες υπόσχονται στους καταναλωτές, χαμηλές τιμές και αυξημένη αποδοτικότητα. Η ιδιοποίηση όμως βασικών αγαθών δέον να διενεργείται δυνάμει αρχών δικαιοσύνης, όπως είναι η ελευθερία και η ισότητα, χωρίς να θίγεται η δυνατότητα ελεύθερης δράσης και χωρίς να αφήνεται ατιμώρητη η πρόκληση βλάβης. Είναι αδιαπραγμάτευτη επομένως, η πρόσβαση όλων σε επαρκές και καθαρό νερό, μέσα από την δίκαιη και ίση διανομή των οφελών και βαρών, σε μια κοινωνία που η ατομική και συλλογική ευθύνη μπαίνει στο μικροσκόπιο με στόχο την προστασία των δικαιωμάτων και την τήρηση των αντίστοιχων υποχρεώσεων.

Η ανάγκη για μεγαλύτερη δικαιοσύνη στα ζητήματα του νερού, απαιτεί μια κριτική ματιά που θ' αναγνωρίζει όλες τις διαστάσεις της, πολιτιστικές, πολιτικές και υλικές. Η καλή χάραξη πολιτικής καθώς και η ακτιβιστική δράση τοπικών και όχι μόνο οργανώσεων, απαιτεί να λαμβάνονται υπ' όψιν η πολιτιστική αναγνώριση, η πολιτική συμμετοχή καθώς και η κοινωνικοοικονομική ισότητα από κοινού, χωρίς να υπονομεύει η μία την άλλη (Zwarteveen, Boelens, 2014:153).

Στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας θα προσπαθήσω, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης να μελετήσω τη συζήτηση που γίνεται σε σχέση με το αν το νερό αποτελεί ένα δημόσιο/κοινό αγαθό και/ή ένα εμπορεύσιμο αγαθό καθώς και ποιοι βάσει της διάκρισης αυτής, είναι οι καλύτεροι τρόποι διαχείρισής του με όρους βιώσιμης ανάπτυξης, με όρους δηλαδή ισότητας, ακριβοδικίας και ελευθερίας, με απώτερο στόχο την αξιοπρεπή διαβίωση των ανθρώπων βιολογικά και ψυχολογικά. Η ανάλυση των παραπάνω θα διενεργηθεί με έρεισμα τις διαφορετικές θεωρίες διανεμητικής δικαιοσύνης και συγκεκριμένα τις θεωρίες δικαιοσύνης των Rawls και Nozick, διότι και οι δύο συνδέουν την δικαιοσύνη με τα δικαιώματα, μ' έναν ωστόσο διαφορετικό τρόπο.

Ειδικότερα:

Στο πρώτο κεφάλαιο και στα πλαίσια της περιβαλλοντικής ηθικής, παραθέτω στοιχεία για τις οικονομικές, κοινωνικές και οικολογικές επιπτώσεις που έχει η κρίση ύδατος παγκοσμίως, καθώς και για την σημασία που έχει το νερό ως αναντικατάστατο αγαθό στην επιβίωση του ανθρώπου και της φύσης. Διερευνώ περαιτέρω κατά πόσο η βιωσιμότητα ως κανονιστική έννοια δημιουργεί ηθικές υποχρεώσεις μεταξύ των ανθρώπων και σε σχέση με η φύση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εισέρχεται ο προβληματισμός κατά πόσο ένα ηθικό καθήκον μπορεί να εδραιώσει κι ένα δικαϊκό καθήκον, ένα δηλαδή δικαίωμα στο νερό κι αν αυτό είναι υπαρκτό. Τι απαιτεί ένα δικαίωμα στο νερό?

Στο τρίτο κεφάλαιο και με τη βοήθεια θεωριών διανεμητικής δικαιοσύνης αναλύω τι τύπος αγαθού είναι το νερό ούτως ώστε να καταλήξω πως επιτυγχάνεται η βιώσιμη ανάπτυξη, πως δηλαδή με βάση τα χαρακτηριστικά του νερού μπορούμε να καταλήξουμε σε ορθούς τρόπους διαχείρισής του. Ο προβληματισμός μου δεν θα εστιαστεί στην διανομή νερού για όλες τις χρήσεις στην κοινωνία αλλά κυρίως σε εκείνες που είναι απαραίτητες για την ικανοποίηση κατά πρώτον των βασικών (βιολογικών και ψυχολογικών) αναγκών των ανθρώπων όπως αυτές ερμηνεύονται από την βιβλιογραφία.

Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιώντας την θεωρία δικαιοσύνης του Rawls σε αντιπαράθεση με τους ελευθεριστές που δεν πιστεύουν στην διανομή οφελών και βαρών σε μια κοινωνία αλλά ισχυρίζονται ότι όλα είναι ζήτημα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, θα ισχυριστώ, ότι παρά το γεγονός ότι το νερό αποτελεί δημόσιο/κοινό ιδιωτικό αγαθό, δεν είναι ωστόσο ανεξάντλητο και επομένως η κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο νερό δεν έρχεται απαραίτητα σε αντιπαράθεση με μια υπό όρους τιμολόγησή του. Η έρευνα θα επικεντρωθεί σε χώρες της Ευρώπης συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας λόγω των κοινών εν πολλοίς, πολιτικών οικονομικών και κοινωνικών δομών τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο προβαίνω στην ανάλυση του τι ορίζεται για το νερό στο Σύνταγμα της Ελλάδας και γενικότερα στο Ελληνικό δίκαιο σε σχέση με τον τύπο του αγαθού ως δημόσιο ή ιδιωτικό και μελετώ την πρόσφατη νομολογία. Επίσης προσπαθώ να εντοπίσω ομοιότητες και διαφορές με άλλες έννομες τάξεις συγγενικές με την Ελλάδα, με μια κριτική ματιά στο αν και τι πρέπει ενδεχομένως να βελτιωθεί.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ερευνώ την δράση των κινημάτων του νερού στην Ευρώπη και στην Ελλάδα της κρίσης, κατά πόσο η δράση αυτή συνδέεται με την διεκδίκηση του νερού ως δημόσιου αγαθού και σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο η κινητοποίηση αυτή έχει συμβάλλει στην διαμόρφωση της νομοθεσίας.

Κεφάλαιο 1^ο : Η προστασία του νερού ως αγαθού στα πλαίσια της περιβαλλοντικής ηθικής.

1.1 Η σημασία του νερού ως φυσικός πόρος για τον άνθρωπο και το περιβάλλον και ως βασικό και αναντικατάστατο αγαθό.

Οι φυσικοί πόροι του πλανήτη είναι ζωτικής σημασίας για την επιβίωση και την ανάπτυξη του ανθρώπινου πληθυσμού. Ως φυσικοί πόροι νοούνται κυρίως φυσικά αγαθά, εύκολα προσβάσιμα και διαθέσιμα, τα οποία ο άνθρωπος έχει την ικανότητα να τα χρησιμοποιήσει για την κάλυψη αναγκών του, ταξινομούνται κατά ποσότητα σε ανανεώσιμους και μη ανανεώσιμους και η διαφύλαξή τους είναι θεμελιώδους σημασίας για την βιοφυσική και όχι μόνο, υπόστασή του. Ορισμένοι από αυτούς τους πόρους, όπως τα ορυκτά, τα έμβια είδη και οι οικοτόποι είναι πεπερασμένοι, άπαξ και εξαντληθούν ή καταστραφούν, έχουν χαθεί για πάντα. Άλλοι, όπως ο αέρας, το νερό και το ξύλο είναι ανανεώσιμοι, παρόλο που σε γενικές γραμμές για την εκ νέου ανάπτυξη, την ανανέωση και τον καθαρισμό τους βασιζόμαστε στα φυσικά συστήματα της Γης.

Σύμφωνα με τον Οργανισμό της UNESCO και της WMO ως υδατικοί πόροι ορίζονται, «το νερό που είναι ή μπορεί να καταστεί διαθέσιμο για χρήση, σε επαρκή ποσότητα και ποιότητα, για μια περιοχή, μέσα σε μια χρονική περίοδο κατάλληλη για ζήτηση, που μπορεί να προσδιοριστεί». Συμπερασματικά «ως υδατικοί πόροι νοούνται μόνο εκείνοι που είναι διαθέσιμοι σε επαρκείς ποσότητες και τέτοια ποιότητα ώστε να ικανοποιούνται συγκεκριμένες απαιτήσεις και χρήσεις» (Liu et al, 2011).

Με τα 2/3 της γης να καλύπτονται από νερό και το ανθρώπινο σώμα να αποτελείται από νερό σε ποσοστό 75%, είναι φανερό ότι αποτελεί ένα από τα πρωταρχικά στοιχεία που είναι υπεύθυνα για τη ζωή του. Αν και δεν περιέχει θρεπτικά συστατικά, είναι ουσιώδες για τη ζωή: μεταφέρει θρεπτικές ουσίες στα όργανα και τους ιστούς που τις χρειάζονται, διατηρεί τον όγκο του αίματος και βοηθά στη ρύθμιση της θερμοκρασίας του σώματος. Τα 2/3 περίπου του νερού περιέχονται στα κύτταρα του σώματος, το 1/3 περίπου βρίσκεται στα αιμοφόρα αγγεία, ενώ μία μικρή ποσότητα βρίσκεται μεταξύ των κυττάρων και παρέχει ελαστικότητα στους ιστούς. Καθημερινά απαιτούνται δύο λίτρα νερού για την αναπλήρωση της απώλειας που προκαλείται από την αναπνοή, την εφίδρωση και την αποβολή υγρών και στερεών και αν δεν αναπληρωθούν, οι κανονικές σωματικές λειτουργίες καταρρέουν (Liu et al, 2011). Οι Prescollì et al επιβεβαιώνουν ότι δεν υπάρχει ζωή δίχως νερό και όσοι άνθρωποι στερούνται το νερό στερούνται την ίδια τη ζωή. «There is no life without water, and those to whom it is denied are denied life» (Priscollì, Dooge and Llamas, 2004:16).

Σε όλους τους πολιτισμούς και τις κοινωνίες από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι και σήμερα, το νερό αποτελούσε και αποτελεί το βασικότερο στοιχείο για τις πνευματικές και θρησκευτικές ανάγκες του ανθρώπου. Πέρα δηλαδή, από την ικανοποίηση των βιολογικών του λειτουργιών και την επιβίωσή του, ο άνθρωπος χρειάστηκε το νερό και για την προσωπική του ανάπτυξη και ευημερία, την εξέλιξη του δηλαδή ως όν κοινωνικό. Λόγω της απόλυτης εξάρτησής του από αυτό, όπου υπάρχει νερό υπάρχει και ζωή, ενώ όταν το νερό είναι σπάνιο οι συνθήκες ζωής είναι πολύ δύσκολο να επικρατήσουν.

Η ανθρώπινη ιστορία συνδεόταν ανέκαθεν με το νερό. Από τον 4^ο αιώνα π.Χ και μετά, σημαντικοί πολιτισμοί αναπτύχθηκαν κατά μήκος μεγάλων ποταμών όπως ο Νείλος, ο Τίγρης και ο Ευφράτης (Maneglier, 1991:183). Σημαντικά έργα όπως υδραγωγεία για την μεταφορά του νερού της πόλης αλλά και για την ανάπτυξη της γεωργίας κατασκευάστηκαν από πολιτισμούς της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου και της Ελλάδας. Οι Έλληνες υπήρξαν οι πρώτοι που έφτιαξαν υδραγωγούς σε μεγάλες αποστάσεις, ενώ οι Ρωμαίοι κατασκεύασαν υδραγωγεία μήκους έως 500χμ. Η σημασία του νερού επεκτείνεται και σε άλλες πλευρές του ανθρώπινου βίου, όπως στην διατήρηση της υγείας και της καθαριότητας του σώματος. Οι ιαματικές πηγές αποτελούσαν στην αρχαιότητα την κατεξοχήν μέθοδο θεραπείας πολλών ασθενειών, ενώ στις περισσότερες θρησκείες στο παρελθόν αλλά και σήμερα οι ιδιότητες του νερού είναι εξαγνιστικές (Maneglier, 1991:183).

Περίπου το 75% της επιφάνειας της γης καλύπτεται από νερό. Το 97% βρίσκεται στους ωκεανούς, ενώ μόνο το 3% περίπου είναι κατάλληλο για να επιβιώσουν άνθρωποι και οικοσυστήματα. Από αυτό τα 2/3 περίπου είναι εγκλωβισμένα σε παγόβουνα και παγετώνες και απομένει μόνο το 0,3% που βρίσκεται σε ποτάμια, λίμνες, ταμιευτήρες, υδροβιότοπους, χόμα και στην ατμόσφαιρα που μπορεί να ικανοποιήσει τελικά τις ανάγκες των έμβιων όντων (Liu et al, 2011:6). Για τις ανθρώπινες ανάγκες καταλληλότεροι πόροι είναι τα επιφανειακά ύδατα, όπως οι λίμνες, τα ποτάμια και τα υπόγεια ύδατα. Αυτές οι γεωγραφικές περιοχές στις οποίες βρίσκονται όλα τα παραπάνω ονομάζονται λεκάνες απορροής. Για παράδειγμα η λίμνη Σουπίριου που εκτείνεται στις πολιτείες των ΗΠΑ Ουισκόνσιν και Μινεσότα μέχρι του Οντάριο του Καναδά, υποστηρίζεται από μία λεκάνη απορροής (Boylan, 2008:276,277).

Η κατάσταση του νερού δεν είναι στατική αλλά υφίσταται μια δυναμική «ανταλλαγή» νερού μεταξύ των ωκεανών και της ατμόσφαιρας, που αποτελεί τον

υδρολογικό κύκλο. Οι διαδικασίες της εξάτμισης και καταβύθισης υπολογίζονται σε 577.000κ.μ. κάθε χρόνο και το 40% της βροχής που πέφτει στη γη προέρχεται από την εξάτμιση των ωκεανών ενώ το 60% από την επιφάνεια της γης. Ο ρόλος της βροχόπτωσης είναι εξαιρετικά σημαντικός για την ανανέωση των υδατικών πόρων, ειδικότερα για την ενίσχυση των υπόγειων υδάτων που αποτελούν τα βασικά αποθέματα γλυκών υδάτων, και ως εκ τούτου είναι απαραίτητη για την γεωργία και τα οικοσυστήματα. Ο χρόνος ανανέωσης των ωκεανών μπορεί να είναι 2.500 έτη, των υπόγειων νερών 1.400 χρόνια, των πάγων 10.000 έτη, των πολικών πάγων 97.000 έτη, των παγετώνων 1600 έτη, των λιμνών 17 έτη κλπ , αν και τα μεγέθη εξαρτώνται κατά πολύ από τις κλιματικές συνθήκες οι οποίες αλλάζουν δραστικά (Liu et al, 2011).

Το νερό έχει την ιδιότητα να αλλάζει συνεχώς κατάσταση (μετεωρολογική, γεωλογική, βοτανική) καθώς και να υιοθετεί διαφορετικές μορφές, υγρού, εξαέρωσης και πάγου, όταν υφίστανται διαφορετικές θερμοκρασίες. Για τον Θαλή τον Μιλήσιο όχι μόνο τα πάντα είναι φτιαγμένα από νερό αλλά «η ίδια η γη επιπλέει στο νερό». Το νερό είναι η «arche»ή «αρχή», ο πρώτος και τελευταίος κανόνας της φύσης και κατά κάποιο τρόπο , η ίδια η σοφία. Όπως και η σοφία, ομοίως και το νερό, είναι ίδια και अपαράλλακτα σε οποιαδήποτε κατάσταση κι αν τα συναντήσουμε, βρίσκονται στην αρχή και το τέλος των πραγμάτων και είναι αναλλοίωτα και αιώνια στο χρόνο. (Sison, 2007:4).

Δεν αποτελεί όμως σημαντική πηγή ζωής μόνο για τον άνθρωπο αλλά και για τα οικοσυστήματα και τους εν γένει οργανισμούς του πλανήτη οι ζωές των οποίων σχηματίζουν μια αλυσίδα και τελούν σε σχέσεις αλληλεξάρτησης. Η ανθρώπινη επιβίωση συνδέεται άρρηκτα με τη φυσική ζωή του πλανήτη και αυτή ακολούθως εξαρτάται απόλυτα από το νερό για την επιβίωσή της. Χωρίς νερό η γη θα ξεραθεί, τα δάση θα υποστούν μαρασμό και τα είδη θα εξαφανιστούν. Για κάποια οικοσυστήματα είναι ήδη πολύ αργά. Η καταστροφή της Λίμνης Αράλης και η εξαφάνιση των ενδημικών ειδών ψαριών που ζούσαν εκεί, έχουν ανυπολόγιστες συνέπειες με μη αναστρέψιμα αποτελέσματα (Gleick, 2000:132). Εκείνες οι μορφές ζωής που φαίνεται να λειτουργούν χωρίς νερό αποτελούν την εξαίρεση και σπανίζουν στον έμβιο κόσμο. Ως εκ τούτου το νερό είναι απαραίτητο σε όλα τα φυτά, αποτελώντας ουσιαστικό συστατικό για την διαδικασία της φωτοσύνθεσης, καθώς και για την μεταφορά των θρεπτικών στοιχείων στην εσωτερική δομή του φυτού.

Τα ζώα χρησιμοποιούν το νερό μόνο ως πόσιμο και ίσως για πλύσιμο, σε αντίθεση με τον άνθρωπο ο οποίος καταναλώνει διαφορετικές ποσότητες σε πολλές από τις καθημερινές του δραστηριότητες και σε ποικίλους τομείς όπως στη γεωργία (70%), βιομηχανία (20%) και για οικιακή χρήση (10%) και οι οποίες χρήσεις ταξινομούνται ανάλογα με την σπουδαιότητά τους.

Πρώτη και πιο σημαντική χρήση του είναι η κατανάλωσή του ως πόσιμου νερού. Το νερό που καταναλώνεται θα πρέπει να είναι ασφαλές ενώ το μολυσμένο νερό μπορεί να οδηγήσει στην δημιουργία μεταδοτικών ασθενειών, που μπορεί να είναι και απειλητικές για την ανθρώπινη ζωή. Περισσότερο επιρρεπείς σε αυτές είναι κατά τους Blaikie et al (1994) πρώτα οι πολύ φτωχοί άνθρωποι, μετά οι γυναίκες και τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και τέλος κάποιες μειονότητες, όπως είναι π.χ. οι αυτόχθονες λαοί. Ειδικότερα οι γυναίκες εκτίθενται περισσότερο στις άμεσες συνέπειες της έλλειψης καθαρού νερού, αφενός γιατί έχουν στην πλήρη ευθύνη τους την φροντίδα του νοικοκυριού, ενώ μετά από φυσικές καταστροφές (πλημμύρες κ.λ.π.) έχουν πολύ δυσκολότερη πρόσβαση σε υδάτινους πόρους, από ότι οι άνδρες (Priscoli, Dooge and Llamas, 2004:13).

Πόσο νερό χρειάζεται κάθε άνθρωπος για να πει και για την προετοιμασία του φαγητού του, εξαρτάται από τη διαίτα, το κλίμα και την εργασία που κάνει. Υπολογίζεται, ότι η ελάχιστη ποσότητα πόσιμου νερού, κυμαίνεται από 2 λίτρα σε ήπια κλίματα μέχρι και 4,5 λίτρα για ανθρώπους που ζουν σε θερμά κλίματα, οι οποίοι επιπλέον έχουν να διεκπεραιώσουν και χειρωνακτική εργασία. Ομοίως για την προετοιμασία της τροφής καθημερινά, είναι απαραίτητα τουλάχιστον 2 λίτρα νερού

κατά κεφαλήν (WHO 2003).

Η χρήση του νερού για γεωργικούς σκοπούς όπως είναι, ή άρδευση, η κτηνοτροφία, η αλιεία και οι υδατοκαλλιέργειες, εκτιμάται ότι είναι υπεύθυνη για το 70% περίπου εκμετάλλευσης των υδάτινων πόρων. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο στις χαμηλών και μέσης τάξης εισοδημάτων χώρες, ενώ ποσοστό περίπου 15-35% των υδάτινων πόρων που χρησιμοποιούνται για αρδευτικούς σκοπούς είναι

μη βιώσιμο. Η αποτελεσματική, λοιπόν, διαχείριση των υδατικών πόρων αποτελεί ένα ζήτημα, με στόχο την μείωση της χρήσης τους στις καλλιέργειες και στην αναπαραγωγή ζώων, με στόχο δηλαδή μια βιώσιμη ανάπτυξη. Συγκριτικά, με την αύξηση της καλλιεργήσιμης γης κατά ποσοστό 24% από το 1961 έως το 2003, ο αριθμός των αρδευόμενων εκτάσεων διπλασιάστηκε από το 1970 έως το 1995 (IWMI-FAO). Εν πολλοίς η βασική πηγή αρδευόμενου νερού είναι τα επιφανειακά ύδατα δηλ. οι λίμνες, τα ποτάμια και τα πηγάδια (Liu et al, 2011).

Ποσοστό 20% της παγκόσμιας χρήσης νερού, προορίζεται για βιομηχανικούς σκοπούς. Πολλές χώρες της Ασίας στηρίζουν την οικονομία τους σε βιομηχανικές επενδύσεις ή χρησιμοποιούν το νερό ως ενέργεια (υδροηλεκτρική) κλπ. Με την βοήθεια της τεχνολογίας, ένα ποσοστό χρησιμοποιείται επίσης για λόγους αναψυχής (πχ. γήπεδα γκολφ), καθώς και για δραστηριότητες με σκοπό την βελτίωση του περιβάλλοντος, όπως είναι π.χ. η δημιουργία τεχνητών λιμνών και υδροβιότοπων με στόχο την ανάπτυξη άγριας ζωής (Liu et al, 2011).

Αναμφισβήτητα, η τεχνολογία ως ένα πρακτικό είδος γνώσης αποκλειστικό στους ανθρώπους, του έδωσε τη δυνατότητα ν' αλλάξει το φυσικό του περιβάλλον ακόμη και να παράγει νέα γνώση από προϋπάρχουσα, με στόχο να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Καθώς όμως αλλάζουν οι κοινωνίες, αλλάζει και το ήθος και συνακόλουθα η ηθική, κάτι που μπορεί εύκολα να παρατηρηθεί στις διαφορετικές πρακτικές διαχείρισης του υδρολογικού κύκλου που υιοθετούνται ανά τον κόσμο. Στους πρώτους πολιτισμούς το νερό και οι υπόλοιποι φυσικοί πόροι θεωρούνταν είτε ως οι βασικοί πάροχοι κάλυψης πρωταρχικών αναγκών των ανθρώπων, είτε ένα δώρο από τους θεούς ή ακόμα και ως θεοί, με αποτέλεσμα η διαχείριση και χρήση τους να γίνεται με πιο βιώσιμο τρόπο. Με την κορύφωση της βιομηχανική εξέλιξης τις δεκαετίες 1960-1970 οι υδατικοί πόροι υποβιβάστηκαν σε ένα απλό μέσο παραγωγής, πυροδοτώντας εξ αυτού του λόγου μια αύξηση στην περιβαλλοντική συνείδηση (Bogardi, 2009:319).

Ωστόσο, παρά την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας τα τελευταία χρόνια, ο άνθρωπος με όλα τα μέσα που διαθέτει, δεν έχει ακόμη καταφέρει να δημιουργήσει νερό εξ αρχής σε συνθήκες τεχνητές και να υποκαταστήσει αυτή την ζωοδόχο πηγή με κάτι άλλο. Επιπλέον, παρόλο που αυτός ο φυσικός πόρος θεωρείται ανανεώσιμος αλλά όχι και πεπερασμένος, στην πραγματικότητα η διαθεσιμότητά του εξαρτάται σε μεγάλο ποσοστό από διάφορους υδρολογικούς παράγοντες, όπως οι εποχιακές βροχοπτώσεις και η κλιματική αλλαγή (Liu et al, 2011). Η φύση επομένως του

συγκεκριμένου αγαθού το καθιστά τόσο πολύτιμο όσο ο αέρας που οι άνθρωποι αναπνέουν και γι αυτό η ορθή διαχείριση και εκμετάλλευσή του όχι μόνο για την απλή επιβίωση αλλά και για την ευημερία όλων, αποτελεί επείγουσα ανάγκη.

Έχουν αναπτυχθεί πολλές μέθοδοι και πρόκειται να εφαρμοστούν ακόμη περισσότερες στο μέλλον για να μπορεί το νερό, να καταναλώνεται στο μέγιστο βαθμό που αυτό διατίθεται, με απώτερο στόχο να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του ανθρώπου. Τεχνολογικά ευρήματα όπως η μέθοδος της αφαλάτωσης, η εκτεταμένη χρήση υδατοκαλλιεργειών, η παραγωγή γενετικά τροποποιημένων τροφών, υπόσχονται καλύτερη και αποτελεσματικότερη εκμετάλλευσή του, δημιουργώντας την πεποίθηση και την ελπίδα ότι σε βάθος χρόνου θα εξαλειφθεί το πρόβλημα της έλλειψής του. Αυτό γίνεται πολλές φορές εις βάρος παραδοσιακών μεθόδων που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα και ήταν εξίσου αποτελεσματικές και ενδεχομένως περισσότερο φιλικές προς το περιβάλλον (Priscoli, Dooge and Llamas, 2004:18). Καθώς τα υδατικά συστήματα αγγίζουν τα όριά τους, οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν την ηθική επιταγή να διαχειριστούν τα πιθανά ρίσκα που προκαλεί η τεχνολογική εξέλιξη στις κοινωνίες.

1.2 Η ποσοτική και ποιοτική μείωση των υδατικών πόρων

Τα αποθέματα των υδατικών πόρων θεωρούνται επαρκή για να ικανοποιήσουν τις ανθρώπινες ανάγκες. Ωστόσο, εξ αιτίας της άνιση κατανομής τους στις χώρες και περιοχές του κόσμου, έχουν αναπτυχθεί συγκρουόμενα συμφέροντα στη διεκδίκησή τους, μεταξύ των χωρών αλλά και στους διάφορους και ποικίλους τομείς που χρησιμοποιούνται. Το 85% των κατοίκων του πλανήτη, ζει στο άνυδρο μισό της γης και 1 δις σε εντελώς ξηρές περιοχές. Η άνιση αυτή κατανομή των πόρων αφορά και στην επιφάνεια της γης, αφού η διαθεσιμότητά τους εξαρτάται αποκλειστικά από τις διεργασίες του υδρολογικού κύκλου (Kowarsch, 2011: 49). Είναι γνωστό ότι στις περιοχές με ξηρό κλίμα η έλλειψη νερού είναι πολύ μεγαλύτερη, με εμφανή τα συμπτώματα της λειψυδρίας, όπως είναι η βύθιση του υπόγειου υδροφόρου ορίζοντα, η ξήρανση των ποταμών, η συρρίκνωση των λιμνών και η πολύ κακή ποιότητα των υδάτων λόγω της μόλυνσης (Kowarsch, 2011: 53).

Χρησιμοποιούνται διάφοροι δείκτες για να υπολογιστεί η διανομή των υδατικών πόρων καθώς και να προσδιοριστεί το μέγεθος εξάντλησής τους (water stress). Η πιο διαδεδομένη μέθοδος μέτρησης είναι ο δείκτης Falkenmark ή αλλιώς

«δείκτης λειψυδρίας». Οι ελάχιστες ποσότητες ανανεώσιμων υδατικών πόρων που προτείνονται σύμφωνα με αυτό τον δείκτη είναι τα 1700 κ.μ. το χρόνο κατά κεφαλήν, και υπολογίζονται με βάση τις ανάγκες που υπάρχουν στα νοικοκυριά, την γεωργία, βιομηχανία κ.λ.π.. Οι χώρες που έχει υπολογιστεί ότι τα υδατικά τους αποθέματα δεν πληρούν τα παραπάνω μεγέθη θεωρούνται ότι κινδυνεύουν από εξάντληση των υδάτινων πόρων τους. Όταν τα αποθέματα πέφτουν κάτω από τα 1000κ.μ τον χρόνο κινδυνεύουν από λειψυδρία, ενώ κάτω από τα 500κ.μ. το χρόνο, ότι βιώνουν απόλυτη λειψυδρία (Liu et al, 2011:9).

Υπολογίζεται ότι έως το 2025 και εξαιτίας της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού της γης, οι ανάγκες για νερό στην παραγωγή της τροφής θα αυξηθούν κατά ποσοστό 17% ενώ η χρήση θα αυξηθεί κατά ποσοστό 40% παγκοσμίως. Με την Ασία να φιλοξενεί το 60 % του παγκόσμιου πληθυσμού και μόνο το 36% των παγκόσμιων ανανεώσιμων υδατικών πόρων και ιδιαίτερα όταν η φυτική παραγωγή εξαρτάται αποκλειστικά από την άρδευση, αναμένεται να υπάρξει μεγάλη ανισορροπία στον πλανήτη (Postel & Wolf, 2001).

Σύμφωνα με την Διεθνή Οργάνωση Γεωργίας και Τροφίμων (FAO), τα αποθέματα των υδατικών πόρων θα θεωρούνται περιορισμένα, όταν η χρήση των υδατικών αποθεμάτων υπερβεί το 25% των συνολικών ανανεώσιμων υδατικών πόρων. Το κατώφλι αυτό έχει ήδη ξεπεραστεί στην Ινδία και στην Λαϊκή Δημοκρατία της Κορέας κατά ποσοστό 34% και 26% αντίστοιχα (Liu et al, 2011). Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν προβλέψει ότι μέχρι το 2025, 1,8 δις άνθρωποι, περίπου το 1/3 του πληθυσμού της γης, θα ζουν σε συνθήκες απόλυτης λειψυδρίας και τα 2/3 σε συνθήκες εξάντλησης των υδάτινων πόρων τους (Hughes, 2009-2010:521).

Οι ανεξέλεγκτες πλημμύρες και οι μεγάλες ξηρασίες απόρροια της κλιματικής αλλαγής, αποτελούν την αιτία απώλειας της ζωής, της υγείας και της ιδιοκτησίας, με αποτέλεσμα πολλοί να ισχυρίζονται ότι το ανθρώπινο είδος απειλείται περισσότερο από το νερό παρά από οποιοδήποτε άλλο φαινόμενο φυσικής καταστροφής. Υπολογίζεται ότι περίπου το ¼ του παγκόσμιου πληθυσμού τα επόμενα χρόνια θα ζει σε περιοχές που μαστίζονται από πλημμύρες και περιόδους έντονης ξηρασίας (Bogardi, 2009:316).

Η αποβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και ραγδαία αύξηση του πληθυσμού έχει ως αποτέλεσμα την ρύπανση των γλυκών υδάτων με υγρά απόβλητα ή στερεές ουσίες. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι 1lit λυμάτων, μολύνει οκτώ λίτρα γλυκού νερού, με αποτέλεσμα κάθε χρόνο να μειώνονται 12.000κ.χιλ. των παγκόσμιων υδατικών

αποθεμάτων. Ο ιερός ποταμός της Ινδίας ο Γάγγης που υδροδοτεί 4εκ. ανθρώπους και ρέει για 1500 μίλια, δέχεται καθημερινά περίπου 1,4 δις λίτρα λυμάτων που δεν έχουν υποστεί επεξεργασία. Ο ποταμός Γιανγκτσέ στην Κίνα, δέχεται επίσης σε καθημερινή βάση περίπου 40 τόνους ακατέργαστων λυμάτων και βιομηχανικών αποβλήτων. Η εντατικοποιημένη εκτροφή, η κατασκευή τεράστιων φραγμάτων, η υποβάθμιση των υδροβιότοπων και των δασών, καταστρέφουν τα επιφανειακά ύδατα της γης ολοένα και περισσότερο σε ρυθμούς που η γη δεν προλαβαίνει να αναπληρώσει, με αποτέλεσμα οι ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων να κινδυνεύουν (Barlow, Clarke, 2002:2).

Σήμερα, σε αρκετά μέρη του κόσμου, το νερό θεωρείται ανεξάντλητο και χρησιμοποιείται σχεδόν αλόγιστα, σε άλλα όμως λιγότερο προνομιούχα όπως είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες ή τα μέρη ανά τον κόσμο που μαστίζονται από φτώχεια, είναι σπάνιο και ανεκτίμητο. Η πρόσβαση σε επαρκές και καθαρό νερό για τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου καθίσταται πιο δυσχερής στους φτωχούς του πλανήτη, με το ποσοστό τους να είναι εντελώς δυσανάλογο με εκείνο των πλουσίων στον αναπτυγμένο ως επί το πλείστον κόσμο. Το ίδιο δυσανάλογες είναι και οι τιμές που πρέπει οι φτωχοί να πληρώνουν για το νερό και για τις υποδομές της προμήθειάς του καθώς και για την διάθεση και επεξεργασία των λυμάτων. Το νερό παίζει ουσιαστικό ρόλο στην μείωση της φτώχειας και στην εξαφάνιση της φυλετικής ανισότητας αφού στις αναπτυσσόμενες χώρες οι γυναίκες και τα μικρά κορίτσια είναι εκείνα που θα χρειαστεί να φέρουν νερό στο σπίτι και θα χάσουν ώρες από την απασχόληση και εκπαίδευσή τους (Kowarsch, 2011: 54.).

Εκτιμάται ότι 1,1 δις άνθρωποι, εξαιτίας της φτώχειας τους, έχουν ελλιπή πρόσβαση σε αποθέματα νερού ενώ 2,6 δις σε καλές συνθήκες υγιεινής. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO), κάθε χρόνο περίπου 2,2 εκ. άνθρωποι, των αναπτυσσόμενων χωρών -στην πλειονότητά τους παιδιά- πεθαίνουν από ασθένειες που σχετίζονται με ελλιπή πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό και φτωχή υγιεινή (UNDP, 2005-2006). Υπολογίζεται ότι έως το έτος 2025, 5εκ. παιδιά κάτω από την ηλικία των 5 ετών με ποσοστό 97 % στις αναπτυσσόμενες χώρες, θα έχουν πεθάνει λόγω των ασθενειών που προκαλούνται από το μολυσμένο νερό και από τον υποσιτισμό (Smalko, 2006:315).

Οι νόσοι που μεταδίδονται μέσω του νερού και η συνεχόμενη χειροτέρευση της ποιότητάς του, σκοτώνουν καθημερινά περισσότερους ανθρώπους απ όσους οι πόλεμοι, ή οι επιδημίες (Bogardi, 2009:319). Τα νοσοκομεία των αναπτυσσόμενων

χωρών σε πολύ μεγάλο ποσοστό, πάνω από 50% ,είναι γεμάτα από ανθρώπους που πάσχουν από ασθένειες που οφείλονται σε μη ασφαλές νερό και κακή υγιεινή, ενώ μπορούν να προληφθούν. Τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα για τους οροθετικούς ασθενείς οι οποίοι χρειάζονται πολύ περισσότερο νερό από ένα υγιές άτομο (Liu et al, 2011).

Η παρουσία του αρσενικού, δηλητηριώδους μεταλλοειδούς στοιχείου στα υπόγεια ύδατα πολλών χωρών του κόσμου και η ρύπανση των φυσικών πηγών έχει θέσει και θέτει σε ρίσκο τις ζωές εκατομμυρίων ατόμων. Για παράδειγμα υπολογίζεται ότι περίπου 27εκ. άνθρωποι στο Μπαγκλαντές και δεκ. άνθρωποι στη Δυτική Βεγγάλη της Ινδίας, καταναλώνουν μολυσμένο με αρσενικό νερό. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO) έχει περιγράψει την κατάσταση στο Μπαγκλαντές ως «την μεγαλύτερη δηλητηρίαση πληθυσμού στην ανθρώπινη ιστορία». (Liu et al, 2011). Για εκείνους που καταναλώνουν 1λίτρο νερού την ημέρα μολυσμένο με 50mg περίπου αρσενικού (13 άτομα ανά 1000), το ρίσκο προσβολής από καρκίνο είναι τεράστιο.

Συγκεκριμένα τέσσερις είναι οι κατηγορίες του νερού ως φορέα ασθενειών στον άνθρωπο (Whiteford and Whiteford, 2005:9-10) .

1. Οι ασθένειες που μεταδίδονται μέσω του πόσιμου νερού (water borne diseases). Αυτές μεταδίδονται άμεσα με την κατανάλωση μολυσμένου νερού και βασική αιτία μόλυνσής του είναι τα ανθρώπινα απόβλητα που ρίπτονται, χωρίς επεξεργασία και προκαλούν ασθένειες βακτηριακές, ιογενείς, πρωτοζωικές όπως είναι η χολέρα, ο τύφος, η ηπατίτιδα κλπ. Οι ασθένειες αυτές είναι η βασική αιτία για την παιδική θνησιμότητα σε ηλικίες κάτω των 5 ετών (Liu et al, 2011).

2. Ασθένειες που προκαλούνται από την έλλειψη επαρκούς νερού για κατάλληλη υγιεινή ή για οικιακό μαγείρεμα. (water washed diseases). Οι άνθρωποι δεν έχουν αρκετό νερό για να απαλλαγούν από ρυπογόνες ουσίες, με αποτέλεσμα να νοσούν από ασθένειες όπως το τράχωμα, ο τύφος κλπ.

3. Ασθένειες με βάση το νερό (Water-based diseases) που δημιουργούνται από μικρόβια και παράσιτα που ζουν στο νερό καθ' όλη την διάρκεια του κύκλου ζωής τους, τα οποία ερχόμενα σε επαφή με το ανθρώπινο δέρμα προκαλούν ασθένειες όπως η σχιστοσωμίαση κ.ο.κ.

4. Ασθένειες που προκαλούνται από έντομα, (Water-related insect vectors) όπως κουνούπια που ζούν και αναπαράγονται στο νερό και ειδικά σε στάσιμα νερά. Τέτοιες

ασθένειες είναι π.χ. η ελονοσία, ο κίτρινος πυρετός, ο πυρετός του Δυτικού Νείλου κ.α. (Boylan, 2008:276).

Ακόμη και στα μέρη του κόσμου που υπάρχει σχετική επάρκεια σε υδατικούς πόρους, η προσφορά και η ζήτησή τους καθορίζεται εν πολλοίς από πολιτικές και κυβερνητικές αποφάσεις. Το Διεθνές Ίδρυμα Διαχείρισης των Υδάτων (IWRM) διαχωρίζει την έλλειψη των υδατικών πόρων σε φυσική, όπου δεν ικανοποιούνται οι βασικές ανάγκες των ανθρώπων και της φύσης και σε οικονομική, όπου η έλλειψη αυτή εμποδίζει την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη (Kowarsch, 2011: 45).

Οι συνέπειες τέλος, της διατάραξης του υδρολογικού κύκλου αφορούν «όχι μόνο στο ίδιο το νερό αλλά και στους οργανισμούς που εξαρτώνται από αυτό και στα οικοσυστήματα των οποίων αυτοί αποτελούν μέρος» (Falkenmark, Folke 2002:4).

Ο Sarni αναφέρει ότι από το 1900 έχουν εξαφανιστεί το 50% των υγροβιότοπων, ενώ από το 1970 ο αριθμός των ειδών που διαβιούν σε γλυκά νερά έχει μειωθεί κατά 50%, ποσοστό σημαντικά μεγαλύτερο σε σχέση με τα είδη της ξηράς και της θάλασσας (Kowarsch, 2011: 56).

Από τα παραπάνω στοιχεία, γίνεται αντιληπτό πως ο κόσμος αντιμετωπίζει μια σοβαρή κρίση στην ανθρώπινη υγεία αλλά και στην οικολογική βιωσιμότητα λόγω της κακής διαχείρισης και ελλιπούς πρόσβασης σε επαρκές και καθαρό νερό. Τα ανανεώσιμα γλυκά ύδατα, εύκολα μπορούν να γίνουν μη ανανεώσιμα λόγω της υπεράντλησής τους, της κακοδιαχείρισης των λεκανών απορροής, της καθίζησης της γης και της ρύπανσης των υπόγειων υδάτων (Gleick, 1998:574).

1.3 Η ανάγκη για βιωσιμότητα

Ο 20^{ος} αιώνας στιγματίστηκε από μια ηθική της ανάπτυξης με την κατασκευή ολοένα και περισσότερων έργων υδροδότησης και ο στόχος των αναπτυγμένων αρχικά, και των αναπτυσσομένων χωρών στην συνέχεια για συνεχή ικανοποίηση της ζήτησης σε πόρους μέσω της απεριόριστης ανάπτυξης, έφερε αμφισβητούμενα αποτελέσματα (Gleick, 1998:571). Μέχρι πρόσφατα λοιπόν, κανείς δεν φανταζόταν ότι οι οικονομικές δραστηριότητες και η τεχνολογική εξέλιξη στον τομέα της άντλησης των φυσικών πόρων όπως είναι και το νερό, μπορούσε να έχει κάποια επίπτωση στην περιβαλλοντική ποιότητα που βιώνουν οι σημερινές γενιές και θα βιώσουν οι μελλοντικές (Henderson, 2011:8). Τα καινούργια αυτά δεδομένα, οδήγησαν πολλούς ερευνητές στην αμφισβήτηση της ιδέας ότι η οικονομική

ανάπτυξη οδηγεί αναπόφευκτα σε ποιοτικότερο περιβάλλον και συνακόλουθα σε ανθρώπινη ευημερία, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο επιτακτική την ανάγκη για βιωσιμότητα ή βιώσιμη ανάπτυξη (Henderson, 2011:8,9).

Με αφορμή τα παραπάνω, μια νέα συζήτηση ξεκίνησε, όπου μπήκαν και μπαίνουν στο μικροσκόπιο τεχνικές και πολιτικές με στόχο να συμπεριλάβουν όσο γίνεται βιώσιμες τακτικές, ερμηνεύοντας με διαφορετικούς τρόπους την έννοια της ανάπτυξης. Η ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης είχε ως σκοπό να μελετήσει τα ζητήματα αυτά ενσωματώνοντας τις περιβαλλοντικές ανησυχίες στην λήψη οικονομικών αποφάσεων και αποτελεί πλέον το κύριο αντικείμενο Διεθνών Διακηρύξεων Παγκόσμιων Συνεδρίων, όπως το Συνέδριο για το Περιβάλλον το 1972 στη Στοκχόλμη, το Συνέδριο στην Mar de Plata το 1977, η διακήρυξη του Δουβλίνου το 1992, το Κεφάλαιο 18 της Agenda 21 της Διακήρυξης του Ρίο κ.α. Οι διακηρύξεις αυτές προτείνουν την ανάγκη για νέους ορισμούς και έννοιες όπως εκείνες της βιωσιμότητας και της δικαιοσύνης. Σε σχέση πιο συγκεκριμένα με τους υδατικούς πόρους η προτεραιότητα είναι στην διατήρηση της ακεραιότητάς της χλωρίδας και πανίδας καθώς και των ανθρωπίνων κοινωνιών που έχουν αναπτυχθεί γύρω από αυτούς (Gleick, 1998:572).

Ο πιο γνωστός ορισμός της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης ανήκει στην πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland, Πρόεδρο της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη η οποία παρέδωσε στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, το 1987 την Αναφορά της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον» και είναι γνωστή ως “Brundtland report”. Στην αναφορά αυτή η βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται *«ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες των σύγχρονων γενεών χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των επόμενων γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες»* (WCED 1987). Στη Διεθνή Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992 από την οποία προέκυψε η Agenda 21, η βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται ως *η ανάπτυξη που παρέχει μακροπρόθεσμα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη φροντίζοντας τις ανάγκες της παρούσας και των μελλοντικών γενεών*.

Ο ορισμός της αναφοράς Brundtland εμπεριέχει δύο έννοιες κλειδιά: αφενός την έννοια των αναγκών, οι οποίες αντανακλούν πρωτίστως στις βασικές ανάγκες των φτωχών στις κοινωνίες του κόσμου και στην προτεραιότητα που πρέπει να δοθεί σε αυτές (εξ ου και θέτει και ζητήματα δικαιοσύνης). Αφετέρου αντανακλά στην ιδέα της επιβολής περιορισμών στους τεχνολογικούς και κοινωνικούς οργανισμούς, σε σχέση με την ικανότητα του περιβάλλοντος να ικανοποιεί τις ανάγκες όχι μόνο των

σημερινών αλλά και των μελλοντικών ανθρώπων (Koukouzelis, 2012:166). Κάθε γενιά δηλαδή, δύναται να επιδιώξει τα συμφέροντά της κατά τέτοιο τρόπο που να μην υπονομεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Αυτή αποκαλείται από τον Malnes «η προϋπόθεση της βιωσιμότητας» (the proviso of sustainability) και συνιστά βασικό κομμάτι του στόχου της ανάπτυξης¹(Langhelle, 1999:140).

Από τις ανησυχίες που αναπτύσσονται και διατυπώνονται σε διεθνή κείμενα, γίνεται αντιληπτό ότι το περιεχόμενο της έννοιας της βιωσιμότητας δεν είναι μόνο τεχνικό, να εξαντλείται δηλαδή αποκλειστικά στην ανάλυση επιστημονικών δεδομένων περί της φέρουσας ικανότητας του πλανήτη σε σχέση με τους υδατικούς πόρους. Κάθε προσπάθεια για προσδιορισμό της έννοιας αυτής περιλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό κρίσεις αξιών, σε αντίθεση με τις προσπάθειες πολλών επιστημόνων να βρουν ένα μετρήσιμο κριτήριο προσδιορισμού της (Koukouzelis, 2012:168). Το γεγονός ότι εμπεριέχει κρίσεις αξιών καθιστά την έννοια αυτή κανονιστική στο περιεχόμενό της, αφού αναφέρεται στις βασικές διαφωνίες για το «τι πρέπει να διατηρηθεί» ή για το αν «πρέπει η ανάπτυξη να είναι βιώσιμη» ή για το «αν πρέπει οι τωρινές γενιές να νοιάζονται για τις ανάγκες των μελλοντικών» και ως εκ τούτου έχει μια ενδογενεακή αλλά και μια διαγενεακή διάσταση (Koukouzelis, 2012:165).

Ο B. Barry ισχυρίζεται ότι η έννοια της βιωσιμότητας είναι σίγουρα κανονιστική και οι οποιεσδήποτε διαφωνίες αναπτύσσονται (αν το περιεχόμενο της ανάπτυξης αφορά π.χ. στην ικανοποίηση των αναγκών ή στην ικανοποίηση των προτιμήσεων-επιθυμιών), αντανακλούν σε διαφορετικές αξίες, κάτι που τελικά καθρεφτίζει την θεμελιώδη σχέση μεταξύ βιώσιμης ανάπτυξης και δικαιοσύνης (Koukouzelis, 2012:169). Παρά την κριτική πολλών ότι το περιεχόμενό της από μόνο του είναι ασαφές και γενικό γιατί δεν περιγράφει φερ' ειπείν κάποιον συγκεκριμένο θεσμό ή ένα συγκεκριμένο σχέδιο για να διατηρηθεί κάτι, αν γίνει δεκτό ότι αυτό που πρέπει να διατηρηθεί είναι μια διαδικασία, τότε το ερώτημα που τίθεται είναι *που* θα θεμελιωθεί αυτή και *ποια* η φύση των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτή (Koukouzelis, 2012:167).

¹ Ζήτημα βέβαια τίθεται για το πως προσδιορίζονται οι ανάγκες οι οποίες αλλάζουν και διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό καθώς και αν οι περιορισμοί της τεχνολογικής ανάπτυξης με στόχο ένα ποιοτικότερο περιβάλλον προς όφελος των μελλοντικών γενιών, στοιχειοθετούν περιορισμούς στην ελευθερία και την προσωπική ανάπτυξη των σημερινών.

Συνεπώς το περιεχόμενο της βιωσιμότητας ή βιώσιμης ανάπτυξης δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό χωρίς να ληφθούν υπόψη οι ηθικές διαστάσεις του. Τα ηθικά ερωτήματα εξυπακούονται αφού βιωσιμότητα σημαίνει να λαμβάνει κάποιος υπ' όψιν, όχι μόνο την ωφέλεια ή την χρησιμότητα που θα αποκομίσει από κάτι αλλά και τις ηθικές αξίες που διακυβεύονται. Αξίες όμως όπως η ελευθερία για ανάπτυξη, η ισότητα στην πρόσβαση, η αυτονομία, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν υπάρχουν από μόνες τους ούτε υπάρχουν κάπου εκεί έξω στη φύση ως πραγματικότητες, αλλά εμφανίζονται στον κόσμο μαζί με τον άνθρωπο και δεν έχουν νόημα αν αυτός χαθεί (Σταμάτης, 2013: 49).

Υπό αυτό το πρίσμα η ιδέα της βιωσιμότητας δεν μπορεί παρά να είναι ανθρωποκεντρική, με την έννοια ότι στοχεύει να βελτιώσει την ποιότητα της ανθρώπινης ζωής και έχει ως βάση την διατήρηση (conservation), με έναν σεβασμό στην ικανότητα της φύσης να προσφέρει πόρους και υπηρεσίες υποστηρικτικές της ζωής. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τις σχέσεις του με τους άλλους όχι μόνο εντός ενός αυστηρού πλαισίου ηθικών αρχών αλλά επιπλέον και ως αναπόσπαστο μέρος της φύσης από την οποία εξαρτάται απόλυτα και σε σχέση με την οποία, όπως θα συζητήσω πιο κάτω, έχει ένα έμμεσο ηθικό καθήκον προστασίας.

Στις επόμενες ενότητες και μέσα από μια εμπλουτισμένη ανθρωποκεντρική ηθική θα αναπτυχθούν οι λόγοι για τους οποίους κρίνεται αναγκαία η βιωσιμότητα των υδατικών πόρων, αρχικά σε σχέση με τον άνθρωπο και ιδιαίτερα για την φυσική-βιολογική του υπόσταση και στη συνέχεια σε σχέση με το φύση.

1.4 Γέννηση ηθικής υποχρέωσης προστασίας του νερού απέναντι στον άνθρωπο.

Από την πλευρά της ηθικής, έργο της και σκοπός της είναι να ρυθμίζει την συμπεριφορά των ατόμων βάσει κανόνων κοινής αποδοχής, και όχι με βάση το νόμο ή το συναίσθημα. Στις τελευταίες περιπτώσεις ο κάθε άνθρωπος, είτε πειθαναγκάζεται (από το νόμο), είτε γνωρίζει μηχανικά τι πρόκειται να πράξει χωρίς να χρειάζεται να σκεφθεί (συναίσθημα), οπότε και η ηθική δεν έχει εν προκειμένω καμία αξία. Ωστόσο, ο νόμος και το συναίσθημα απουσιάζουν από τις περισσότερες περιπτώσεις της ζωής των ατόμων, αφενός γιατί οι άνθρωποι συνδέονται με ελάχιστους μόνον συνανθρώπους τους με ισχυρούς συναισθηματικούς

δεσμούς, και αφ' ετέρου διότι ο νόμος δεν μπορεί από την φύση του να προβλέπει τα πάντα (Πρωτοπαπαδάκης, 2013:181).

Στις περιπτώσεις αυτές είναι αναγκαία η ηθική ως απαρχή και γνώμονας των πράξεων των έλλογων όντων. Από την οπτική της κανονιστικής ηθικής, με την ηθική προσδιορίζεται τι πρέπει ή τι δεν πρέπει να κάνει κάποιος καθώς και πόση βλάβη ή πόνος (απώλεια, δίψα) επιφυλάσσεται σε άλλους ηθικούς δρώντες (Liu et al, 2011).

Κατ' αυτή την έννοια αφετηρία είναι η ηθική γιατί μόνο όταν μπορεί από τον οποιοδήποτε να γίνει αντιληπτό το τι σημαίνει μια ανθρώπινη ζωή να πηγαίνει καλά, μπορεί να απαντηθεί ένα ηθικό ερώτημα για το πώς θα πρέπει να υπολογίζονται οι ζωές των άλλων. «Χρειαζόμαστε», λέει ο Dworkin, «μια δήλωση για το ποιοί θέλουμε και ποιοί πρέπει να είναι οι προσωπικοί μας στόχοι, η οποία να συνάδει και να δικαιολογεί μια αίσθηση για το ποιες υποχρεώσεις, ευθύνες και καθήκοντα, έχουμε απέναντι στους άλλους ανθρώπους» (Appiah, 2010:662).

Όπου υπάρχουν πράττοντες και ικανότητα για πράξη αλλά και για αναστοχασμό γύρω από την πράξη προκύπτει ηθική υποχρέωση. Τα άτομα αλλά και οι ομάδες από τη στιγμή που πράττουν, υποχρεούνται να παρέχουν και να αφήνουν ελεύθερη την πρόσβαση σε επαρκές και καθαρό νερό καθώς και να μην βλάπτουν με τις ενέργειές τους άλλους δρώντες. Η υποχρέωση αυτή έγκειται στο να μην προκαλείται ανώφελη βλάβη και υπονόμηση των συνθηκών εκείνων που είναι αναγκαίες για την επιβίωση των ανθρώπων και των υπόλοιπων όντων που κατοικούν στον πλανήτη (Τσινόρεμα, 2013:391,392). Οι ηθικές υποχρεώσεις αφορούν όντα τα οποία όχι μόνο πράττουν σύμφωνα με αρχές, αλλά έχουν την ικανότητα να αξιολογούν και να κρίνουν τις αρχές που διέπουν τις πράξεις και τις πεποιθήσεις τους και να δεσμεύονται από καθήκοντα απέναντι σε όλους τους άλλους ανθρώπους, σεβόμενοι εν συνεχεία τα αντίστοιχα δικαιώματά τους (Τσινόρεμα, 2013:390).

Τα δικαιώματα όμως, για να έχουν μια ισχυρή βάση ηθικής δικαιολόγησης, μπορούν να θεμελιωθούν αποτελεσματικότερα και ουσιαστικότερα σε μια βάση περί υποχρεώσεων και περί καθήκοντος και όχι σε μια βάση περί του τι αποτελεί το αγαθό για τον άνθρωπο και τα ανθρώπινα συμφέροντα. Διότι σε αντίθεση με τα αγαθά, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις αποτελούν απαιτήσεις που εξετάζονται από την οπτική γωνία εκείνων που είναι να λάβουν και εκείνων που είναι να δράσουν. Κάθε ανθρώπινο δικαίωμα πρέπει να έχει το αντίστοιχό του σε μια υποχρέωση κι ένα δικαίωμα που δεν χρειάζεται να γίνει σεβαστό από κανένα δεν αποτελεί δικαίωμα,

συνεπώς τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις αλληλοσυνδέονται και αλληλοκαθορίζονται (O' Neil, 2011:103).

Η Simon Weil στο βιβλίο της *Need for roots* υποστήριξε ότι «Η έννοια των υποχρεώσεων προηγείται της έννοιας των δικαιωμάτων η οποία είναι υποκείμενη και εξαρτημένη από την πρώτη. Ένα δικαίωμα δεν είναι από μόνο του επαρκές παρά μόνο σε σχέση με την υποχρέωση προς την οποία αντιστοιχεί, καθώς η ενεργός άσκηση ενός δικαιώματος δεν εξαρτάται από το άτομο που το κατέχει αλλά από όσους θεωρούν ότι υπόκεινται σε μια συγκεκριμένη υποχρέωση απέναντί του» (O' Neil, 2011:104).

Για να αντιληφθούμε την ηθική σπουδαιότητα - και προτεραιότητα ενδεχομένως, έναντι των δικαιωμάτων - της έννοιας του καθήκοντος και της υποχρέωσης, αρκεί να ανατρέξουμε στην ηθική φιλοσοφία του Γερμανού φιλόσοφου Emmanuel Kant. Σύμφωνα με τον Καντ αυτό που θεμελιώνει τις υποχρεώσεις στον άνθρωπο δεν πρέπει να αναζητηθεί μέσα στη φύση και τα εξωτερικά περιστατικά, αλλά μόνο *a priori* μέσα σε έννοιες του καθαρού λόγου, του λόγου που δε επηρεάζεται από εμπειρικά δεδομένα. Η θεμελίωση της ηθικότητας γίνεται με βάση αρχές που είναι *a priori* και που είναι ανεξήγητες από τα δεδομένα των αισθήσεων και δεν έχουν ανάγκη από καμία αιτία που να τις εξηγεί. Έτσι οι ηθικές έννοιες είναι γνώσεις διανοητικές που δεν πηγάζουν από την εμπειρία αλλά από την καθαρή νόηση, δηλαδή το Λόγο. Το ουσιώδες όλης της ηθικής αξίας των πράξεων συνίσταται στο ότι «ο ηθικός νόμος καθορίζει άμεσα τη βούληση (Ανδρουλιδάκης, 2010:70).

Ο άνθρωπος πρέπει να πράττει σύμφωνα με τις επιταγές του καθήκοντος, όπως το επιβάλλει ο λόγος και ο βαθύτερος καθαρός εαυτός του. Για να είναι όμως μια πράξη καλή από ηθικής πλευράς δεν αρκεί να γίνεται σύμφωνα με το καθήκον (δηλαδή τον ηθικό νόμο), αλλά και εξαιτίας αυτού, κατά συνέπεια θα πρέπει το κίνητρο της πράξης να είναι η ηθικότητα. Το να πράττει κανείς από καθήκον σημαίνει να επιδεικνύει καλή θέληση παρά τις δυσκολίες και η πράξη του έτσι αποκτά ηθική αξία, επειδή τέτοια είναι η ηθική προσταγή και όχι επειδή θα προκύψουν ατομικά οφέλη (Kant, 1984: 28).

Ο ηθικός νόμος δηλαδή το καθήκον, για να είναι νόμος, δεν μπορεί παρά να ισχύει για όλους και έναντι παντός, γι' αυτό και είναι απόλυτα αναγκαίος και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να εδράζεται στη γνώση της ανθρώπινης φύσης. Διαπιστώνοντας ότι είναι στη φύση του ανθρώπου να υποκύπτει στις ορμές και τα

ένστικτά του και ότι συχνά καλείται ο ίδιος να βρει τον δρόμο ανάμεσα στις ροπές και το καθήκον του, ο Καντ θεμελιώνει την ηθικότητα στον λόγο αφορίζοντας τον εμπειρισμό ο οποίος σύμφωνα με τον φιλόσοφο: «εξολοθρεύει από τη ρίζα της την ηθικότητα του φρονήματος (.....) και στην θέση της βάζει κάτι εντελώς διαφορετικό, το εμπειρικό συμφέρον με το οποίο συνδέονται όλες οι φυσικές ροπές, αντί να εγκαθιδρύσει το καθήκον» (Ανδρουλιδάκης, 2012:53).

Η ηθικότητα προϋποθέτει και απαιτεί την ελευθερία του πράττοντος με την έννοια ότι ο δρων μπορούσε κατά τον χρόνο της πράξης να εκπληρώσει το καθήκον του, ή σε περίπτωση παράβασης του καθήκοντος ότι μπορούσε να πράξει διαφορετικά. Διότι αν έπραττε κατ' ανάγκη, κανείς δεν μπορεί να του αναγνωρίσει την πράξη ως επίτευγμα, ούτε να την καταλογίσει σε ενοχή του. Η ηθική προϋποθέτει αναγκαία την ελευθερία ως ιδιότητα της βουλήσεως των ανθρώπων, αφού η ίδια επάγεται a priori ως δεδομένα του Λόγου, πρωταρχικές πρακτικές αρχές ριζωμένες στο Λόγο, οι οποίες θα ήταν απολύτως αδύνατες χωρίς την προϋπόθεση της ελευθερίας (Ανδρουλιδάκης, 2010:47,52).

Όπως προαναφέρθηκε, στον άνθρωπο εδράζεται ο Λόγος και κάθε άνθρωπος γνωρίζει τον εαυτό του μέσω ενεργημάτων τα οποία ανήκουν μόνο στην αυτενέργεια της διάνοιας και του Λόγου. Έκφραση της ικανότητας ακριβώς αυτής της αυτενέργειας, χάρις στην οποία ο άνθρωπος μπορεί και οφείλει να δημιουργεί όλα όσα εξαρτώνται από τον ίδιο, αποτελεί η θεμελιώδης αρχή της καντιανής ηθικής, η αρχή της αυτονομίας. Ο άνθρωπος είναι εξοπλισμένος με την ικανότητα να δημιουργεί ο ίδιος όλα τα στοιχεία στα οποία θεμελιώνεται η ευτυχία και η ηθικότητά του (Ανδρουλιδάκης, 2010: 65). Η ηθική του δράση θεμελιώνεται στην ιδέα του ελεύθερου προσώπου που είναι σε θέση να δεσμεύεται από τους νόμους του Λόγου και όχι σε εξωτερικά εξαρτημένες προθέσεις, που άλλωστε ως σκοποί έχουν απλώς αξία σχετική, ανάλογη με τις υποκειμενικές προτιμήσεις του καθένα (Σταμάτης, 2013: 42).

Σύμφωνα με την αρχή της αυτονομίας, οι όροι που θέτει αυτή είναι α) ότι το υποκείμενο δεν υπόκειται απλώς σε κανόνες που θέτουν άλλοι φορείς, αλλά δεσμεύεται από τους ηθικούς κανόνες που θέτει ελεύθερα το ίδιο, αυτονομοθετεί δηλαδή και β) οι κανόνες αυτοί δεν είναι απλά ατομικοί ή ιδιωτικοί αλλά έχουν καθολική ισχύ, ισχύουν δηλαδή για όλους και έναντι όλων (Ανδρουλιδάκης, 2010: 111). Η αυτονομία επομένως δεν είναι εμπειρική ιδιότητα της πράξης ούτε αποτέλεσμα της, αλλά όρος της πράξης στο δρων υποκείμενο, εφόσον οι λόγοι που

υπαγορεύουν την αντίστοιχη ηθική αρχή κατά το περιεχόμενό της, είναι δεκτικοί καθολίκευσης και για κάθε άλλο υποκείμενο κάτω από τις ίδιες περιστάσεις (Σταμάτης, 2013: 45).

Ένα από τα πρακτικά αξιώματα της θέλησης είναι η ιδέα ότι η θέληση κάθε έλλογου όντος είναι ένας καθολικός νομοθέτης, η θέληση δηλαδή δεν υποτάσσεται απλά στο νόμο αλλά υποτάσσεται με τέτοιο τρόπο, ώστε πρέπει να θεωρηθεί και ως νομοθέτης και μόνο εξαιτίας αυτού υποτάσσεται στον νόμο (Kant, 1984:84). Το υποκείμενο συγκεκριμένα, έχει την υποχρέωση και το δικαίωμα να θεσπίζει ελεύθερα τους κανόνες τους οποίους θα ακολουθήσει, όχι όμως αυθαίρετα, αλλά τηρώντας τους όρους της καθολικότητας και του σεβασμού της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού (Ανδρουλιδάκης, 2010:111).

Θεμέλιο της ηθικής αρχής αποτελεί το πρακτικό αξίωμα, ότι η έλλογη φύση υπάρχει ως αυτοσκοπός, και η πρακτική προστακτική διατυπώνεται ως εξής: «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα, τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο οποιουδήποτε άλλου, πάντοτε ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μονάχα ως μέσο» (Kant, 1984:80). Το άτομο σκέφτεται τον εαυτό του όχι ως μεμονωμένο άτομο αποτραβηγμένο στις πεποιθήσεις και την ιδιοσυγκρασία του, αλλά ως δρώντα μαζί με άλλους, υπό όρους καθολικής ισχύος. (Σταμάτης, 2013: 46).

Επομένως ένα ηθικό καθήκον μη βλάβης ιδωμένο μέσα από την Καντιανή ηθική, πρέπει να ισχύει υπέρ ή έναντι παντός, εφόσον η βλάβη αφορά τα θεμελιώδη αγαθά - όπως είναι η ανάγκη για καθαρό και όχι μολυσμένο νερό,- που απορρέουν από την ιδιότητά μας ως ανθρώπινων όντων. Αρκεί μόνη η ανθρώπινη υπόσταση και ό,τι συνδέεται άρρηκτα με αυτήν - εφόσον απορρέει από τις βιολογικές αλλά και ηθικές ιδιότητες του ανθρώπου γενικά όπως είναι η υγεία-, να προσδιορίσει τι είναι βλάβη και ποιο το υποκείμενο έναντι του οποίου έχουμε το καθήκον του μη βλάπτειν. Το καθήκον αυτό αποτελεί ένα καθήκον σεβασμού προς τα ζωτικά αγαθά των άλλων, που ισχύει - ναι μεν αφηρημένα - έναντι παντός, συγκεκριμένα όμως όταν κάθε ένας ξεχωριστά φέρει την ανθρώπινη ιδιότητα και είναι αποδέκτης των πράξεών μας (Σούρλας, 2007-2008:63).

Εκείνο που αποτελεί τον αναγκαίο όρο κάτω από τον οποίο ένα όν μπορεί να γίνει αυτοσκοπός, δεν έχει μια σχετική αξία δηλαδή μια τιμή, αλλά έχει μια εσωτερική αξία, που ονομάζεται αξιοπρέπεια. Η έννοια του καθήκοντος, δηλαδή του ηθικού νόμου, στηρίζεται στην ιδέα της αξιοπρέπειας κάθε έλλογου όντος, σύμφωνα με την οποία το έλλογο όν υπακούει μόνο στο νόμο που έχει θέσει το ίδιο στον εαυτό

του (Kant, 1984:89). Διότι εάν δεν θέτει ο ίδιος ελεύθερα και με βάση τον Λόγο, τους κανόνες που πρόκειται να ακολουθεί, εάν απλώς καθοδηγείται από το ένστικτο ή υπακούει σε εξωτερικούς φορείς, τότε παύει να πράττει σύμφωνα με τον αληθινό εαυτό του και εκπίπτει από το επίπεδο του έλλογου όντος, σε εκείνου του ανελεύθερου (Ανδρουλιδάκης, 2010:113). Αυτό που δίνει λοιπόν αξιοπρέπεια στο άτομο, είναι ακριβώς αυτή η έμφυτη ικανότητά του για αυτονομία, μια προδιάθεση στην «προσωπικότητα», η ικανότητά του να νομοθετεί και να σέβεται τον ηθικό νόμο που ελεύθερα έθεσε (Koukouzelis, 2013:2).

Οι παραπάνω αρχές, όπως η αρχή της αξιοπρέπειας, αλλά και η μιλιανή αρχή της μη βλάβης, αποτελούν θεμελιώδεις ηθικές επιταγές και αποτελούν αντικείμενα διεθνών συνθηκών και διακηρύξεων. Ειδικότερα και σε σχέση με τον φυσικό πόρο του νερού, η αρχή της αξιοπρέπειας αποτυπώθηκε και ως βασική αρχή από την Παγκόσμια Επιτροπή Δεοντολογίας των Επιστημών και της Τεχνολογίας (COMEST), ως ακολούθως:

«Δεν υπάρχει ζωή δίχως νερό και όποιος το στερείται, στερείται την ίδια τη ζωή» (Liu et al, 2011).

Η Παγκόσμια Διακήρυξη για την Βιοηθική και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, αναφέρει στο άρθρο 13:

«1. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες πρέπει να γίνονται από όλους σεβαστές.

2. Τα συμφέροντα και η ευημερία του ατόμου πρέπει να έχουν προτεραιότητα, έναντι του αποκλειστικού συμφέροντος της επιστήμης και της κοινωνίας.

Η ίδια Διακήρυξη στο άρθρο 14 εδ. 2 αναφέρει ότι «λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα κάθε ανθρώπου χωρίς διάκριση φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής και οικονομικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, η πρόοδος στην επιστήμη και την τεχνολογία πρέπει να προωθεί την ελεύθερη πρόσβαση σε επαρκή τροφή και νερό» (Liu et al, 2011).

Συμπερασματικά λοιπόν και σύμφωνα με τα παραπάνω, από την ηθική απορρέουν οι υποχρεώσεις, πάνω στις οποίες θεμελιώνονται και σύμφωνα με τις οποίες δικαιολογούνται ηθικά, τα δικαιώματα, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση ισότητας, ελευθερίας, αλληλεγγύης ανάμεσα στους ανθρώπους, δηλαδή εξασφάλισης αρχών δικαιοσύνης. Η συμπεριφορά επομένως των ατόμων προς άλλα άτομα, δεν

πρέπει να υποσκάπτει τις απαραίτητες συνθήκες, όπως είναι η καλή κατάσταση της φύσης, για την διαβίωση και την ευημερία τους. Ανταποκρίνεται σε μια ιδέα δικαιοσύνης το αμοιβαίο αίτημα να απορρίπτονται κανόνες που θίγουν την ελεύθερη δράση των ατόμων και που αφήνουν ατιμώρητη την πρόκληση βλάβης έναντι των άλλων (Σταμάτης, 2013:134).

1.5 Ηθικό καθήκον για προστασία της φύσης

Κατ' αρχάς είναι σε όλους γνωστό ότι το νερό είναι αναγκαίο για την επιβίωση όλων των ζωντανών οργανισμών επομένως το ανθρώπινο είδος δεν είναι το μοναδικό στον πλανήτη που έχει ή πρέπει να έχει την αποκλειστική του χρήση, αν και είναι το είδος εκείνο που καταναλώνει τις μεγαλύτερες ποσότητες. Το ανθρώπινο είδος εμφανίστηκε στη γη σχετικά πρόσφατα σε σχέση με άλλα είδη, πριν 100.000 χρόνια περίπου, ενώ σε λιγότερα από 10.000 χρόνια δημιούργησε πολιτισμό και ξεκίνησε να μεταναστεύει, ψάχνοντας τροφή και στέγη, διανύοντας μεγάλες αποστάσεις. Τα τελευταία 100 χρόνια ο πληθυσμός τριπλασιάστηκε, αλλά η χρήση των πόρων για της ανθρώπινες ανάγκες εξαπλασιάστηκε, με τα οικοσυστήματα να παλεύουν πολλές φορές για την επιβίωσή τους (Cosgrove, 2009:295, 296).

Η διαθεσιμότητα σε νερό είναι κρίσιμη για τον κορμό του φυτικού συστήματος, το οποίο παρέχει τις βασικές πηγές ενέργειας στους φυτοφάγους οργανισμούς και γενικότερα στην διατήρηση της τροφικής αλυσίδας. Αυτή η σύνδεση νερού-ζωής, παρατηρείται πιο καθαρά στ' άνυδρα τοπία, τα οποία ερημώνουν από φυτά και ζώα που μεταναστεύουν μετά από μεγάλα ταξίδια σε τόπους όπου υπάρχει διαθεσιμότητα νερού (Armstrong, 2009:139).

Το νερό αποτελεί βασικό συστατικό στον σχηματισμό γης και γεωλογικών τοπίων ενώ μεταφέρει μεγάλες μάζες γεωλογικών υλικών, δημιουργώντας νέα περιβάλλοντα και καινούργιες γεωμορφολογίες. Τα ορυχεία και οι κακές πρακτικές στη γεωργία αλλάζουν τον χαρακτήρα της γης, βασικό στοιχείο για την δημιουργία των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας. Είναι απαραίτητο στοιχείο κάθε υδάτινης επιφάνειας, όπως ποτάμια, πηγές, υδροβιότοποι, λίμνες και θάλασσες και συντηρεί στη ζωή και την χλωρίδα και πανίδα που διαβιεί σε αυτά (Armstrong 2009:140).

Οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και θείου προκαλούν όξινες βροχές και επιφέρουν πολλές φορές απρόβλεπτες βλάβες, όπως είναι π.χ. η αύξηση της οξύτητας

λιμνών της Σκανδιναβίας και του Καναδά (Liu et al, 2011). Ο εμπλουτισμός των υδάτων με απορροές θρεπτικών στοιχείων (νιτρικά και φωσφορικά ιόντα από λιπάσματα και απορρυπαντικά) δημιουργεί υπέρμετρη αύξηση της συγκέντρωσης θρεπτικών στοιχείων με αποτέλεσμα τον ευτροφισμό τους. Τα βακτήρια και οι άλγες (algae) αυξάνονται σε αριθμό, τόσο που σχηματίζουν επικάλυμμα στις υδάτινες επιφάνειες, προκαλώντας σκίαση στο νερό κάτω από την επιφάνεια με αποτέλεσμα την μείωση του οξυγόνου. Τα ψάρια είναι οι πρώτοι οργανισμοί που πεθαίνουν ενώ ακολουθούν και τα βακτήρια δημιουργώντας ένα νεκρό οικοσύστημα ενώ η αύξηση της θερμοκρασίας εξ αιτίας της κλιματικής αλλαγής και των υγρών αποβλήτων επιβαρύνουν διαρκώς το οικοσύστημα (Liu et al, 2011).

Ο Anisfeld αναφέρει συνοπτικά για τον ρόλο που παίζει το νερό στη φύση: Το νερό παίζει κρίσιμο ρόλο στη διατήρηση της υγείας του κόσμου αυτού, ρυθμίζοντας την ισορροπία της θερμοκρασίας και ενέργειας του πλανήτη, ανακυκλώνοντας θρεπτικά και άλλα στοιχεία, επιτρέποντας την ανάπτυξη των φυτών και των αλγών από τις οποίες εξαρτάται όλη η ζωή και συντηρώντας την βιοποικιλότητα των υδάτινων και γήινων οικοσυστημάτων (Anisfeld, 2010). Οι υποχρεώσεις λοιπόν, που έχουν τα έλλογα όντα στα υπόλοιπα έλλογα όντα για μια φύση αξιοβίωτη, δεν φαίνεται να εξαντλούνται μόνο και αποκλειστικά προς αυτά αλλά να υφίστανται και σε σχέση με τους υπόλοιπους έμβιους οργανισμούς καθώς και σε σχέση με τα οικοσυστήματα, τα οποία τελούν, όπως και οι άνθρωποι άλλωστε, σε πλήρη εξάρτηση από το νερό.

Η πρωτοφανής αυτή υποβάθμιση της φύσης και η καταστροφή των ειδών, έγινε αντικείμενο συζητήσεων πολλών σύγχρονων μελετητών, οι οποίοι θέλησαν να επεκτείνουν το ηθικό στάτους και σε όντα μη ανθρώπινα, ζώα και οικοσυστήματα, προσδίδοντάς τους εγγενή αξία και αποδίδοντάς τους δικαιώματα. Ο Raz γράφει χαρακτηριστικά: «Τα δικαιώματα δικαιολογούν την απαίτηση για δράση προς το συμφέρον άλλων όντων» (Cooper, Palmer 1995: 9).

Το 1974 ο Christopher Stone εισάγει την αξίωση αναγνώρισης νομικής υπόστασης σε φυσικά αντικείμενα, όπως δέντρα ή ποτάμια, με τον τρόπο που αναγνωρίζεται για οργανισμούς, εταιρίες, κράτη κ.ά. Ο Arne Naess ιδρυτής του κινήματος της Βαθιάς Οικολογίας στο άρθρο του με τίτλο *“The Shallow and the Deep, Long - Range Ecological Movement”*, ως υπερασπιστής της βαθιάς προσέγγισης ισχυρίζεται, ότι ο άνθρωπος είναι φορέας ίσης αξίας με όλες τις μη

ανθρώπινες μορφές ζωής (Παπαγιαννόπουλος 2010:12). Ο Aldo Leopold στο άρθρο του με τον τίτλο “*Η ηθική της γης*” (The Land Ethic), μεταμορφώνει τον άνθρωπο από κατακτητή της γης σε απλό μέλος και ισότιμο πολίτη της. Αυτό συνεπάγεται τον σεβασμό από μέρους του ανθρώπου προς όλα τα μέλη-συντρόφους αλλά εξίσου και προς την κοινότητα σαν σύνολο (Παπαγιαννόπουλος, 2010:11).

Ο P.Singer, στο βιβλίο του *Animal Liberation*, ισχυρίζεται ότι τα ζώα λόγω της ικανότητάς τους να αισθάνονται, να υποφέρουν και να χαίρονται, θα πρέπει να είναι υποκείμενα ηθικής θεώρησης και επομένως να αποδίδονται σε αυτά δικαιώματα. Ο Regan στο βιβλίο του *The Case for Animal Rights*, προτείνει την αναγνώριση δικαιωμάτων λόγω της ύπαρξης εγγενούς αξίας, σε όλα εκείνα τα όντα που αποτελούν “*υποκείμενα μιας ζωής*” (subjects of a life) (Παπαγιαννόπουλος, 2010:12).

Σε αντίθεση με τους περισσότερους φιλελεύθερους στοχαστές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα καθήκοντα και οι ηθικές υποχρεώσεις μεταξύ των ανθρώπων επαρκούν για να εκκινήσουν όλες τις περιβαλλοντικές ευθύνες που αναδύονται, οι θεωρητικοί της απόδοσης εγγενούς αξίας στη φύση έχουν άλλη άποψη. Αποδίδουν αυταξία στην φύση, πέρα δηλαδή από την άμεση χρησιμότητα που έχει για τον άνθρωπο, προσπαθώντας να επεκτείνουν το «κράτος των σκοπών» και σε άλλα μη ανθρώπινα όντα. Η έννοια της αξίας, όπως και η έννοια της απαξίας όμως, υπάρχει γιατί κάποιος – ο άνθρωπος συγκεκριμένα - την αποδίδει κι επομένως κάπου αλλού πρέπει να θεμελιωθούν τα οποιαδήποτε καθήκοντά του απέναντι στη φύση. Τι υποχρεώνει τον άνθρωπο να σέβεται την φύση και τα υπόλοιπα έμβια όντα που ζουν σε αυτή, αφού η φύση δεν είναι δρων υποκείμενο, επομένως δεν είναι φορέας αξιώσεων, άρα ούτε και δικαιωμάτων, μια θέση που θα υποστηρίξω ευθύς αμέσως;

Οι υποχρεώσεις για προστασία της φύσης και μη αποστερήσεώς της από πόρους αναγκαίους για την επιβίωσή της θα μπορούσαν ν’ απορρέουν :

α) από μια κατηγορική ηθική προσταγή που συνηγορεί στο ότι «οφείλουμε να προστατεύουμε τη φύση επειδή είναι πρακτικά αναγκαίο να θέλουμε να επιβιώσουμε, να αυτοσυντηρούμαστε με αξιοπρέπεια και να αναπτύξουμε τις έλλογες καταβολές μας» (Σταμάτης, 2013: 100) και

β) από ένα αίτημα της ηθικότητας των ανθρώπων να αποδίδουν αξία στους μη ανθρώπινους οργανισμούς, χάριν αυτών των ιδίων και όχι μόνο για την εργαλειακή τους αξία (Τσινόρεμα, 2013:395).

Παρακάτω θα γίνει μια εκτενέστερη ανάλυση των δύο αυτών παραπάνω προϋποθέσεων στα πλαίσια μιας ανθρωποκεντρικής οπτικής της ηθικής.

Κατ αρχάς, εφόσον γίνεται λόγος για πράξη θα πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος να συνδεθούν οι περιβαλλοντικές αξίες - αν υπάρχουν - με τη κινητοποίηση της ανθρώπινης πράξης και δράσης, να γίνει δηλαδή αντιληπτό για ποιο λόγο πρέπει τα οικοσυστήματα και το φυσικό περιβάλλον γενικότερα, να διατηρείται από τον άνθρωπο (Τσινόρεμα, 2013:384).

Όλες οι μορφές ηθικής απευθύνονται όπως προαναφέρθηκε, σε δρώντα υποκείμενα και σε φορείς πράξεων που μπορούν να συλλογιστούν και να προβούν σε πράξεις οι οποίες υπόκεινται σε ηθική αξιολόγηση, γεγονός που αφήνει ανοιχτό ποιοι είναι οι δικαιούχοι ή αποδέκτες αυτών των πράξεων π.χ. άλλα ανθρώπινα ή μη όντα, αλλά και είδη χωρίς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως π.χ. η βιοποικιλότητα, τα οικοσυστήματα κ.λ.π.(Τσινόρεμα, 2013: 390). Άμεσες ηθικές υποχρεώσεις υπάρχουν δηλαδή, σύμφωνα με τον Καντ, μόνο απέναντι σε όντα τα οποία πληρούν δύο όρους: αφενός να είναι πρόσωπα (όντα δηλαδή με ελεύθερη βούληση κάτω από τον ηθικό νόμο) και αφετέρου να επιδιώκουν το ένα το «σκοπό» της βούλησης του άλλου (Koukouzelis, 2013:2).

Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, οι υποχρεώσεις είναι πάντοτε ανθρώπινες υποχρεώσεις και δεσμεύουν όντα που έχουν ικανότητα αυτοπροσδιορισμού και συνείδησης της πράξεώς τους. Ορισμένα από τα υπόλοιπα όντα στον πλανήτη μπορεί μεν να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους βάσει κάποιων στοιχειωδών αρχών, αλλά δεν τη ρυθμίζουν μετά από αξιολόγηση των αρχών τους, αφού δεν έχουν συνείδηση των αρχών αυτών (Τσινόρεμα, 2013: 391).

Με την παραπάνω έννοια, μόνο οι άνθρωποι που ζουν σε αλληλεξάρτηση και μοιράζονται ένα κοινό κόσμο, μπορούν να υπονομεύσουν την ικανότητα πράξης και την ελεύθερη δράση των άλλων αφού η φύση μη όντας υποκείμενο δράσης δεν έχει «δικά της συμφέροντα» έναντι οποιουδήποτε (Τσινόρεμα, 2013: 390). Επομένως, μια συστηματική καταστροφή του φυσικού κόσμου και των όντων που διαβιούν μέσα σε αυτή μπορεί να επιφέρει ανώφελη βλάβη σε άλλους δρώντες, οπότε και μια υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος δικαιολογείται κατ αρχάς με βάση την ηθική αρχή μη πρόκλησης βλάβης και καταστροφής των αναγκαίων όρων για την ύπαρξή τους, όπως είναι η αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων στους οποίους ανήκει και το νερό (Τσινόρεμα, 2013:393).

Η παραπάνω άποψη είναι σίγουρα ανθρωποκεντρική, αφού βασίζει την σχέση του ανθρώπου με την φύση πάνω σε υποχρεώσεις που έχουν οι άνθρωποι προς τους άλλους ανθρώπους και απέναντι στον εαυτό τους, και όχι σε καθήκοντα που οφείλονται άμεσα προς αυτή. Διότι εάν κάθε άνθρωπος θεωρούσε εαυτόν ελεύθερο να καταστρέφει ασκόπως ή για ίδιον και μόνο συμφέρον το φυσικό περιβάλλον, αυτό θα αντέφασκε στην ίδια την ανάγκη αυτοσυντηρήσεως και επιβιώσεώς του (Σταμάτης, 2013:102). Θα ήταν σαν να κατέστρεφε τον ίδιο του τον εαυτό την ίδια του τη ζωή, αφού χρόνο με το χρόνο η φύση θα γινόταν ανυπόφορη για να ζει μέσα σε αυτή.

Σύμφωνα με τέτοιες θεωρίες (ανθρωποκεντρικές) οποιοδήποτε καθήκον του ανθρώπου δεν οφείλεται αμέσως προς τη φύση, όμως αδιαμφισβήτητα αυτή αποτελεί αντικείμενο ηθικής μέριμνας και σεβασμού, και αξίζει ευπρεπή μεταχείριση εκ μέρους όντων που υπόκεινται σε ηθικό καταλογισμό (Τσινόρεμα, 2013:395). «Έχουμε έμμεσο καθήκον να μεταχειριζόμαστε τη φύση με σεβασμό, όχι γιατί έχει έλλογη φύση από τη οποία απορρέουν δικαιώματα, αλλά εξαιτίας των υποχρεώσεων που έχουμε απέναντι στην ανθρωπιά μας» λέει ο Καντ.

Σε ένα απόσπασμα από τα έργα του *Lecture on Ethics*, ο Καντ αναφέρει χαρακτηριστικά, ότι οι πράξεις εκείνες στις οποίες προβαίνουμε για να βασανίσουμε τα ζώα ή να τα κάνουμε να νοιώθουν πόνο και οδύνη και να τους συμπεριφερόμαστε χωρίς αγάπη, δεν μπορεί παρά να είναι ταπεινωτικές για μας τους ίδιους. Καταπνίγουμε το ένστικτο της ανθρωπιάς που υπάρχει μέσα μας και γινόμαστε άδαιοι από συναίσθημα. Μπορούμε ν' αναγνωρίσουμε λοιπόν, ότι σε μια τέτοια συμπεριφορά υπάρχει κάτι ανάρμοστο και απρεπές που μπορεί να μας καταστήσει τουλάχιστον ανήθικους (Peonidis, 2012:142). Σε άλλο σημείο επίσης αναφέρει για την φύση, ότι η ανθρώπινη παρόρμηση να καταστρέφει πράγματα που είναι χρήσιμα είναι ανήθικη (Peonidis, 2012:145).

Το περιβάλλον επομένως και ό,τι περιέχεται σε αυτό, μπορεί να μην είναι φορέας αξιώσεων, συμφερόντων και δικαιωμάτων, δεν είναι όμως ούτε και ένας απλός διάκοσμος, ένα φυσικό περίβλημα της ζωής αλλά ο τόπος που τα ανθρώπινα και μη πλάσματα αναπνέουν, ζουν και εξελίσσονται. Μια ακέραια φύση χωρίς μολυσμένο νερό και εξαντλημένους φυσικούς πόρους αποτελεί ζήτημα ευθύνης των ατόμων απέναντι στους άλλους και σε ολόκληρη τη φύση (Τσινόρεμα, 2013:395).

Εάν η σχέση του ανθρώπου προς τη φύση εκλαμβάνεται μόνο ως εργαλειακή και χρησιμοθηρική, η θεμελίωση ενός ηθικού καθήκοντος για την προστασία της

είναι ανίσχυρη. Αντιθέτως και για άλλη μια φορά θα φανεί χρήσιμη η κατηγορική προσταγή του Καντ. «Οφείλουμε να πράττουμε έτσι ώστε ο γνώμονας της πράξης μας να μπορεί να ισχύει ως καθολικός νόμος.» Από την αρχή αυτή απορρέει η υποχρέωση να πράττουμε με σεβασμό και μέριμνα ως προς την χλωρίδα και την πανίδα της γης (Σταμάτης, 2013:102). Με Καντιανούς όρους, κανένας δεν θα ήθελε η έλλειψη σεβασμού προς την φύση, η εξάντληση των φυσικών πόρων, η μόλυνση των υδατικών πόρων και η εξαφάνιση της βιοποικιλότητας εξαιτίας των παραπάνω, να γίνει καθολικός νόμος διότι αυτό θα ήταν ηθικά ανεπίτρεπτο (Peonidis, 2012:147).

Η αβάσιμη και άσκοπη καταστροφή της φύσης εκ μέρους των ανθρώπων συνιστά επίσης έλλειψη αυτοσεβασμού και αυτογνωσίας. Οι περισσότεροι θα συμφωνούσαν ότι υπάρχουν σοβαροί λόγοι για να μεταχειρίζονται οι άνθρωποι τα σπίτια τους και τους κήπους τους με σεβασμό και δεν είναι μόνο επειδή αυτά έχουν εργαλειακή αξία η οποία πρέπει να προστατευτεί. Στην περίπτωση αυτή, όπως ακριβώς και στη φύση, γίνεται λόγος για μια αισθητική αξία η απόρριψη της οποίας θα σήμαινε και έλλειψη αξιοπρέπειας. Όταν ο άνθρωπος καταστρέφει σκοπίμως ένα κομμάτι της φύσης, σημαίνει ότι δεν παίρνει σοβαρά όχι τις αξίες εκείνου του μέρους της φύσης που καταστράφηκε, όσο τις αξίες που έχει ο ίδιος. Γιατί με το ν' αποδίδει τον ανάλογο σεβασμό στα υπόλοιπα όντα υπερβαίνει κατά κάποιο τρόπο τη ζωώδη φύση του και εξευγενίζεται (Schmidtz, 2000: 100,101).

Κάποιοι άνθρωποι αισθάνονται ενοχλημένοι ηθικά όταν οι συνάνθρωποί τους καταστρέφουν τη φύση, όχι μόνο γιατί αυτοί προβαίνοντας σε τέτοιες ενέργειες δεν χρησιμοποιούν με τον καλύτερο τρόπο τους φυσικούς πόρους ούτε γιατί ενδεχομένως παραβιάζουν δικαιώματα άλλων ανθρώπων, αλλά γιατί πιστεύουν, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, ότι οι ενέργειες αυτές παραβιάζουν τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των ζώων και των φυτών. Μια πεποίθηση όμως ότι τα οικοσυστήματα π.χ. πονούν ή ότι έχουν δικαίωμα στη ζωή και γι' αυτό χρήζουν προστασίας, δεν αποτελεί μέρος μιας ευρέως διαδεδομένης ηθικής συνειδητότητας. Ακόμη και η επίκληση κάποιων θρησκευτικών αντιλήψεων με βάση το επιχείρημα πολλών ότι ο Θεός είναι ο δημιουργός των πάντων και ότι η φύση δόθηκε από αυτόν στον άνθρωπο για να την χρησιμοποιεί για τους σκοπούς του αλλά και για να την προστατεύει, είναι συζητήσιμο και αμφιλεγόμενο (Hill, 2002:190,191).

Για τον Thomas E. Hill, για να γίνει αντιληπτό τι υπάρχει κάτω από αυτή την ηθική δυσφορία που νοιώθουν οι πιο πολλοί άνθρωποι όταν καταστρέφεται η φύση, ερωτήματα του τύπου «Παραβιάζονται τα δικαιώματα της φύσης;» ή «ποιο είναι το

θέλημα του Θεού σε αυτό το ζήτημα;» ή «ποια είναι η εγγενής αξία ενός δάσους;» είναι ανούσια. Πιο καίριο θα ήταν το ερώτημα «Τι είδους άνθρωπος θα ήταν αυτός που θα επιθυμούσε να καταστρέψει το φυσικό περιβάλλον ή να υπολογίσει την αξία του αποκλειστικά με όρους κόστους-οφέλους;», εγείροντας έτσι ένα διαφορετικό ηθικό ζητούμενο (Hill, 2002:190,191).

Για τον Hill ένας τέτοιος άνθρωπος θα εξέλιπε των αρετών εκείνων που τον κάνουν ανθρώπινο και ευαίσθητο στα υπόλοιπα όντα , όπως είναι η ταπεινοφροσύνη, η αποδοχή του εαυτού, η ευγνωμοσύνη και η εκτίμηση του καλού στους άλλους ανθρώπους. Έλλειψη ταπεινοφροσύνης που πηγάζει από την πεποίθησή του είτε ότι μόνο ο ίδιος έχει σημασία κι αποτελεί το κέντρο του κόσμου είτε από την απροθυμία του να δει τον εαυτό του ως μέρος της φύσης και να τον αποδεχτεί ως φυσικό όν. Οι άνθρωποι είναι κομμάτι της φύσης και ορίζονται από φυσικούς νόμους που κυβερνούν και τα υπόλοιπα όντα και ανεξάρτητα από την έλλογη φύση και το έμψυχο δυναμικό μοιάζουν κατά πολύ στις ανάγκες, επιθυμίες, και ευθύνες που έχουν και τα υπόλοιπα όντα (Hill 2002:193,194).

Κατά δεύτερον, η επίδειξη αδιαφορίας απέναντι στη φύση, αποκαλύπτει είτε έλλειψη αισθητική ευαισθησίας είτε μια ανικανότητα αγάπης και διατήρησης για ό,τι εμπλουτίζει την ανθρώπινη ζωή. Όταν ο άνθρωπος παίρνει ευχαρίστηση από κάτι, είναι εύλογο να θέλει να το διατηρήσει και διατηρώντας το σημαίνει ότι το φροντίζει χάριν αυτού του ιδίου και όχι μόνο για την χρησιμότητά του. Κι αν αυτό από μόνο του δεν αποτελεί αρετή, μπορεί να αποτελεί τη φυσική βάση για την αρετή της ευγνωμοσύνης. Για τον Hill, είναι σχεδόν βέβαιο ότι το άτομο εκείνο που δεν θα τιμά τα πράγματα εκείνα που του δίνουν ευχαρίστηση στη ζωή, δύσκολα θα σεβαστεί και θα τιμήσει και τους ανθρώπους που τον μεταχειρίστηκαν σωστά (Hill, 2002:197).

Συνοψίζοντας, η μέριμνα για τα φυσικά συστήματα και τους έμβιους οργανισμούς, ανεξάρτητα από εκτιμήσεις χρησιμότητας, αποτελεί ένα ηθικό αίτημα όχι λόγω μιας εγγενούς αξίας, μιας αυταξίας της φύσης αλλά και γιατί προάγεται η προσωπική ηθική ανάπτυξη του καθενός. Το άτομο εκείνο που καταστρέφει άσκοπα τη φύση, αποδυναμώνει τις εσωτερικές φυσικές προδιαθέσεις του που συνιστούν μια καλή θέληση. Το καθήκον αυτό, δίνει στον άνθρωπο έναν ηθικό λόγο για να συμμετέχει στην αισθητική εκτίμηση της φύσης αλλά κι αν δεν το εκπληρώσει δικαιολογείται, αρκεί να τηρεί το ατελές καθήκον που έχει απέναντι στον εαυτό του για ηθική βελτίωση (Koukouzelis, 2013:6).

Η επίκληση επομένως, εγγενών περιβαλλοντικών αξιών από ρεύματα βιοκεντρικών και οικοκεντρικών θεωριών είναι ευάλωτη όχι για το αν πρέπει η όχι να υπάρχει ηθική μέριμνα για τη φύση, αλλά ως προς τους λόγους που προβάλλονται για τη δικαιολόγηση μιας τέτοιας ηθικής αξίωσης (Τσινόρεμα, 2013:383). Διότι αν τελικά γινόταν δεκτό ότι η φύση και τα εντός αυτής είδη ενέχουν «αυταξία», θα κρινόταν ίσως ότι το ανθρώπινο είδος θα όφειλε ηθικά να προτιμήσει να εξαφανιστεί, παρά να θίξει την ακεραιότητα του πλανήτη χρησιμοποιώντας τους πόρους του για την επιβίωσή του (Σταμάτης, 2013:115).

Η ανθρωπότητα αποτελεί ένα είδος που εξελίχθηκε μαζί με τα υπόλοιπα είδη και είναι αδύνατο να ανθίσει ανεξάρτητα από την υπόλοιπη φύση, χάρη στην οποία και επιβιώνει. Ως βιολογικό ον, ο άνθρωπος εξαρτάται από τους φυσικούς νόμους και τη φυσική και κάθε άλλη αναγκαιότητα και είναι μέλος του φυσικού και αισθητού κόσμου. Ως φυσικό και έμβιο ον υπόκειται πλήρως στην αιτιότητα και στη νομοτέλεια τόσο της υπόλοιπης φύσης όσο και της δικής του σωματικής και ψυχικής πραγματικότητας, με συνέπεια ό,τι αναπτύσσεται στον άνθρωπο ως πνεύμα να είναι ζωτική δύναμη και ό,τι προάγει ή εμποδίζει το πνεύμα να επηρεάζει και το σώμα (Σταμάτης, 2013:32). Κατ' επέκταση και η απώλεια ή καταστροφή άλλων έμβιων όντων ή οικοσυστημάτων που αποτελούν μέρη ενός μεγαλύτερου συνόλου στο οποίο ανήκει και το ανθρώπινο είδος, θέτει σε κίνδυνο όχι μόνο το ανθρώπινο σώμα αλλά και το ανθρώπινο πνεύμα.

Από τα παραπάνω που ειπώθηκαν συνάγεται, ότι η βιωσιμότητα των υδατικών πόρων είναι αναγκαία κατ' αρχάς για την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου ως βιολογικό ον και κατά δεύτερον για την προσωπική του ανάπτυξη και ευημερία. Οι τρόποι και οι μέθοδοι διαχείρισης των υδατικών πόρων είναι αυτοί που θα κάνουν εφικτούς τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης διότι η διαχείριση έχει άμεσο αντίκτυπο στην ευημερία των ηθικών υποκειμένων. Προτού διερευνηθούν οι τρόποι ορθότερης διαχείρισης, είναι σημαντικό να μελετηθούν στα επόμενα κεφάλαια κάποια από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νερού ως φυσικού πόρου που απασχολούν την παγκόσμια συζήτηση και είναι απαραίτητα για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στα ζητήματα διαχείρισής του (Doom, 2013:99): Το ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό και ο τύπος του αγαθού του νερού σε σχέση με τα δικαιώματα ιδιοκτησίας.

Κεφάλαιο 2^ο : Το δικαίωμα στους υδατικούς πόρους ως όρος για βιώσιμη ανάπτυξη

Στο 1^ο κεφάλαιο υποστηρίχθηκε ότι ο άνθρωπος έχει ένα ηθικό καθήκον απέναντι στους άλλους ανθρώπους να προστατεύει το περιβάλλον (και άρα και τους φυσικούς πόρους από τους οποίους εξαρτάται) καθώς και μια έμμεση ηθική υποχρέωση προς το περιβάλλον. Οι αρχές δικαιοσύνης ενέχουν μια αξίωση για πραγμάτωση, δηλαδή για τήρησή τους από τους δρώντες πολίτες και τους κυβερνώντες αρχικά μέσα από μια ηθική επιταγή και στην συνέχεια με δικαική ρύθμιση με την κατοχύρωση δικαιωμάτων. Το ζήτημα που τίθεται επομένως είναι αν αυτή η ηθική υποχρέωση των ανθρώπων προς άλλους ανθρώπους είναι δυνατόν να επικυρωθεί και από το δίκαιο και να μετουσιωθεί σε δικαίωμα, η καταπάτηση του οποίου θα έχει σοβαρές συνέπειες για όποιον φέρει την ευθύνη τήρησής του.

Στις παρακάτω ενότητες θα διερευνηθεί αρχικά η έννοια των δικαιωμάτων και στην συνέχεια από πού απορρέει ένα δικαίωμα στο νερό κι αν αυτό είναι αυτοτελές ή συνδέεται με άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, με ποιο τρόπο συνδέεται με τις ανάγκες των ανθρώπων καθώς και πως αποτελεί όρο για την πιο ορθή διαχείριση των υδατικών πόρων δηλαδή για βιώσιμη ανάπτυξη με δικαιοσύνη.

2.1 Τα δικαιώματα

Η δικαιοσύνη ως σεβασμός απέναντι στα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούσε το βασικό αντικείμενο στις περισσότερες Διεθνείς συνθήκες μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με στόχο την κατανόηση των αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανάμεσα στα έθνη. Τα ανθρώπινα δικαιώματα πολλές φορές, είτε αποτελούν το μέσο για την νομιμοποίηση συστημάτων κρατικής εξουσίας αναφέρει ο Galtung, χωρίς να δίνουν ουσιαστικές λύσεις στα οικολογικά προβλήματα που δημιουργούνται από την ανθρώπινη παρέμβαση, είτε όπως αναφέρει η Pollis είναι

σχετικά και ερμηνεύονται διαφορετικά ανάλογα με το κράτος και τα ήθη και έθιμα που επικρατούν σε αυτό (Low & Gleeson, 1998:55).

Από το νόμο του Θεού και την ιδέα του φυσικού δικαίου οι Locke και Kant προχώρησαν στον νόμο του Λόγου με την κατηγορική προσταγή του Καντ που βασίζεται επάνω στην έννοια του καθήκοντος να αποτελεί την κύρια αρχή από την οποία απορρέει μια ιδέα περί δικαιωμάτων. Στο Lectures on Ethics γράφει χαρακτηριστικά «Ας πάρουμε κάποιον που λειτουργεί με άξονα την δικαιοσύνη και όχι την φιλανθρωπία. Μπορεί να κλείσει τα αυτιά του σε κάθε έκκληση, να είναι παντελώς αδιάφορος στον πόνο και την ατυχία των άλλων, από τη στιγμή όμως που κάνει συνειδητά το καθήκον του δίνοντας στον καθένα αυτό που δικαιούται και τιμά τα δικαιώματα των άλλων, η συμπεριφορά του είναι ενάρετη» (Low & Gleeson, 1998:56).

Δικαιώματα είναι δυνατόν ν' απορρέουν σύμφωνα με τον Καντ από την ιδιότητα του ατόμου ως πολίτη-μέλους ενός κράτους (citizenship), με τους πιο σύγχρονους Kumlicka, Norman και Bookchin να εμπλουτίζουν την άποψη του Καντ, συζητώντας την ιδέα ότι μια πιο υπεύθυνη και ενεργής άσκηση της ιδιότητας του πολίτη θα είχε ως αποτέλεσμα την αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος. Ο Bookchin συγκεκριμένα αναφέρει: «Μια οικολογική κοινωνία θ' αποτελείτο τελικά από μεσαίου μεγέθους κοινότητες και καθεμία από αυτές από μικρότερες και πιο ιδιωτικές κοινότητες, οι οποίες θα συντονίζονταν με το στενότερο φυσικό οικοσύστημα στο οποίο η καθεμία από αυτές θ' ανήκε» (Low & Gleeson, 1998:58,59).

Ο Turner (1993) αντίθετα, δεν συμφωνεί με μια ιδέα δικαιωμάτων που απορρέουν από την ιδιότητα του ατόμου ως πολίτη αλλά ισχυρίζεται, ότι στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης υπάρχει ανάγκη για την υιοθέτηση παγκόσμιων ηθικών αρχών από όλους τους πολίτες του κόσμου ανεξαρτήτως θεσμών και πολιτισμικών διαφορών. Μόνο μια ιδέα ανθρωπίνων δικαιωμάτων με παγκόσμια ισχύ μπορεί να προστατεύσει τα άτομα και το φυσικό περιβάλλον συνακόλουθα, από την καταπίεση των συλλογικών θεσμικών οργάνων. Και την ιδέα αυτή ο Turner αλλά και ο Galtung (1994), θέλουν να επεκτείνουν και στην σχέση των ανθρώπων με την υπόλοιπη φύση, τονίζοντας το εύθραυστο της επιβίωσης του ανθρώπου και την αναγκαιότητα για έναν υγιές φυσικό περιβάλλον, η υποβάθμιση του οποίου θα σήμαινε αυτόματα και την υποβάθμιση της ανθρωπίνης ζωής (Low & Gleeson, 1998:60,61).

Ο Wenz συμφωνεί με τον Καντ και με μια θετική έννοια των δικαιωμάτων, ότι δηλαδή τα ανθρώπινα δικαιώματα «απαιτούν οι άνθρωποι να βοηθούν ο ένας τον άλλον παρά να μην παρεμβαίνουν αφήνοντας τον κάθε άνθρωπο μόνο του» αν και στηρίζει τη θεωρία του περισσότερο στην ατομική παρά στη συλλογική ευθύνη. Ισχυρίζεται ότι οι υποχρεώσεις εκτείνονται σε ομόκεντρους κύκλους, με τις ισχυρότερες υποχρεώσεις να ξεκινούν αρχικά από το άτομο προς τον άμεσα εγγύτερο κύκλο του, στη συνέχεια στους άλλους ανθρώπους και μετά στο περιβάλλον κ.ο.κ. (Low & Gleeson, 1998:61).

Τέλος ο Benton (1993) ασκεί κοινωνική κριτική πάνω στα παγκόσμια ανθρώπινα δικαιώματα, λέγοντας ότι από τις ανισότητες που υπάρχουν σε μια κοινωνία δημιουργείται κοινωνική προκατάληψη ανάμεσα στα άτομα, με αποτέλεσμα τα ανθρώπινα δικαιώματα να μην υφίστανται αφού «πιο πιθανό είναι σε μια κοινωνία να κυριαρχούν τα συμφέροντα εκείνων των ομάδων που συγκεντρώνουν την πολιτική και οικονομική εξουσία έναντι των πιο αδυνάμων» (Low & Gleeson, 1998:62).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα κατέχουν περίοπτη θέση στη νομική θεωρία και πράξη ως θεμέλιο της δικαιοσύνης της προόδου και της ειρήνης και έχουν καθιερωθεί ως η βάση του δικαίου στα νομικά συστήματα των χωρών της υφηλίου. Η διαφορά μεταξύ ηθικών και δικαιοκτών καθηκόντων έγκειται στο ότι τα τελευταία μπορούν να γίνουν έννομα και απαιτητά, ενώ η ηθική υποχρέωση δεν μπορεί να επιβληθεί από κάποια εξωτερική νομοθεσία, ούτε να γίνει εξαναγκαστή αλλά απορρέει από την θέληση του ανθρώπου να σκέπτεται και να πράττει ελεύθερα (Σταμάτης, 2013:163). Σε αντίθεση λοιπόν προς την ηθική παραίνεση για αγάπη προς τον πλησίον, το πρόσταγμα για σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων είναι υποχρεωτικό για όλους και έναντι όλων και θα έπρεπε να έχει καθολική ισχύ (Σταμάτης 2013:165).

2.2 Η προέλευση ενός δικαιώματος στο νερό

Όπως προειπώθηκε, η ηθικότητα προϋποθέτει οι άνθρωποι να αντιμετωπίζονται ως σκοποί και όχι μόνο ως μέσα, λόγω της εγγενούς τους αξίας που είναι ανεξάρτητη από οποιαδήποτε άλλη εργαλειακή αξία που μπορεί να έχουν. Εξαιτίας αυτής της εγγενούς αξίας καθώς και της ελευθερίας που έχουν να επιλέγουν τους σκοπούς τους με όρους αυτονομίας φέρουν και δικαιώματα, τα οποία κατ' αρχάς αποτελούν ηθικές απαιτήσεις που έχουν οι άνθρωποι απέναντι σε άλλους ανθρώπους

(πχ. πρόσβαση σε καθαρό νερό). Τα αιτήματα αυτά απορρέουν από την αξιοπρέπεια που έχει το κάθε πρόσωπο και από την ανάγκη του για επιβίωση.

Υπάρχει μια τεράστια βιβλιογραφία που συζητά τα ανθρώπινα δικαιώματα και το νερό. Η συζήτηση αυτή, σε σχέση δηλ. με το αν το νερό αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα ή όχι, ξεκίνησε εξαιτίας μιας τάσης της διεθνούς κοινότητας να χαρακτηρίσει τον φυσικό πόρο του νερού, που μέχρι πρότινος αποτελούσε απλά ένα περιβαλλοντικό αγαθό, ως οικονομικό αγαθό² (Bluemel, 2005: 963). Η τάση αυτή πυροδότησε τους φόβους ανθρωπιστικών οργανισμών και οικολογικών οργανώσεων, ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος οι φτωχοί και οι ευπαθείς ομάδες του κόσμου να γίνουν φτωχότεροι και να περιθωριοποιηθούν ακόμη περισσότερο στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν το ζωτικής σημασίας αγαθό. Έτσι, η διεθνής κοινότητα άρχισε να αναγνωρίζει το νερό ως δικαίωμα, με την πεποίθηση ότι η καθιέρωση ενός τέτοιου δικαιώματος θα επιβάλλει ιδιαίτερες υποχρεώσεις στο Κράτος, ειδικά απέναντι σε εκείνους που δεν μπορούν να το πληρώσουν (Bluemel, 2005: 964).

Το 2002 και μέσα στους κόλπους των Ηνωμένων Εθνών, με το υπ αρ. 15 Γενικό Σχόλιο (General Comment 15) της, η Επιτροπή ECOSOC του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, διευκρίνισε ότι το δικαίωμα στο νερό συμπεριλαμβάνεται στην κατηγορία των απαραίτητων εγγυήσεων για τη διασφάλιση του δικαιώματος σε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο δεδομένου ότι αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιβίωση. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να έχει πρόσβαση σε νερό για προσωπική και οικιακή χρήση το οποίο θα πρέπει να είναι **επαρκές, ασφαλές, προσβάσιμο και οικονομικά προσιτό** (Doorn, 2013:102). Συγκεκριμένα αναφέρεται: “Το ανθρώπινο δικαίωμα σε νερό είναι απαραίτητο για να διάγει κάποιος ένα βίο με αξιοπρέπεια. Αποτελεί προαπαιτούμενο για την συνειδητοποίηση άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.”

Τον Ιούλιο του 2010 η Γενική Συνέλευση του Διεθνούς Οργανισμού με το Ψήφισμα 64/292, αναγνώρισε "το δικαίωμα στο ασφαλές και καθαρό πόσιμο νερό και στην υγιεινή ως ανθρώπινο δικαίωμα ουσιώδες για την πλήρη απόλαυση της ζωής και όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων". Με τον τρόπο αυτό ο ΟΗΕ συνέδεσε το δικαίωμα στο νερό με τις υποχρεώσεις των κρατών που απορρέουν από το σύνολο

² Η αντιμετώπιση του νερού ως οικονομικού αγαθού, υποτίθεται ότι λειτουργεί ως ένα μέσο προστασίας του από την συνεχή εξάντληση των αποθεμάτων του, λόγω της αλόγιστης χρήσης αλλά και των φυσικών φαινομένων.

των διεθνών Συνθηκών του Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στις 24 Σεπτεμβρίου 2010 το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, επικαλούμενο μεταξύ άλλων το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης, επιβεβαίωσε ομόφωνα ότι "το ανθρώπινο δικαίωμα στο ασφαλές πόσιμο νερό και στην υγιεινή πηγάζει από το δικαίωμα σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο και σχετίζεται άρρηκτα [...] με το δικαίωμα στη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια" (Doorn, 2013:102).

2.3 Η φύση του δικαιώματος στο νερό ως ατομικό και ως δευτερεύον δικαίωμα

Μέχρι τον Ιούλιο του 2010 και το Ψήφισμα 64/292 του ΟΗΕ με το οποίο αναγνωρίστηκε το δικαίωμα στο νερό ως ανεξάρτητο δικαίωμα, το ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό χαρακτηριζόταν ως δευτερεύον και απαραίτητο για την συνειδητοποίηση άλλων ανθρωπίνων αλλά και κοινωνικοοικονομικών πρωταρχικών δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα στην υγεία ή το δικαίωμα στη ζωή. Γιατί για να είναι ισχυρό ένα δικαίωμα στη ζωή πρέπει να υπάρχουν «οι θεμελιώδεις συνθήκες που είναι απαραίτητες να υποστηρίξουν τη ζωή». Ανάλογα με την φύση του δικαιώματος ως ατομικού ή δευτερεύοντος καθορίζονται και οι υποχρεώσεις που έχει το Κράτος απέναντι στους πολίτες του να εκπληρώσει, να προστατέψει ή να σεβαστεί αυτό (Bluemel, 2005: 968).

2.3α. Το δικαίωμα στο νερό ως δευτερεύον δικαίωμα

Ως δευτερεύον δικαίωμα το δικαίωμα στο πόσιμο νερό και στην υγιεινή εντάσσεται στα δικαιώματα «τρίτης γενιάς» ή «αλληλεγγύης», τα οποία αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών όπως ο ΟΗΕ και η UNESCO. Άλλα τέτοια δικαιώματα είναι π.χ. το «δικαίωμα στο περιβάλλον» και το «δικαίωμα στην ανάπτυξη» και μεταξύ τους αυτά είναι αλληλένδετα (Παραράς, 2015: 153).

Το δικαίωμα στην υγεία δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς την εξασφάλιση πρόσβασης σε επαρκές και ποιοτικό νερό όταν, όπως προαναφέρθηκε και στο 1^ο κεφ., περίπου 3 εκ. άνθρωποι πεθαίνουν από ασθένειες που έχουν προκληθεί από ακατάλληλο νερό (Scanlon, 2004:11). Στο με αρ. 14 Γενικό Σχόλιο της Επιτροπής του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε. (ECOSOC) αναφέρεται, ότι το κράτος έχει την ευθύνη μέσω του συστήματος υγείας και των υπηρεσιών υγείας να παρέχει σε όλους επαρκές και καθαρό νερό.

Επίσης το κράτος θα πρέπει να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για την αποφυγή απειλών για την υγεία από τοξικές ουσίες στο νερό καθώς και να εξασφαλίζει ότι οι υδατικοί πόροι προστατεύονται από την μόλυνση η οποία οδηγεί σε ασθένειες και βοηθά στην ανάπτυξη μικροβίων (World Summit on Sustainable Development, 2002). Η υγεία αποτελεί φυσικό αγαθό αναγόμενο στην υπόσταση του ανθρώπου. Οντολογικά έπεται της ζωής, ανήκει στα πρωταρχικά αγαθά και η συνταγματική προστασία της είναι επιβεβλημένη (Δημητρόπουλος, 2002-2003:26).

Το νερό είναι επίσης απαραίτητο και ζωτικό στην εξασφάλιση τροφής καθώς και στην ικανοποίηση του δικαιώματος στη στέγαση. Περίπου 70% του νερού χρησιμοποιείται στην γεωργία και υπολογίζεται ότι περισσότερο από το 1/3 της παγκόσμιας παραγωγής τροφής βασίζεται στην άρδευση. Το δικαίωμα στην τροφή και στη στέγαση αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την εξασφάλιση ενός επαρκούς επιπέδου διαβίωσης το οποίο εν συνεχεία δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την εξασφάλιση σε νερό, αφού αυτό αποτελεί και την πιο θεμελιώδη προϋπόθεση για την επιβίωση (Bluemel, 2005: 970).

Στην Διεθνή Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο αρ. 25 αναφέρεται: «Ο καθένας έχει το δικαίωμα σε ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης για την υγεία και την ευημερία του ίδιου και της οικογένειάς του συμπεριλαμβανομένων της τροφής, ένδυσης, στέγασης και περίθαλψης...» (Scanlon, 2004:19).

Αρκετά διεθνή κείμενα, ανάμεσα σε αυτά και η Διακήρυξη της Βιέννης αναφέρουν ότι το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι ένα «παγκόσμιο και απαράγραπτο δικαίωμα και ένα αναπόσπαστο μέρος θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Gleick 1999:7). Στο αρ. 8 διευκρινίζεται ότι «..τα Κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για τη συνειδητοποίηση του δικαιώματος στην ανάπτυξη και μεταξύ άλλων, να εξασφαλίζουν ίσες ευκαιρίες σε όλους για την πρόσβασή τους σε βασικούς πόρους...» (Scanlon, 2004: 19). Με βάση την συλλογιστική του άρθρου αυτού, ένα δικαίωμα στο νερό βασισμένο στο δικαίωμα στην ανάπτυξη απαιτεί η πρόσβαση σε οικονομικά προσιτό νερό να μην δημιουργεί δυσανάλογο οικονομικό ή φυσικό βάρος σε κανέναν μέσα σε μια κοινωνία (Bluemel, 2005: 970).

Το νερό παίζει επίσης κρίσιμο ρόλο στη συνειδητοποίηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Η έλλειψη ικανών ποσοτήτων νερού αναγκάζει εκατοντάδες παιδιά στον αναπτυσσόμενο κόσμο να περπατάνε για ώρες μεγάλες αποστάσεις, χάνοντας πολύτιμες ώρες από το σχολείο για να προμηθεύσουν την οικογένειά τους με νερό. Επίσης για τους αυτόχθονες λαούς για τους οποίους το νερό δεν αποτελεί μόνο ένα

πόρο για την κάλυψη των βιολογικών τους αναγκών αλλά συνδέεται άμεσα και με τις πολιτιστικές τους πρακτικές, η μόλυνση ή απαλλοτρίωση τόπων όπως λίμνες, πηγές, ποτάμια που συνδέονται με την κουλτούρα και ιστορία τους αλλοιώνουν την πολιτιστική τους ταυτότητα (Scanlon, 2004: 20).

2.3β. Η σύνδεση του δικαιώματος του νερού με το δικαίωμα στο περιβάλλον

Το δικαίωμα στο νερό μπορεί ν' απορρέει και από το δικαίωμα σε ένα υγιεινό/αξιοπρεπές περιβάλλον αν και οι περισσότερες Συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων είτε δεν αναφέρονται ρητά σ' ένα ανθρώπινο δικαίωμα στο περιβάλλον, είτε το εξαρτούν από το δικαίωμα στην υγεία και τη ζωή. Εξαιρετικά, η Συνθήκη του Άαρχους (1998) που επικαλείται στην εισαγωγή της την 1^η αρχή της Διακήρυξης της Στοκχόλμης αναγνωρίζει, ότι «.. επαρκής προστασία του περιβάλλοντος είναι σημαντική για την ανθρώπινη ευημερία και την απόλαυση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στη ζωή...». Η Συνθήκη του Άαρχους αναγνωρίζει στους πολίτες δικαιώματα στην πληροφόρηση στη συμμετοχή και στη δικαιοσύνη, και τους δίνει την ευκαιρία να εκφράζουν τη γνώμη τους για περιβαλλοντικά ζητήματα (Giorgetta, 2002:178).

Στην αναφορά του το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών αναφέρει, ότι ενώ οι συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν αναφέρονται ρητά σ' ένα δικαίωμα για υγιές και ασφαλές περιβάλλον, όλοι αναγνωρίζουν την εγγενή σύνδεση μεταξύ του περιβάλλοντος και της συνειδητοποίησης άλλων δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα στην υγεία, την τροφή, το νερό κ.λ.π. (Boyle, 2012: 613). Αρκετοί ειδικοί παρ' όλ' αυτά αμφισβητούν την σύνδεση του νερού μ' ένα δικαίωμα σε καθαρό και ασφαλές περιβάλλον λόγω των διαφωνιών που έχουν αναπτυχθεί εξ' ου και δεν αναφέρεται συγκεκριμένα στην Επιτροπή του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε. (ECOSOC) (Freestone, Salman, 2004:58).

Πολλές χώρες αναφέρουν το δικαίωμα στο περιβάλλον στο Σύνταγμά τους όπως η Ισπανία, Βραζιλία, Τουρκία και Ρωσία, υπονοώντας ότι σε αυτές τις δικαιοδοσίες υπάρχει κάποιας μορφής δικαίωμα στο περιβάλλον αλλά η εφαρμογή του εξαρτάται εν πολλοίς από το πώς το ερμηνεύουν τα εθνικά δικαστήρια (Boyle,

2012). Επίσης στη διάταξη του αρ 24 παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος, το δικαίωμα στο περιβάλλον συνίσταται στην αξίωση που η έννομη τάξη παρέχει στον άνθρωπο με το Σύνταγμα, προς ικανοποίηση του έννομου βιοτικού συμφέροντος που αποτελούν γι' αυτόν, ένα περιβάλλον υγιεινό και οικολογικά ισόρροπο, αφενός ως αγαθό καθαυτό και αφετέρου ως προϋπόθεση διαφόρων στοιχείων της προσωπικότητάς του. Αγαθό αποτελεί η ανθρώπινη ζωή με την έννοια της φυσικής υπόστασης του ανθρώπου και της διαφύλαξης της υγείας του, καθώς και το ίδιο το περιβάλλον όχι όμως μόνο ως προϋπόθεση της υγείας και αξιοπρέπειάς του, αλλά κι ως αυτοτελές αγαθό για τον άνθρωπο (Δημητρόπουλος, 2003:40).

Η διαβίωση επομένως του ανθρώπου σε ένα υγιές περιβάλλον αποτελεί έκφραση της προσωπικότητάς του αφού αυτό αποτελεί τον ζωτικό χώρο μέσα στον οποίο μπορεί να την αναπτύξει ελεύθερα ασκώντας τις δραστηριότητές του, οπότε και κάθε προσβολή στο περιβάλλον αποτελεί και προσβολή της αξίας του. Αποτελεί όμως και ένα αυτοτελές αγαθό για τον άνθρωπο ανεξαρτήτως της εργαλειακής του αξίας κάτι που συνάδει με τις αρχές της διακήρυξης της Στοκχόλμης όπου αναφέρεται ότι: «ο άνθρωπος έχει το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, και την ισότητα, σ' ένα περιβάλλον με ποιότητα που επιτρέπει μια ζωή με αξιοπρέπεια και ευημερία, και φέρει την ευθύνη να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές». Με βάση την αρχή αυτή, το κράτος πρέπει να στηρίζει ένα δικαίωμα στο νερό εξασφαλίζοντας τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων, κάνοντας ορθή και κατάλληλη χρήση των φυσικών του πόρων³ (Freestone, Salman, 2004:58).

Το δικαίωμα στο νερό όπως και το δικαίωμα στο περιβάλλον γίνονται επομένως αντιληπτά ως κοινωνικά δικαιώματα καθιερώνοντας ως τέτοια, αφενός υποχρεώσεις του κράτους για να παρέμβει με θετικές ενέργειες και αφετέρου αξίωση από την πλευρά του πολίτη να του εξασφαλίσει την παροχή βασικών βιοτικών αγαθών, ώστε να επιτευχθεί στοιχειώδης δικαιοσύνη (Δημητρόπουλος, 2003:12). Ήδη το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) προστατεύει το ως άνω «δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον» (απόφαση Lopez-Ostra κατά Ισπανίας και Taskin κατά Τουρκίας) και δέχεται ότι υπάρχει «θετική

³ Το πρόβλημα βέβαια με αυτή την προσέγγιση σε σχέση με το ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό, είναι αφενός οι συγκρούσεις που δεν μπορούν να λυθούν κατά την ιεράρχηση των αναγκών του ανθρώπου ενάντια στις «ανάγκες» του περιβάλλοντος, καθώς και η έλλειψη κανονιστικής σαφήνειας η οποία οδηγεί σε αβέβαιες πρακτικές εφαρμογές ενός τέτοιου δικαιώματος (βλ υποσημ. 217 στους Freestone-Salman, The human right to water)

υποχρέωση» του κράτους να λάβει τα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα για τον άνθρωπο (Παραράς, 2015: 155).

Ωστόσο, ως προς την αποκλειστική υποχρέωση του κράτους για την λήψη μέτρων, η αναθεώρηση του ελληνικού συντάγματος τροποποίησε το αρ. 24 παρ.1 , διευκρινίζοντας ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί πέρα από «υποχρέωση του κράτους» και «δικαίωμα του καθενός». Με την νέα αυτή διατύπωση, αναγνωρίζεται το περιβάλλον ως ατομικό στοιχείο του αυτοκαθορισμού του ανθρώπου αναδεικνύοντας αντίστοιχα ένα ατομικό δικαίωμα σε αυτό (Βιδάλης, 2002: 57).

2.3γ. Το δικαίωμα στο νερό ως ανεξάρτητο δικαίωμα

Αρχικά σημαντικός σταθμός στην αναγνώριση και προαγωγή του δικαιώματος στο νερό ήταν το 2002 όταν η Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα υιοθέτησε το Γενικό Σχόλιο 15 που όριζε το δικαίωμα στο νερό όχι μόνο ως οικονομικό αγαθό, αλλά ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και ως κοινωνικό και πολιτιστικό αγαθό. Η έλλειψη όμως δεσμευτικής του ισχύος συνεπάγεται ότι η νομική του επιρροή εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τις πράξεις των εσωτερικών οργάνων των κρατών μερών. Ομοίως και τα ψηφίσματα 64/291/2010 και A/HRC/15/44 του Συμβουλίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αν και κείμενα που αποτελούν soft law, δηλαδή κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα, αναγνώρισαν το νερό ως ανθρώπινο δικαίωμα απορρέον άμεσα από το δικαίωμα σ' ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο και όντας ουσιώδες για την απόλαυση της ζωής και άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Barlow, 2012:12).

Τρεις είναι οι υποχρεώσεις του Κράτους, με την αναγνώριση ενός ανεξάρτητου δικαιώματος στο νερό, κάτι που έγινε σαφές με τα ανωτέρω ψηφίσματα.

α) υποχρέωση σεβασμού, βάσει της οποίας το Κράτος οφείλει ν' απέχει από οποιαδήποτε πράξη ή πολιτική που δεν προωθεί την ικανοποίηση ενός τέτοιου δικαιώματος καθώς και από την παράνομη υιοθέτηση πρακτικών που έχουν ως αποτέλεσμα την μόλυνση των υδάτων β) υποχρέωση προστασίας, όπου το κράτος οφείλει να εμποδίζει τρίτους από το να παρεμβαίνουν στην απόλαυση του δικαιώματος και να εφαρμόζει την κατάλληλη νομοθεσία. Επίσης, να υιοθετεί μέτρα που απαγορεύουν σε τρίτους να στερούν την πρόσβαση σε καθαρό και επαρκές νερό

σε άτομα και κοινότητες είτε λόγω της μόλυνσης των υδάτων είτε λόγω της υπεράντλησής τους και γ) υποχρέωση για εκπλήρωση που σημαίνει ότι το Κράτος οφείλει να λαμβάνει όλα εκείνα τα κατάλληλα μέτρα που θα βοηθήσουν στην ακόμη καλύτερη συνειδητοποίηση του δικαιώματος αυτού όπως με το να διευρύνει τις δημόσιες υπηρεσίες ύδρευσης και να επενδύσει σε υδροδοτικά έργα (Scanlon 2004: 22).

Η σημασία του αδιαίρετου και αλληλένδετου χαρακτήρα που έχει ένα δικαίωμα στο νερό με τα υπόλοιπα ανθρώπινα δικαιώματα είναι προφανής. Η μη ικανοποίηση του δικαιώματος αυτού φέρνει όμως στη συζήτηση μια ποικιλία προβλημάτων που εμπίπτουν στα υπόλοιπα δικαιώματα που προαναφέρθηκαν. Λόγω της μεθόδου της «προέλευσης και εξαγωγής» ενός ανθρώπινου δικαιώματος από άλλα κοινωνικά δικαιώματα, όπως υιοθετήθηκε από διάφορους σχολιαστές, η ικανοποίηση ενός δικαιώματος στο νερό θα έπρεπε να ποικίλει και να εξαρτάται κάθε φορά, από το δικαίωμα που παραβιάζεται (υγείας, επιπέδου διαβίωσης, ανάπτυξης κλπ).

Σε πολλές περιπτώσεις κάποια δικαιώματα μπορεί ακόμα και να συγκρούονται μεταξύ τους πχ. το ζήτημα του νερού ν' ανταγωνίζεται το ζήτημα της τροφής. Με τον τρόπο αυτό το δικαίωμα καθίσταται ευάλωτο και όχι ικανό να προσφέρει- ιδιαίτερα στις περιθωριοποιημένες ομάδες- τα οφέλη που θα προσέφερε ένα ανεξάρτητο δικαίωμα ήτοι: αποτελεσματικότερη εφαρμογή και λογοδοσία του κράτους (Thuso, 2012:43).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι με την καθιέρωση ενός ανεξάρτητου δικαιώματος ενεργοποιείται ένας μηχανισμός εκτέλεσης, όπου οι κυβερνήσεις αναγκάζονται να λογοδοτήσουν όταν δεν παίρνουν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία ή ικανοποίηση αυτού του δικαιώματος. Με την εφαρμογή ενός ανεξάρτητου δικαιώματος στο νερό, η διεθνής κοινότητα και τα κράτη θα ενισχύσουν την προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες (Hardberger, 2005:341).

Η Διεθνής Ένωση Δικαίου αναφέρει, ότι τα κράτη πρέπει να σέβονται τα δικαιώματα των ανθρώπων να ικανοποιούν τις βασικές τους ανάγκες σε νερό, εξασφαλίζοντας ποσότητα και ποιότητα τέτοια που να ικανοποιεί τις ζωτικές τους ανάγκες (Bluemel, 2004:976). Από αυτό συνάγεται ότι η ικανοποίηση των βασικών αναγκών δεν σημαίνει απαραίτητα ίσα υλικά αγαθά για όλους, αλλά περισσότερο ισοδυναμεί με ένα απαραβίαστο δικαίωμα να ζει κάποιος πάνω από το κατώφλι των

βασικών αναγκών και έτσι διαφαίνεται και η σύνδεση των δικαιωμάτων με τις ανάγκες.

2.4. Η σύνδεση των δικαιωμάτων με τις ανάγκες

Από το Καντιανό αξίωμα ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως σκοπός και όχι μόνο ως μέσο, αναδύθηκε μια ηθική, βασισμένη στα δικαιώματα και το δικαίωμα να προστατεύεται κάποιος από στοιχειώδεις κινδύνους και βλάβες ταυτίστηκε με το δικαίωμα της ικανοποίησης των «βασικών αναγκών» (Low&Gleeson, 1998:57). Σύμφωνα με το Galtung υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες αναγκών: α) υλικές ανάγκες που εξαρτώνται από ατομικούς δρώντες όπως π.χ. η ανάγκη για προστασία από την άσκηση βίας από άτομα σε άλλα άτομα, β) υλικές ανάγκες που εξαρτώνται από κοινωνικές δομές, όπως η ανάγκη π.χ. για ευημερία γ) μη υλικές ανάγκες που εξαρτώνται από ατομικούς δρώντες όπως η εξασφάλιση της ελευθερίας από την καταστολή και δ) μη υλικές ανάγκες που εξαρτώνται από κοινωνικές δομές, όπως είναι π.χ. η ανάγκη για ταυτότητα (Low & Gleeson, 1998:63).

Οι έννοιες των δικαιωμάτων και των αναγκών δεν είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη και αλληλεπιδρούν, αν και υπάρχει μια βασική διαφορά μεταξύ τους. Η έννοια των δικαιωμάτων βασίζεται κατ' αρχήν σε αρχές αυτονομίας όπως είναι η ικανότητα για σκέψη και αναστοχασμό, ενώ η έννοια των αναγκών σε αντιλήψεις που έχουν να κάνουν με το εύθραυστο του ανθρώπου και την ικανότητά του να υποφέρει. Ο Galtung ισχυρίζεται ότι οι ανάγκες ενυπάρχουν στο άτομο, ενώ τα δικαιώματα έχουν εξωτερική ισχύ και αφορούν στις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, ενώ οι Doyal και Gough ενσωματώνουν τα δικαιώματα στην έννοια των αναγκών, υπάγοντας με αυτό τον τρόπο την αυτονομία στην έννοια της βλάβης. Δηλαδή οι άνθρωποι που βλάπτονται από άλλα άτομα ή από θεσμούς, υποφέρουν εξαιτίας της βλάβης αυτής, με αποτέλεσμα να πλήττεται η αυτονομία τους και συνακόλουθα τα δικαιώματά τους (Low & Gleeson, 1998:64).

Η ικανοποίηση των βασικών και έμμεσων αναγκών κατά τους Doyal και Gough είναι αναγκαία, όχι μόνο λόγω του εύθραυστου της ανθρώπινης φύσης, αλλά πρωτίστως λόγω της ικανότητάς του να είναι ηθικό ον. Ως ον ικανό για ηθική συμπεριφορά, αφενός έχει ένα κατηγορικό καθήκον να μεταχειρίζεται τους άλλους με τον ορθό τρόπο κι αφετέρου έχει κι ένα δικαίωμα να συμμετέχει ενεργά μέσα σε μια

ηθική κοινότητα, με αίτημά του όχι μόνο την ικανοποίηση των ελάχιστων αναγκών αλλά και μια ευκαιρία να μπορεί να αναπτύξει τη μέγιστη δυνατότητά του για ηθική συμπεριφορά (Low & Gleeson, 1998:65).

Ειδικά μέσα σε μια ανταγωνιστική κοινωνία, είναι παράλογο οι λιγότερο ευνοημένοι να παροτρύνονται να κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν για τον εαυτό τους, αν το ίδιο το κράτος προνοίας δεν τους εξασφαλίζει τουλάχιστον τις βασικές ανάγκες. Ο ισχυρισμός δηλαδή των Doyal και Gough είναι, ότι οι άνθρωποι σε μια κοινωνία μπορούν να μιλούν για υποχρεώσεις και δικαιώματα και άρα να αναπτύσσουν ηθική συμπεριφορά μόνο όταν το κράτος προνοίας τους εξασφαλίζει τα προς το ζήν και οι ίδιοι δεν είναι αναγκασμένοι να παλεύουν καθημερινά για την επιβίωσή τους (Low & Gleeson, 1998:66).

Η Amy Gutman αναφέρει χαρακτηριστικά: “ Αναφορικά με το ποια είναι τα βασικά κοινωνικά αγαθά, το να πούμε ότι οι άνθρωποι αξίζουν αυτά τα αγαθά ή ότι τα δικαιούνται, είναι οι δύο πλευρές του ίδιου ηθικού επιχειρήματος. Και στις δύο περιπτώσεις, αναφερόμαστε, στην βασική μας ηθική διαίσθηση ότι οι άνθρωποι, αξίζουν συγκεκριμένα αγαθά, επειδή ακριβώς είναι ηθικά και έλλογα όντα...” (Cooper & Palmer, 1995:13). Ο Miller θεωρεί τα βασικά δικαιώματα ως «ζήτημα δικαιοσύνης». Με αυτή την έννοια, τα δικαιώματα δικαιολογούνται ως ανάγκες ουσιώδεις, ηθικά επείγουσες και απαραίτητες για να αποφευχθεί η πρόκληση βλάβης (Solis 2013:17).⁴

Σύμφωνα με τους Doyal και Gough, παρατηρείται ότι στη σύγχρονη καπιταλιστική εποχή κάποιες τοπικές κοινότητες λόγω της ανάγκης τους για επιβίωση αναγκάζονται να ξεπουλήσουν σε οργανισμούς και εταιρίες των αναπτυγμένων κυρίως κρατών τους φυσικούς πόρους που διαθέτουν. Ενάντια σε αυτή την τάση ανέπτυξαν τέσσερις αρχές βάσει των οποίων η περιβαλλοντική δικαιοσύνη που αφορά στην δίκαιη κατανομή των περιβαλλοντικών αγαθών θα μπορούσε να βασιστεί σε μια αρχή περιβαλλοντικών αναγκών, όπου η ανάγκη για ένα υγιές και ασφαλές περιβάλλον θα αποτελεί βασική ανάγκη για τους ανθρώπους:

1. Οι άνθρωποι μπορούν να υποστούν σοβαρή βλάβη από τις συνεχώς μεταβαλλόμενες περιβαλλοντικές συνθήκες με αποτέλεσμα να υποφέρουν.

⁴ Ο Miller αναφέρει στο έργο του «National Responsibility and Global justice» ότι οι ανάγκες ορίζονται ως οι όροι που επιτρέπουν στους ανθρώπους να ζουν μια ελάχιστα αξιοπρεπή ζωή μέσα στις κοινωνίες τους.

2. Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη είναι αντιστρόφως ανάλογη της σοβαρής βλάβης που υφίστανται.
3. Όταν οι κοινωνικές αλλαγές που έχουν ως στόχο την εξάλειψη της βλάβης επιτυγχάνονται με βιώσιμο τρόπο, τότε μπορεί να ειπωθεί ότι είναι εφικτή η κοινωνική πρόοδος.
4. Όταν η ελαχιστοποίηση της σοβαρής βλάβης δεν είναι εφικτή, οι περιβαλλοντικές συνθήκες που επικρατούν έρχονται σε σύγκρουση με τα αντικειμενικά συμφέροντα εκείνων που βλάπτονται (Low & Gleeson 1998:66).

Από τις παραπάνω αρχές συνάγεται, ότι η ανάγκη για νερό αποτελεί όχι μόνο βασική αλλά και ζωτική ανάγκη και η αποστέρησή του για οποιουδήποτε λόγους προκαλεί ανεπανόρθωτη βλάβη στην αυτονομία και δυνατότητα των ανθρώπων να επιλέγουν τον τρόπο με τον οποίο θέλουν να ζήσουν. Τα δικαιώματα και οι ανάγκες ως έννοιες αλληλεπιδρούν και συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούν τη βάση για να επιτευχθεί δικαιοσύνη όταν τα συμφέροντα των ανθρώπων μέσα στις κοινωνίες συγκρούονται και όταν τα οφέλη και τα βάρη είναι άνισα κατανομημένα.

2.5. Πως προσδιορίζονται οι ανάγκες και τι απαιτεί ένα δικαίωμα στο νερό ;

Η ιδέα των βασικών αναγκών, καλείται να προσδιορίσει εκείνα τα αγαθά αλλά και τις συνθήκες που είναι άμεσα και ελάχιστα απαραίτητες για την φυσική και ψυχική ευημερία κάθε ατόμου στην κοινωνία. Οι βασικές ανάγκες κατ' αρχάς περιλαμβάνουν, αρκετή τροφή, πόσιμο νερό, στέγαση, αέρα, ικανοποιητικές υπηρεσίες περίθαλψης, κοινωνική αναγνώριση κλπ. (Kowarsch, 2011:100).

Στη διάσκεψη των Η.Ε. το 1977 στην Mar de Plata και στη Διάσκεψη του Ρίο το 1992 από την οποία προέκυψε η Agenda 21, έγινε σαφής ο στόχος της ικανοποίησης των βασικών αναγκών ως ζητούμενο για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Τα Ηνωμένα Έθνη τονίζουν: «Όλοι οι άνθρωποι χρειάζονται πρόσβαση σε επαρκείς ποσότητες καθαρού νερού, για βασικές τους ανάγκες όπως, πόση, υγιεινή και αποχέτευση και για να αναπτύξουν τις κατάλληλες στρατηγικές για την ικανοποίηση των βασικών ανθρωπίνων αναγκών καθώς και για την διατήρηση των οικοσυστημάτων» (Gleick, 1999:8). Γίνεται όμως σαφές ότι η έννοια των αναγκών, πέραν των ζωτικών οι οποίες είναι εύκολα μετρήσιμες, οδηγεί σε ερμηνευτικά προβλήματα αφού κάποιος καταλαβαίνει τις ανάγκες ως αντικειμενικές και

παγκόσμιες και άλλοι, κυρίως οι οικονομολόγοι, θεωρούν ότι προσδιορίζονται υποκειμενικά εξαιτίας πολιτιστικών και κοινωνικών παραμέτρων (Koukouzelis, 2012:169).

Σε σχέση με τις δύο αυτές οπτικές, γίνεται λόγος στην πρώτη περίπτωση για ικανοποίηση βασικών αναγκών ενώ στην δεύτερη για ικανοποίηση πιο πολύ επιθυμιών και προτιμήσεων. Από τη στιγμή που εξασφαλιστούν οι βασικές ανάγκες όπως αυτές μπορούν να μετρηθούν, η ευημερία και οι προτιμήσεις είναι ευνόητο ότι μπαίνουν πλέον στο μικροσκόπιο. Και στις δύο περιπτώσεις πάντως, συμπεριλαμβάνονται κάποια συγκεκριμένα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, η οποία οδηγεί αναπόφευκτα στην επιδίωξη της ευημερίας και του καταναλωτισμού, κάτι που πολλές φορές μπορεί να προκαλέσει μη-βιώσιμα αποτελέσματα (Koukouzelis, 2012:170). Πόσω μάλλον όταν όχι μόνο δεν υπάρχει πλεόνασμα, αλλά οι άνθρωποι και το περιβάλλον βιώνουν την εξάντληση των υδατικών πόρων εξαιτίας πολλές φορές και της ανάπτυξης.

Σε αυτές τις περιπτώσεις και εξαιτίας των ηθικών υποχρεώσεων που υπάρχουν μεταξύ των ανθρώπων, η Αναφορά Brudtland κάνει λόγο για όρια και περιορισμούς στις νέες ανάγκες και τα καταναλωτικά πρότυπα με στόχο την βιωσιμότητα των τωρινών αλλά και των επερχόμενων γενεών. Οι τωρινές γενιές σε περίπτωση εκμετάλλευσης των υδατικών πόρων έχουν την ισχυρή ηθική υποχρέωση να τις υποκαταστήσουν όσο μπορούν πιο ισότιμα, για να μην καταστρέψουν τους φυσικούς όρους επιβίωσης και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών σε ίσες ευκαιρίες (Kowarsch, 2011: 108). Αυτό βέβαια είναι ζήτημα διαγενεακής δικαιοσύνης, το οποίο δεν θα αναλυθεί στην παρούσα διπλωματική.

Επομένως τι απαιτεί ένα δικαίωμα στο νερό επί της ουσίας και με ποιο κριτήριο διαμορφώνονται οι προτεραιότητες για νερό μεταξύ των ανθρώπων αλλά και σε σχέση με τα οικοσυστήματα, τα οποία πρέπει να διατηρηθούν; Ένα δικαίωμα στο νερό, όπως θα υποστηρίξω στη συνέχεια, σίγουρα δεν μπορεί να υπονοεί δικαίωμα σε μια απεριόριστη ποσότητα νερού εφόσον υπάρχουν τόσες ανταγωνιστικές χρήσεις και πρέπει να καλυφθούν όχι μόνο ανθρώπινες ανάγκες αλλά και οικολογικές απαιτήσεις από έναν φυσικό πόρο που δεν μπορεί να υποκατασταθεί με κανένα τεχνολογικό μέσο.⁵

⁵ Όπως αναφέρει ο Smil η τεχνολογική πρόοδος δεν μπορεί πάντα να βρίσκει υποκατάστατα στους πόρους και ακόμη και αν δεν ετίθετο το ζήτημα του κόστους για την δημιουργία νέων τεχνολογικών υποδομών, οι περιβαλλοντικές υπηρεσίες που προσφέρουν π.χ οι υδροβιότοποι δεν

Η Επιτροπή ECOSOC επεσήμανε τέσσερα στοιχεία κλειδιά για να αποδώσει κανονιστικό περιεχόμενο στο συγκεκριμένο δικαίωμα, η τήρηση των οποίων πληροί τις προϋποθέσεις της βιωσιμότητας (Doom, 2013: 103):

α) το νερό πρέπει να είναι διαθέσιμο σε **επαρκείς ποσότητες** για προσωπική και οικιακή χρήση. Υπάρχουν και άλλες πολλές ανθρώπινες χρήσεις για τις οποίες είναι αναγκαίο το νερό, όπως η παραγωγή της τροφής μέσω της γεωργίας καθώς και χρήση στη βιομηχανία, τομείς όμως που απαιτούν τεράστιες ποσότητες νερού και μπορούν να ικανοποιηθούν αφού εξασφαλιστούν πρώτα οι βασικές ανάγκες.⁶

β) το νερό για οικιακή και προσωπική χρήση θα πρέπει να είναι **ασφαλές και καθαρό**, απαλλαγμένο από κάθε μορφής μόλυνσης. Η υγιεινή και η διαχείριση των λυμάτων αποτελούν επίσης σημαντικά ζητήματα διαχείρισης. Ακόμη περισσότερο όταν η χρήση του νερού οδηγεί στην μόλυνση παραδοσιακών πηγών, εξαιτίας των γεωργικών απορροών και των βιομηχανικών αποβλήτων (Doom, 2013:100). Επομένως όσον αφορά στην ποιότητα δεν θα πρέπει να παραβλέπονται τα ζητήματα υγιεινής και τα ζητήματα διαχείρισης των λυμάτων.⁷

γ) το νερό και οι παροχές νερού θα πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλους. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να είναι εύκολα **προσβάσιμο σε σχέση με την απόσταση** από το σπίτι, εργασία κλπ. του καθενός, **οικονομικά προσβάσιμο** ακόμη και σε εκείνους που είναι πολύ φτωχοί, και **χωρίς διάκριση** με ιδιαίτερη πρόνοια για τους φτωχούς, τις ευπαθείς ομάδες και τις μειονότητες. Στις προϋποθέσεις αυτές θα πρέπει να συμπεριληφθεί και η υποχρέωση συντήρησης των υποδομών ύδρευσης που πολλές φορές εξαιτίας της έλλειψης κονδυλίων επιδεινώνουν τα προβλήματα έλλειψης (Doom, 2013:100). Τέλος,

δ) οποιαδήποτε **πληροφορία** αφορά σε ζητήματα νερού είτε σε σχέση με το πώς οι κυβερνήσεις χειρίζονται τα ζητήματα αυτά, είτε σε σχέση με το δικαίωμα των ανθρώπων να συμμετέχουν στις αποφάσεις και να γνωρίζουν την νομοθεσία που

μπορούν να εκτελεστούν με τέτοια αποτελεσματικότητα από ανθρωπογενή μέσα (Henderson 2011:21). Μόνο μέθοδοι, όπως φερ' ειπείν η αφαλάτωση, θα μπορούσαν όχι να υποκαταστήσουν αλλά να αποτελέσουν ένα μέσο με αμφιλεγόμενες πολλές φορές συνέπειες (όπως η περιβαλλοντική ζημία που συντελείται από το αλάτι που προκύπτει από την αφαλάτωση και απορρίπτεται στη θάλασσα προκαλώντας τοπική οικολογική καταστροφή).

⁶ Ειδικά στη γεωργία η αλόγιστη εκμετάλλευσή του, η υπεράντληση των υπογείων υδάτων χωρίς έλεγχο και η επιλογή υδροβόρων καλλιεργειών με μόνο κριτήριο την κερδοφορία σίγουρα δεν συνιστά ορθή διαχείρισή του.

⁷ Από αυτά προκύπτει και ένα αρνητικό καθήκον των κρατικών και μη φορέων, να μην ρυπαίνουν ή αλλοιώνουν με οποιονδήποτε τρόπο το νερό που προορίζεται για τις πιο πάνω χρήσεις.

εφαρμόζεται για το νερό, πρέπει να είναι επίσης **απόλυτα προσβάσιμη** (Scanlon, 2004: 30,31) .

Επιπροσθέτως, για να γίνει οποιαδήποτε συζήτηση για τους πόρους του γλυκού νερού και να δοθεί προτεραιότητα στην βιωσιμότητα, θα πρέπει οι άνθρωποι να γνωρίζουν ποια είναι τα αποθέματά τους, πως λειτουργεί η ροή τους και πως η αλλαγή αυτών επηρεάζει την διαθεσιμότητα τους στο χώρο και το χρόνο. Οι διαρκώς αυξανόμενοι πληθυσμοί και η καλπάζουσα τεχνολογία επηρεάζουν την διαθεσιμότητά τους και συνεπώς την ζήτησή τους (Gleick, 1998:575).

Μια τεχνολογική ανάπτυξη χωρίς περιορισμούς όπως τα συνεχώς κατασκευαζόμενα φράγματα ή ένα έργο για περισσότερη ενέργεια, μπορεί να καταναλώνει περισσότερο νερό από πριν (Gleick, 1998:574). Από την άλλη, οι διαδικασίες π.χ. ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης των υδάτων μετά από επεξεργασία τους στην γεωργία ή τη βιομηχανία, δίνουν την δυνατότητα για ορθότερη χρήση των γλυκών υδάτων –επιφανειακών και υπόγειων- και επομένως περισσότερο και ποιοτικότερο νερό για τους ανθρώπους αλλά και για το περιβάλλον.

Ο Gleick επίσης προτείνει κάποια κριτήρια για μια βιώσιμη διαχείριση των υδατικών πόρων, όπως η εξασφάλιση των βασικών αναγκών για τους ανθρώπους και για τα οικοσυστήματα, βασικές προδιαγραφές στην ποιότητα, θέσπιση οργανισμών για την αποφυγή συγκρούσεων, δημοκρατικές διαδικασίες στη λήψη των αποφάσεων, συλλογή πληροφοριών και διαθεσιμότητα αυτών, ορθή διαχείριση των λεκανών απορροής κ.α. Τα κριτήρια αυτά μπορούν να προσφέρουν ένα πλαίσιο για να τεθούν οι προτεραιότητες στα συγκρουόμενα συμφέροντα που υπάρχουν και για να παρθούν αποφάσεις στην μελλοντική χρήση και διαχείριση των υδατικών πόρων (Gleick, 1998: 578).

Βάσει των παραπάνω συμπεραίνουμε, ότι η εξασφάλιση της βιωσιμότητας των υδατικών πόρων για την ικανοποίηση ενός δικαιώματος στο νερό, μπορεί να γίνει μόνο μέσω μιας ορθής διαχείρισής τους και με όρους βιώσιμης ανάπτυξης. Δηλαδή με στόχο την εξασφάλιση κατά πρώτον των βασικών αναγκών και κατά δεύτερον την ανάπτυξη με όρους ισότητας μέσα στα πλαίσια πάντα της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων. Με αυτή την έννοια και αφού η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί προϋπόθεση της δικαιοσύνης, συνάγεται ότι η ορθή διαχείριση αποτελεί ουσιαστικά ένα ζήτημα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης αφού τίθενται θέματα ισότητας, ακριβοδικίας και πρόσβασης.

Στο επόμενο κεφάλαιο και με την βοήθεια θεωριών διανεμητικής δικαιοσύνης θα διερευνήσουμε ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος διαχείρισης των υδατικών πόρων με βάση τα χαρακτηριστικά που έχει το νερό ως δημόσιο/κοινό αγαθό, περιβαλλοντικό αγαθό ή οικονομικό/ιδιωτικό αγαθό και με απώτερο στόχο την ικανοποίηση των βασικών αναγκών. Η συζήτηση θα περιοριστεί ενδογενεακά, και η μελέτη των περιπτώσεων θα γίνει στην Ευρώπη συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.

Κεφάλαιο 3^ο : Περιβαλλοντική δικαιοσύνη και θεωρίες διανεμητικής δικαιοσύνης σε σχέση με τους υδατικούς πόρους.

Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη είναι συνυφασμένη με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την βιώσιμη ανάπτυξη αφού η προστασία των ευπαθών ομάδων μιας κοινωνίας είναι εγγενής στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη επικεντρώνεται στις έννοιες ακριβοδικία και δικαιοσύνη η οποία αναλύεται περαιτέρω και περιλαμβάνει την διανεμητική ή κοινωνική (π.χ. πρόσβαση σε αρκετό νερό) και την επανορθωτική δικαιοσύνη (π.χ. αποκατάσταση βλάβης από μολυσμένο νερό).

Στόχος της διανεμητικής δικαιοσύνης, είναι να παρέχει τα κατάλληλα κριτήρια για να αντιμετωπιστούν με επιτυχία οι συγκρούσεις συμφερόντων και δικαιωμάτων μεταξύ των ανθρώπων ατομικά ή συλλογικά. Περιλαμβάνει τη διαδικασία κατανομής των αγαθών, των νομικών δικαιωμάτων, των καθηκόντων, καθώς και των βαρών και ωφελειών που ρυθμίζονται από τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς (Kowarsch, 2011:6). Η παρέμβαση που γίνεται από το κράτος είναι *θετική* και το ζητούμενο είναι η βοήθεια που προσφέρει ο ένας στον άλλον και η αλληλεγγύη, καθώς και ποιος θα είναι ο καλύτερος τρόπος να μοιραστούν δίκαια τα αγαθά στα πλαίσια της ισότητας και της ακριβοδικίας (Cooper & Palmer, 1995: 12).

Η περιβαλλοντική ποιότητα αποτελεί βασικό στοιχείο για την ευημερία των ατόμων και των κοινοτήτων κι επομένως και ένα κεντρικό ερώτημα για τη δικαιοσύνη με έμφαση στη διανομή. Μέσα από τη δημιουργία θεωριών δικαιοσύνης, στόχος είναι η όσο το δυνατόν καλύτερη εφαρμογή της. Οι θεωρίες αυτές αποτελούν τους σηματοδότες για τη συζήτηση περιβαλλοντικών προβλημάτων που επηρεάζουν την ζωή των ανθρώπων αλλά και των υπόλοιπων έμβιων ή άβιων όντων και αντιμετωπίζουν η κάθε μία με τον δικό της τρόπο, το ζήτημα της ανεύρεσης παγκόσμιων ηθικών αρχών όταν δικαιώματα και ανάγκες συγκρούονται (Low & Gleeson, 1998:73).

3.1 Θεωρίες Δικαιοσύνης

Τα οικονομικά πλαίσια που έχει κάθε κοινωνία - οι νόμοι, οι θεσμοί, οι πολιτικές κ.α.- έχουν ως αποτέλεσμα, τις διαφορετικές διανομές των οικονομικών βαρών και ωφελειών, ανάμεσα στα μέλη της. Τα πλαίσια αυτά είναι η απόρροια διαφόρων πολιτικών διαδικασιών και είναι συνεχώς μεταβαλλόμενα στον χρόνο και στον τόπο ανάμεσα στις κοινωνίες, η δε δομή τους είναι εξαιρετικά σημαντική γιατί επηρεάζει άμεσα τις ζωές των ανθρώπων. Οι αρχές της διανεμητικής δικαιοσύνης, όπως προαναφέρθηκε, παρέχουν την ηθική καθοδήγηση για την επιλογή των πολιτικών εκείνων διαδικασιών και δομών, που επηρεάζουν τη διανομή των οικονομικών βαρών και οφελών στις κοινωνίες.

Συγκεκριμένα στα ζητήματα διανομής των φυσικών πόρων και ειδικότερα των υδατικών, οι θεωρίες διανεμητικής δικαιοσύνης που αναλύονται στην πολιτική φιλοσοφία είναι κατάλληλες για την επίλυση των ζητημάτων αυτών, αφού εξετάζονται θέματα, ίσης διανομής, ελεύθερης πρόσβασης, βιωσιμότητας κ.λ.π. Ειδικότερα οι θεωρίες δικαιοσύνης είναι πιο κατάλληλες για την επίλυση των άνω ζητημάτων από ότι να επικαλούμασταν απλά ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό συμβαίνει γιατί αφενός μια απλή λίστα ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν μας λέει πώς να λύσουμε τις πιθανές συγκρούσεις ανάμεσα σε αυτά τα δικαιώματα και αφετέρου η λίστα αυτή ενδέχεται να είναι και ατελής ηθικά (Kowarsch, 2011:34).

Στις επόμενες παραγράφους, θα γίνει ανάλυση θεωριών διανεμητικής δικαιοσύνης, με επίκεντρο την θέση που έχουν τα δικαιώματα στις θεωρίες αυτές και σε μια προσπάθεια εύρεσης της καταλληλότερης θεωρίας στα ζητήματα των υδατικών πόρων.

3.1.1 Ωφελιμισμός

Οι συνήγοροι των θεωριών εκείνων που τοποθετούν την ευημερία ως το βασικό ζητούμενο μιας κοινωνίας, δεν ασχολούνται με ζητήματα όπως η ισότητα των υλικών αγαθών, το επίπεδο των βασικών αγαθών των λιγότερο προνομιούχων, οι πόροι, ή οι ελευθερίες και τα δικαιώματά τους. Για τους ωφελμιστές όλα αυτά είναι δευτερεύοντα και έχουν αξία μόνο στον βαθμό που επηρεάζουν τη συνολική ευημερία. Η ηθική αυτή θεωρία κρίνει την ωφέλεια που προκύπτει από τις πράξεις κι επομένως το πόσο δίκαιες και ηθικές είναι οι πράξεις αυτές στο βαθμό που εξασφαλίζουν την μεγαλύτερη ωφελιμότητα για τον μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων.

(Low&Gleeson, 1998:73). Ύψιστη αρχή της ηθικής είναι το να μεγιστοποιεί κανείς την ευτυχία, τη γενική στάθμη της ευτυχίας σε σχέση με την οδύνη.

Με τον όρο ωφελιμότητα ο Bentham εννοεί οτιδήποτε παράγει ηδονή ή ευτυχία και οτιδήποτε αποτρέπει τον πόνο ή τα βάσανα. Η μεγιστοποίηση της ωφέλειας αποτελεί αρχή όχι μόνο για τα άτομα αλλά και για τις κυβερνήσεις, οι οποίες όταν αποφασίζουν τους νόμους ή τις πολιτικές τους, θα πρέπει να κάνουν οτιδήποτε μεγιστοποιεί την ευτυχία της κοινότητας ως συνόλου (Sandel, 2011:54). Ως μια θεωρία πολιτικής δικαιοσύνης ο ωφελιμισμός υπολογίζει τις συνέπειες των πράξεων όλων σε όλα τα επίπεδα κοινωνικά ή πολιτικά, κάτι που στους περισσότερους ανθρώπους φαίνεται αυτονόητο και λογικό να γίνεται.

Οι Sen και Williams εξηγούν ότι η θεωρία του ωφελιμισμού επικεντρώνεται ουσιαστικά σε τρία σημεία. Το πρώτο είναι οι άνθρωποι «θα πρέπει να παίρνουν αυτό που επιθυμούν». Η ισορροπία μεταξύ πόνου και ευτυχίας ενός ατόμου, εκδηλώνεται με την «προτίμηση» και το άτομο είναι το μόνο που πραγματικά ξέρει τι επιθυμεί, αφού μόνο αυτό γνωρίζει καλά τον εαυτό του και αντιλαμβάνεται ποιο είναι πραγματικά το συμφέρον του. Με την ταξινόμηση των επιθυμιών-προτιμήσεων του μετριέται η ευημερία του. Το δεύτερο είναι ότι η δημόσια επιλογή οποιασδήποτε πράξης πρέπει να εκτιμάται σύμφωνα με τις συνέπειες που έχει αυτή η πράξη σε σχέση με την ευημερία του ατόμου. Τέλος η ευημερία της κοινωνίας, ή μιας ομάδας ατόμων, υπολογίζεται με το να προστεθούν τα ατομικά ποσοστά ευημερίας κάθε ατόμου (Low&Gleeson, 1998:74).

Λόγω της συνεπειοκρατικής του οπτικής, ο ωφελιμισμός τείνει να θεωρεί ότι δικαιοσύνη υπάρχει όπου υπάρχει και το καλύτερο αποτέλεσμα. Με το επιχείρημα ότι τα άτομα είναι οι καλύτεροι κριτές των συμφερόντων τους οι ωφελιμιστές αναζητούν θεσμικούς κανόνες για να συγκεντρώσουν όλες αυτές τις ατομικές προτιμήσεις κάτω από μια ενιαία κλίμακα, με αποτέλεσμα να έχουν όλες την ίδια βαρύτητα (Sandel, 2011:64).

Την δεκαετία του '30 ο Edward Thorndike διεξήγαγε μια έρευνα ρωτώντας νεαρούς αποδέκτες κρατικών επιδομάτων, πόσο θα έπρεπε να τους πληρώσουν για να υποστούν διάφορες εμπειρίες. Από τις απαντήσεις τους, έβγαλε το συμπέρασμα ότι όλα τα αγαθά μπορούν να μετρηθούν και συγκριθούν με βάση μια ενιαία κλίμακα. «Κάθε επιθυμία ή ικανοποίηση που υπάρχει, υπάρχει σε μια ορισμένη ποσότητα και είναι ως εκ τούτου μετρήσιμη (Sandel, 2011:71).

Ο Rawls ασκεί κριτική στον ωφελιμισμό, λέγοντας ότι με το να υποβιβάζονται οι έννοιες του αγαθού στο επίπεδο των υποκειμενικών προτιμήσεων και επιθυμιών του καθένα και στη συνέχεια να συνυπολογίζονται βάσει μια λειτουργίας «κοινωνικής χρησιμότητας» (social utility), η έννοια του «προσώπου» χάνει την αξία της. Το άτομο καθίσταται «γυμνό» έτοιμο να εγκαταλείψει στόχους, αρχές, αξίες, στην ιδέα μιας ζωής με μεγαλύτερη συνολική ικανοποίηση και ευημερία, όπως ορίστηκε από μια δημόσια κατάταξη. Ομοίως και η ανησυχία για το περιβάλλον μπορεί να είναι άλλη μια προτίμηση που εξαγοράζεται και ανταλλάσσεται με βάση τους νόμους της αγοράς (Low & Gleeson, 1998:76,77).

Απάντηση στις παραπάνω ενστάσεις προσπάθησε να δώσει ο J.S.Mill, ο οποίος αναδιατύπωσε την θεωρία του ωφελιμισμού, στηρίζοντάς την στην έννοια της ατομικής ελευθερίας. Κεντρική του αρχή είναι ότι οι άνθρωποι εφόσον δεν βλάπτουν τους άλλους είναι ελεύθεροι να κάνουν ό,τι θέλουν και δεν είναι υπόλογοι σε κανένα άτομο ή κυβέρνηση εκτός αν οι πράξεις τους επηρεάζουν κι άλλα άτομα. Σε σχέση με μια ενιαία κλίμακα υπολογισμού του πόνου και της ηδονής ο Mill, σε αντίθεση με τον Bentham, πιστεύει ότι μπορεί να γίνει μια διάκριση μεταξύ ανώτερων και κατώτερων ηδονών και η διάκριση αυτή μπορεί να γίνει με βάση μόνο την ωφελιμότητα και όχι άλλες ηθικές ιδέες (Sandel, 2011: 80).

Ο Goodin στην προσπάθειά του να διευρύνει την θεωρία σε ότι αφορά την ισότητα και την αμεροληψία (fairness), στον υπολογισμό της κοινωνικής χρησιμότητας θεωρεί απαραίτητο να συμπεριλάβει και έννοιες όπως οι ανάγκες και η «ποιότητα της κοινωνικής διανομής», μεταθέτοντας τις ευθύνες από το άτομο στις κυβερνήσεις (Low & Gleeson, 1998:78).

Πολλοί οικονομολόγοι, χρησιμοποιούν την ωφελιμιστική προσέγγιση για να αξιολογήσουν τις καλύτερες μεθόδους στην διαχείριση των υδατικών πόρων και συγκεκριμένα την ανάλυση κόστους-οφέλους (CBA), με στόχο τον τρόπο διαχείρισης που θα συγκεντρώσει την μεγαλύτερη ωφέλεια για τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων. Αυτή είναι μια μορφή λήψης αποφάσεων που χρησιμοποιείται ευρέως σήμερα από θεσμούς και εταιρίες και ιδιαίτερα στην προσπάθεια επίλυσης διαφόρων περιβαλλοντικών ζητημάτων όπως είναι και η διαχείριση των πόρων .

Η μέθοδος αυτή προσπαθεί να καταστήσει ορθολογικές και συστηματικές τις ηθικές επιλογές μεταφράζοντας όλα τα κόστη και τα οφέλη με χρηματικούς όρους και συγκρίνοντάς τα στη συνέχεια (Sandel, 2011:54). Βασική παραδοχή της είναι αφενός ότι όσο ισχυρότερη επιθυμία δείχνει κάποιος για ένα αγαθό τόσο περισσότερο αυτό

το αγαθό συνεισφέρει στην ευδαιμονία του και αφετέρου, ότι τα πάντα μπορούν να εκτιμηθούν με βάση χρηματικές αξίες (Παπαγιαννόπουλος, 2010:28).

Ενδιαφέρον έχει η θέση του οικονομολόγου D. Pearce, ότι η μη απόδοση χρηματικής αξίας σε πολλά περιβαλλοντικά αγαθά ευθύνεται για την μέχρι τώρα υποβάθμιση τους. Θεωρώντας ένα ποτάμι, μια λίμνη ή τη θάλασσα ως αγαθό με μηδενική χρηματική αξία, από τον νόμο προσφοράς και ζήτησης προκύπτει ότι θα υπάρχει ολοένα αυξανόμενη ζήτηση, με αναπόφευκτο αποτέλεσμα την εξάντληση του, αφού δεν θα υπάρχει και αντίστοιχη επάρκειά του (Παπαγιαννόπουλος, 2010:29). Ομοίως και η Ολοκληρωμένη Διαχείριση Υδατικών Πόρων (ΟΔΥΠ-IWRM), έως ένα βαθμό έχει επίσης μια ωφελμιστική οπτική, αφού αναζητά ένα συνολικό καθαρό κέρδος, αντί να αυξάνει επί παραδείγματι τις ατομικές ελευθερίες (Koswarch, 2011:14).

Για τους ωφελμιστές τα άτομα είναι σημαντικά, μόνο υπό την έννοια ότι οι προτιμήσεις κάθε προσώπου πρέπει να συνυπολογίζονται με τις προτιμήσεις όλων των άλλων (Sandel, 2011: 58). Ένα όμως βασικό κίνητρο των δικαιωμάτων είναι να εξασφαλίσουν ότι κανείς δεν θα υπόκειται στους υπολογισμούς της ωφελιμότητας, ώστε να υποφέρουν οι λίγοι για να απολαμβάνουν οι πολλοί. Ομοίως, κύριος στόχος των δικαιωμάτων είναι οι κυβερνήσεις και η κοινωνία να μην θυσιάζουν το άτομα ή τα συμφέροντα των μειονοτήτων για χάρη του συλλογικού συμφέροντος (Heard, 1997:366).

Παρ' όλα τα προβλήματα που φαίνεται να προκύπτουν από την υιοθέτηση της παραπάνω φιλοσοφικής προσέγγισης, ο ωφελμισμός συνεχίζει να αποτελεί μια πολύ σημαντική θεωρία στα πλαίσια της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης για την επίλυση των οικολογικών ζητημάτων. Ωστόσο, καθώς ο ωφελμισμός νοιάζεται μόνο για το συνολικό άθροισμα της ικανοποίησης, μπορεί να καταπιέσει τα επιμέρους άτομα παραβιάζοντας με αυτόν τον τρόπο ατομικά δικαιώματα. Ένα εύλογο συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι ενδεχομένως, η θεμελίωση των δικαιωμάτων σε ωφελμιστικούς υπολογισμούς καθιστά τα δικαιώματα ευάλωτα και για το λόγο αυτό θεωρούμε ότι η προσέγγιση αυτή δεν είναι κατάλληλη για τη μελέτη των ζητημάτων της παρούσας διπλωματικής.

3.1.2 Ελευθεριακές θεωρίες

Σε αντίθεση με τον ωφελιμισμό, για τους ελευθεριστές η δικαιοσύνη δεν μετράται με όρους συνεπειών και αποτελεσμάτων αλλά με όρους ατομικών δικαιωμάτων και συγκεκριμένα της ιδιοκτησίας και της ελεύθερης αγοράς. Πρόκειται για μια θεωρία που ενδιαφέρεται για το τι συνέβη στο παρελθόν, εξετάζει δηλαδή απλώς μέσα από ποιες ενέργειες και αμοιβαίες δικαιοπραξίες έφτασαν οι άνθρωποι στο να κατέχουν όσα κατέχουν. Τα πράγματα δεν προκύπτουν ως μάννα εξ ουρανού έτοιμα προς διανομή, αλλά έρχονται στον κόσμο ήδη προσαρτημένα στους κατόχους τους (Μολύβας :8).

Ένας από τους κύριους εκπροσώπους του ελευθερισμού ο R. Nozick, ισχυρίζεται ότι αυτό που θα έπρεπε να μας απασχολεί στα πλαίσια της δικαιοσύνης είναι το πώς αποκτήθηκε μια ιδιοκτησία και πως αυτή μεταβιβάστηκε. Αν υποθεθεί ότι αυτή αποκτήθηκε με δίκαιο τρόπο και αν η εκποίηση της ιδιοκτησίας αυτής βασίστηκε σε μια αμοιβαία συμφωνία μεταξύ των μερών, ένα συμβόλαιο, τότε όλα έχουν συντελεστεί με δίκαιο τρόπο και κανείς δεν πρέπει να νοιάζεται για οποιεσδήποτε συνέπειες ή αποτελέσματα (Low & Gleeson,1998:79). Για να μην καταλήξουν όλα σε αναρχία, ο Nozick προτείνει μια βασική κοινωνική δομή που την ονομάζει «το ελάχιστο κράτος» που ο ρόλος του είναι να προστατέψει τα ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας ενάντια στην επιβολή και απάτη.

Ο ιδιοκτήτης επομένως μιας παραποτάμιας έκτασης, έχει προτεραιότητα στην απόληψη και χρήση του νερού έναντι κάποιου που δεν έχει ιδιοκτησία δίπλα σε ποτάμι. Επίσης ο πρώτος χρονολογικά χρήστης νερού διατηρεί το δικαίωμα χρήσης του, το οποίο μεταβιβάζεται εν συνεχεία σ' εκείνους που ακολουθούν χρονολογικά. (Tisdell, 2003:412). Τα δόγματα αυτά, λόγω της ασάφειας των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και της αποκλειστικότητας της πρόσβασης δεν μπορούν να προωθήσουν την ισότητα ευκαιριών και την ευημερία των λιγότερο ευνοημένων.

Επί της ουσίας για τον Nozick δεν τίθεται καν ζήτημα διανεμητικής (πόσω δε μάλλον αναδιανεμητικής) δικαιοσύνης, παρά μόνο τήρησης των ήδη υπαρχόντων δικαιωμάτων (Μολύβας :9). Με αυτή την έννοια, έτσι μόνο θα μπορούσε να υπάρξει προσωπική αυτονομία για όλους, τόσο ως παραγωγών του κοινωνικού προϊόντος αλλά και ως πολιτών που συναποφασίζουν για τη διάθεση του κοινωνικού πλούτου. Παρά ταύτα παρατηρείται ιστορικά το γεγονός κάποιοι να ιδιοποιούνται προς αποκλειστικό δικό τους όφελος κομμάτι του όλου, αδιαφορώντας για τις ανάγκες των άλλων (Σταμάτης, 2013:146). Υπό αυτή την έννοια ιδιοκτήτες γεωτρήσεων που τυχαίνει να βρίσκουν νερό στις ιδιοκτησίες τους ή και ακόμη αυτόχθονες πληθυσμοί

που χρησιμοποιούν τις πηγές μιας περιοχής αποκλειστικά για δική τους χρήση επειδή τις έχουν αποκτήσει ιστορικά, δεν θα έπρεπε να μοιράζονται το νερό αυτό με κανέναν άλλο.

Για τον Nozick εκείνοι που θέλουν να ανακατανεύουν τους πόρους σε μια κοινωνία, απλά υπονομεύουν την ελευθερία των ατόμων να διαθέσουν τους πόρους που έχουν όπως επιθυμούν. Η ελευθερία είναι αυτή που καθιστά τους ανθρώπους πιο πλούσιους ή πιο φτωχούς, σε μια κοινωνία που έχουν το δικαίωμα να διαθέτουν την ιδιοκτησία τους όπου και όπως επιθυμούν βάσει μιας συμφωνίας ανταλλαγής. Οι άνθρωποι πρέπει να οργανώνουν τη ζωή τους και να επιδιώκουν τους σκοπούς τους, έχοντας την λιγότερη αμοιβαία παρέμβαση ο ένας στη ζωή του άλλου. Αν κάποιος είναι ελεύθερος να αποκτήσουν ιδιοκτησία πάνω σε φυσικούς πόρους, οι άλλοι δεν μπορούν να παρέμβουν άρα ούτε είναι ελεύθεροι να έχουν πρόσβαση σε αυτούς. Δίκαιη συμπεριφορά δεν σημαίνει να βοηθά κάποιος τους υπόλοιπους ανθρώπους να επιτύχουν τους σκοπούς τους, αλλά πιο σωστά να μην τους εμποδίζει από την προσπάθεια τους να τους επιτύχουν στερώνοντας τους με αυτό τον τρόπο την ελευθερία τους (Cooper&Palmer, 1995: 92).⁸

Ο Hayek αναφέρει ότι δεν υπάρχει εκ προθέσεως διανομή από την πλευρά των ατόμων, διότι τη στιγμή που κάποιος πουλάει ή αγοράζει κάτι δεν σκέφτεται αν η ενέργειά του αυτή κάνει φτωχότερους ή πλουσιότερους τους άλλους ανθρώπους στην κοινωνία, αλλά τον ενδιαφέρει μόνο να ικανοποιήσει το συμφέρον του. Το κύρος του επιχειρήματος του Hayek εναντίον της κοινωνικής-διανεμητικής δικαιοσύνης εξαρτάται από τον ισχυρισμό ότι η πολιτική δεν έχει καμία θέση να αναδιανείμει ή διανείμει τους πόρους στους πολίτες σε μια σύγχρονη κοινωνία που κυριαρχούν οι νόμοι της αγοράς (Low&Gleeson, 1998:80,81). Δεν απορρίπτει ολοκληρωτικά τον ρόλο του κράτους στην κοινωνία, αλλά τον περιορίζει στο να είναι ο απλά ο εφαρμοστής του νόμου εκείνου που είναι απαραίτητος για να λειτουργεί η αγορά στο μέγιστο δυνατό, στο ρόλο του νυχτοφύλακα (Low&Gleeson, 1998:83).

Πολλοί περιβαλλοντολόγοι ισχυρίζονται ότι αγορές βασισμένες σε ασφαλή και ανταλλάξιμα δικαιώματα ιδιοκτησίας έχουν περισσότερες προοπτικές να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής των ανθρώπων, απ' ό,τι μια κεντρική διαχείριση των

⁸ Εντούτοις, συχνά η εξωτερική χρήση της ελευθερίας του ενός μπορεί να επιδράσει επιζήμια στην ανάπτυξη της ελευθερίας του άλλου (Σταμάτης, 2013:150). Αυτό γίνεται εν πολλοίς όταν ιδιοκτήτες πηγών ή εταιρίες εκμετάλλευσής τους (όπως οι εταιρίες εμφιαλωμένων) έχουν το αποκλειστικό προνόμιο της χρήσης τους, δυσχεραίνοντας την πρόσβαση των υπολοίπων.

πόρων. Ο Salmon (1991) αναφέρει ότι οι καπιταλιστικές αγορές πρέπει να αναλάβουν να καθαρίσουν και να «πρασινίσουν» τον πλανήτη, ενώ οι Chisholm and Moran (1993) ισχυρίζονται ότι η βιοποικιλότητα θα προστατευτεί αποτελεσματικότερα, αν χορηγηθούν ιδιοκτησιακά δικαιώματα πάνω σε είδη που είναι υπό εξαφάνιση (Low&Gleeson, 1998:80,81).

Η συνεχόμενη εμπλοκή ιδιωτικών κερδοσκοπικών πολυεθνικών στην διαχείριση συστημάτων παροχής νερού σε όλο τον κόσμο έχει εγείρει τεράστιες συζητήσεις, θέτοντας ολοένα σε αμφισβήτηση τις ικανότητες και του δημόσιου τομέα και των τοπικών κοινωνιών. Μέσω της καθιέρωσης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, χρησιμοποιώντας τις αγορές ως μηχανισμούς κατανομής και τιμολογώντας βασικά αγαθά, οι οικονομικοί περιβαλλοντολόγοι ισχυρίζονται ότι τα περιβαλλοντικά αγαθά όπως και το νερό θα κατανέμονται πιο αποτελεσματικά, αν αντιμετωπίζονται ως οικονομικά αγαθά και προς όφελος μιας βιώσιμης ανάπτυξης (Bakker, 2007:430).

Η αναγνώριση του νερού ως οικονομικού αγαθού όπως διατυπώνεται σε κάποιες συνθήκες και διακηρύξεις έχει πυροδοτήσει μεγάλη πολιτική συζήτηση. Πολλοί ισχυρίζονται ότι η ιδέα ότι το νερό αποτελεί οικονομικό αγαθό και άρα πρέπει να το διαχειρίζονται οι αγορές το αποσυνδέει από την έννοιά του ως κοινό αγαθό και από μια έννοια κοινού καθήκοντος και ευθύνης καθώς και από την ιδιότητα των ανθρώπων ως πολίτες και όχι ως καταναλωτές (Smalko, 2006:311–320).

Τα περιουσιακά δικαιώματα όμως είναι απλά ένα μέσο για να ικανοποιηθούν κάποιοι σκοποί και όχι αυτές καθαυτές ηθικές απαιτήσεις. Επομένως η αποστέρηση τέτοιων δικαιωμάτων μπορεί να είναι ηθικά αποδεκτή, αν πρέπει μέσω αυτής να εξασφαλιστεί ικανή πρόσβαση σε όλους για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών και για την δημιουργία ευκαιριών (Kowarsch, 2011:10). Η παροχή νερού σε όλους τους πολίτες μιας κοινωνίας, αρχικά για τις βασικές τους ανάγκες και στη συνέχεια για την περαιτέρω προσωπική τους ανάπτυξη, είναι ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας και αποτελεί ευθύνη όλων και όχι μόνο των ατόμων σε μια κοινωνία.

Η διανομή ή αναδιανομή όλων των κοινωνικών πρωταρχικών αγαθών, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και οι υδατικοί πόροι - όπως θα υποστηρίξω στις επόμενες ενότητες - θα πρέπει να είναι δίκαιη με την έννοια ότι κανένα ιδιωτικό συμφέρον δεν θα επηρεάζει την αρχική διανομή τους. Το ζητούμενο επομένως, είναι η ελεύθερη και ίση πρόσβαση των ανθρώπων μιας κοινωνίας σε επαρκές και ποιοτικό νερό με την εξασφάλιση τουλάχιστον των βασικών αναγκών και δικαιωμάτων τους,

η δυνατότητα για συμμετοχή στις αποφάσεις διανομής του ανεξαρτήτως διακρίσεων, καθώς και η παροχή ίσων ευκαιριών σε ένα πλεόνασμα πόρων, για μια ζωή καλύτερη.

Στις επόμενες ενότητες και αφού πρώτα αναλύσουμε τον τύπο του αγαθού που είναι το νερό θα προσπαθήσω να δω αν κάποια ή όλα από τα παραπάνω ζητούμενα είναι εφικτό να πραγματοποιηθούν αναλύοντας το περιεχόμενο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων με βάση την θεωρία του Τζον Ρωλς. Ο προβληματισμός μου θα εστιαστεί όχι στην διανομή του νερού για όλες τις χρήσεις, αλλά περισσότερο στην διανομή νερού για τις βασικές ανάγκες και την προσωπική ανάπτυξη των ατόμων μέσα σε μια κοινωνία, και ειδικότερα στις χώρες της Ευρώπης και πως αυτή θα επιτευχθεί με δικαιοσύνη.

Προηγουμένως όμως θα μελετήσω τη συζήτηση που επικρατεί στη βιβλιογραφία σε σχέση με το αν το νερό αποτελεί δημόσιο/ κοινό αγαθό και άρα και αντικείμενο αναδιανομής ή απλώς οικονομικό αγαθό υποκείμενο σε δικαιώματα ιδιοκτησίας και άρα ελεγχόμενο από τις αγορές.

3.1.3 Ο τύπος του αγαθού του νερού

Η συζήτηση που γίνεται από ερευνητές για το νερό αφορά κυρίως το ερώτημα αν το νερό αποτελεί κοινό/δημόσιο αγαθό ή εμπόρευμα/ιδιωτικό αγαθό. Κατ' αρχάς, το νερό είναι ένας πεπερασμένος, ευάλωτος και απαραίτητος πόρος και αποτελεί ένα περιβαλλοντικό αγαθό απαραίτητο όχι μόνο για την διατήρηση και επιβίωση των οικοσυστημάτων και ειδών που διαβιούν μέσα σε αυτά, αλλά και για μια αξία πέρα από την καθαρά εργαλειακή (Schramme, 2006:146). Κατά δεύτερον, ως αγαθό έχει μια πολιτιστική διάσταση και μπορεί να θεωρηθεί κληρονομιά καθώς και μια κοινωνικοοικονομική διάσταση και μπορεί να χαρακτηριστεί ως κοινό, δημόσιο και οικονομικό (δηλαδή ιδιωτικό) αγαθό.

Δημόσια αγαθά, είναι τα αγαθά, που αποτελούν αντικείμενο κοινής ιδιοκτησίας, και κατά συνέπεια, χαρακτηρίζονται από την αρχή της αδιαιρετότητας και της ελεύθερης πρόσβασης στη χρήση τους (Καλιαμπάκος, Δαμίγος 2008:16). Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Samuelson, τα αμιγώς δημόσια αγαθά έχουν δύο βασικά χαρακτηριστικά: Είναι μη ανταγωνιστικά στην κατανάλωση δηλαδή το κόστος για την κατανάλωση του αγαθού από ένα επιπλέον άτομο είναι μηδέν ή σχεδόν μηδέν και εμπίπτουν στην αρχή του αποκλεισμού, με την έννοια ότι το κόστος

του να αποκλείσεις κάποιο άλλο άτομο από τη χρήση του αγαθού είναι πολύ μεγάλο (Τζουβελέκας, 2003:1).

Η διαφορά μεταξύ δημοσίων αγαθών και εμπορευμάτων είναι τεχνική και όχι κοινωνική με την έννοια ότι κάτι (λιμάνια, δίκτυα, δρόμοι κλπ) λειτουργεί ως δημόσιο αγαθό και όχι ως εμπόρευμα επειδή για τεχνικούς λόγους δεν μπορεί να διαιρεθεί. Η μη διαιρετότητα των αγαθών αυτών αίρεται όταν ένα κοινό αγαθό όπως το νερό γίνει αντικείμενο παροχής μέσω μιας κοινωφελούς υπηρεσίας προς όφελος όλων. Αυτό δεν σημαίνει ότι γίνεται αυτόματα εμπόρευμα, αφού συνεχίζει να αποτελεί αγαθό που απευθύνεται σε όσους το έχουν ανάγκη ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση. Τα δημόσια αγαθά δεν μπορούν να προσφερθούν από το σύστημα της ελεύθερης αγοράς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η παροχή (και όχι κατά ανάγκη και η παραγωγή) των δημοσίων αγαθών πρέπει να γίνει από το κράτος καθώς κανένας παραγωγός δεν είναι διατεθειμένος να αναλάβει την προσφορά τους (Τζουβελέκας, 2003:1).

Τα κοινά ή συλλογικά αγαθά μπορούν να τ' απολαύσουν όλοι «από κοινού» με την έννοια ότι η κατανάλωση του αγαθού δεν συνιστά αφαίρεση και δεν αποκλείει την κατανάλωσή του και από άλλα άτομα. (π.χ. το ηλιοβασίλεμα, οι λίμνες, τα ποτάμια). Σε αντίθεση όμως με τα δημόσια αγαθά, οι κοινοί πόροι (common pool resources), όπως είναι π.χ. τα ψάρια που ζουν στους ωκεανούς, αντιμετωπίζουν προβλήματα υπερεκμετάλλευσης γιατί α) μπορούν ν' αφαιρεθούν και β) δεν υπάρχουν μηχανισμοί αποκλεισμού για τον καθένα που κάνει ανεξέλεγκτη χρήση, με συνέπεια η κατάσταση αυτή να οδηγεί σε μια «τραγωδία των κοινών» (Doorn, 2013:101).

Στην τραγωδία των κοινών του Hardin τα «κοινά» λογίζονται οι φυσικοί πόροι που οι άνθρωποι μοιράζονται από κοινού σε όλο τον κόσμο. Η τραγωδία έγκειται στο γεγονός, ότι εν απουσία των κατάλληλων ρυθμίσεων, και λόγω της απληστίας που είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη φύση, κάθε άτομο θα θέλει να εκμεταλλευτεί τα κοινά προς όφελός του ανεξέλεγκτα. Συνέπεια της υπερεκμετάλλευσης αυτής είναι αρχικά η μείωση των αποθεμάτων του πόρου και στη συνέχεια η πλήρης εξάντλησή του.

Εάν στην πορεία οι πόροι όντως εξαντληθούν, εκείνος που κάνει την μεγαλύτερη χρήση έχει και το αποκλειστικό κέρδος, τα κόστη όμως μοιράζονται σε όλους τους υπόλοιπους (Hardin, 1968:1244). Αν και δεν υπάρχει μια και μοναδική λύση για την τραγωδία των κοινών, ο Hardin προτείνει διάφορους τρόπους, όπως η

ιδιωτικοποίηση τους, ή η διατήρησή τους υπό κρατικό καθεστώς, με περιορισμένη πρόσβαση η οποία θα εξαρτάται από παράγοντες όπως ο πλούτος, η αξία, η τύχη, ή και βάσει της αρχής της προτεραιότητας (Hardin, 1968: 1245).

Η αντιπαράθεση «νερό=κοινό αγαθό ή εμπόρευμα» αποτελεί κύριο θέμα στη συζήτηση για τη διαχείριση των υδατικών πόρων, με την 4η Αρχή της Συνθήκης του Δουβλίνου⁹ να την πυροδοτεί περισσότερο δηλώνοντας ότι «Το νερό έχει οικονομική αξία σε όλες του τις χρήσεις και θα έπρεπε ν' αναγνωρίζεται ως οικονομικό αγαθό...» (Scanlon, 2004:5). Σύμφωνα με την άποψη αυτή το νερό δεν διαφέρει από άλλα απαραίτητα αγαθά και υπηρεσίες ωφέλειας και οι χρήστες του νερού αντίστοιχα λογίζονται ως καταναλωτές-πελάτες και όχι ως πολίτες. Η Bakker ισχυρίζεται ότι το καθεστώς του νερού είναι «αμετάκλητα διαφορούμενο», ούτε δημόσιο ούτε ιδιωτικό αγαθό ενώ ο Vaill περιγράφει τις δημοτικές υπηρεσίες ύδρευσης νερού, ως ένα καθαρό παράδειγμα δημόσιου αγαθού (Jaffee, 2012: 335).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ένα από τα συμπεράσματα είναι ότι το νερό αποτελεί ένα κοινό αγαθό και η χρήση του από τον καθένα κατά πρώτον δεν αποκλείει την χρήση κάποιου άλλου. Όλοι μπορούν επί παραδείγματι να χρησιμοποιήσουν μια πηγή (κοινό αγαθό) για να πιουν όση ποσότητα νερού επιθυμούν χωρίς να το στερήσουν από κάποιον άλλο. Όταν όμως το νερό των επιφανειακών υδάτων θα μπει στον αγωγό για να φτάσει στο κάθε σπίτι του ξεχωριστά, τότε μετατρέπεται σε δημόσιο αγαθό, διότι αφενός ικανοποιούνται συλλογικές ανάγκες και αφετέρου είναι κρίσιμο για την αναπαραγωγή της κοινωνίας. Εξ αυτού του λόγου αποτελεί δημόσιο αγαθό που όμως μπορεί να έχει και οικονομική αξία.

Από τα παραπάνω είναι σαφές ότι οι έννοιες δημόσιο, κοινό, κοινωνικό αγαθό, απηχούν μια αντίληψη στην δημόσια συζήτηση ότι η διαχείρισή τους, εφόσον έχει στόχο το γενικό συμφέρον ανεξαιρέτως, θα πρέπει να ρυθμίζεται από διαφορετικούς κανόνες από εκείνους που διέπουν την αγορά. Στα εν λόγω αγαθά

⁹ Από τη διατύπωση των τεσσάρων «Αρχών Νερού του Δουβλίνου» (Νερό και το Περιβάλλον, Δουβλίνο 1992), η 4^η αρχή της Διακήρυξης του Δουβλίνου που καθόριζε πως το νερό έχει ΚΑΙ οικονομική αξία προκάλεσε μεγάλη σύγχυση. Αυτό δεν σημαίνει ότι το νερό είναι εμπορικό αγαθό αλλά ότι λόγω των ανταγωνιστικών χρήσεών του έχει διαφορετική αξία και θα πρέπει να κατανέμεται με τέτοιο τρόπο ώστε να μεγιστοποιείται το καθαρό κοινωνικό του όφελος. Η σύνθεση των επιχειρημάτων αυτών οδήγησε στην άποψη ότι «η ολοκληρωμένη διαχείριση των υδατικών πόρων θα πρέπει να θεωρεί το νερό ως βασικό συστατικό του οικοσυστήματος, φυσικό πόρο, και κοινωνικό και οικονομικό αγαθό» (Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Ρίο 1992).

επομένως και σύμφωνα με τα παραπάνω, περιλαμβάνεται αναμφισβήτητα και το νερό και κρίσιμη είναι η προστασία του ως κοινωνικού και δημόσιου αγαθού.

3.1.4 Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία του Τζον Ρωλς

Ένα πολύ φημισμένο παράδειγμα μιας φιλελεύθερης προσέγγισης στην πολιτική φιλοσοφία είναι η θεωρία δικαιοσύνης του Τζον Ρωλς, που απαντά και ασκεί κριτική στις επικρατούσες ωφελμιστικές θεωρίες. Ο Ρωλς ισχυρίζεται ότι ο ωφελμισμός θέτει το αγαθό σε προτεραιότητα έναντι του ορθού, ενώ θα έπρεπε τελικά να υπερισχύουν οι κανόνες (δηλαδή το ορθό) βάσει των οποίων επιδιώκεται το αγαθό (Low&Gleeson, 1998:84). Για τον Rawls η πολιτική θεωρία εδράζεται αναπόφευκτα στην ηθική και τα θεμέλια της είναι κανονιστικά. Το κεντρικό ερώτημα που θέτει είναι αν οι άνθρωποι έχουν λόγο να μην είναι ικανοποιημένοι από τους βασικούς και πολιτικούς οικονομικούς και κοινωνικούς θεσμούς της κοινωνίας που ζουν (Μολύβας :1).

Οποιοσδήποτε θα μπορούσε να σκεφτεί ότι η κοινωνία είναι άδικη γιατί π.χ. δεν ικανοποιεί στο μέγιστο βαθμό τις επιθυμίες του, η δεν επιδιώκει τη μέγιστη ωφελιμότητα για το μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, η δεν ανταμοίβει με βάση την αξία του, η δεν βοηθά να καλλιεργηθούν στο έπακρο οι δεξιότητές του κ.λ.π., τέτοιες απαντήσεις όμως δεν μπορούν να αποτελούν βάση για ευρύτερη συμφωνία αρχών. Για να αποτιμηθεί ο ακριβοδίκαιος χαρακτήρας της κοινωνίας πρέπει να βασιστεί σε κάτι άλλο πέρα από τα εκάστοτε θέλω και τις εκάστοτε αντιλήψεις για τον αγαθό βίο (Μολύβας :2).

Η θεωρία δικαιοσύνης του Ρωλς καθιστά την έννοια των δικαιωμάτων καθώς και του συμβολαίου που έχει συμφωνηθεί μεταξύ των ατόμων σε μια κοινωνία και του κράτους, κεντρική στο περιεχόμενό της. Στόχος της θεωρίας επομένως είναι η εύρεση αρχών κοινωνικής δικαιοσύνης οι οποίες θα παρέχουν έναν τρόπο απονομής δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, στο πλαίσιο των βασικών θεσμών μιας ευτεταγμένης κοινωνίας (δηλαδή μιας κοινωνίας διαρρυθμισμένης με δίκαιο και αποδοτικό τρόπο), και θα ορίζουν την προσήκουσα διανομή των οφελών και βαρών της κοινωνικής

συνεργασίας, ανάμεσα σε ίσα και ελεύθερα έλλογα όντα (Ρωλς μεταφρ. Παπαγεωργίου, 2001:31,36).

3.1.4α) Το νερό ως κοινωνικό αγαθό και αντικείμενο διανομής

Στην θεωρία δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας ο Rawls εισηγείται ένα νοητικό πείραμα όπου πρωταγωνιστές είναι αντιπρόσωποι (κοινωνικοοικονομικών) κατηγοριών, οι οποίοι αγνοώντας για τον εαυτό τους την θέση τους στην ταξική δομή της κοινωνίας, και όχι μόνο, συμφωνούν σ' ένα συμβόλαιο και στις αρχές δικαιοσύνης που θα διέπουν την κοινωνία αυτή, όντας πίσω από αυτό το «πέπλο αγνοίας». Έτσι εξασφαλίζεται ότι κανένας δεν θα πλεονεκτεί ή μειονεκτεί κατά την επιλογή των αρχών αυτών και όλοι θα είναι ίσοι. Την θέση αυτή την ονομάζει «πρωταρχική» (Rawls, 1972:11-13).

Η γενική του οπτική είναι ότι όλα τα κοινωνικά πρωταρχικά αγαθά σε μια κοινωνία θα πρέπει να διανέμονται ίσα, εκτός αν μια άνιση κατανομή αυτών των αγαθών είναι προς όφελος των λιγότερο ευνοημένων (Low-Gleeson 1998:86). Στην λίστα των πρωταρχικών αγαθών περιλαμβάνονται τα δικαιώματα, οι ελευθερίες, οι ευκαιρίες, ο αυτοσεβασμός, το εισόδημα και ο πλούτος (Rawls, 1999:54).

Ως κοινωνικό αγαθό χαρακτηρίζεται εκείνο του οποίου τα βάρη και τα οφέλη για ένα άτομο ή για μια ομάδα ατόμων επηρεάζουν όχι μόνο αυτά αλλά και μια μεγαλύτερη κοινωνική ομάδα με έναν θετικό τρόπο. Για παράδειγμα αυτό ισχύει για την υγεία, την παιδεία κλπ, αφού δεν ωφελούν μόνο τις ομάδες εκείνες στις οποίες παρέχονται αλλά και όλα τα άτομα του ίδιου κοινωνικού συστήματος. Επομένως και το νερό μπορεί να θεωρηθεί ως κοινωνικό αγαθό, διότι περισσότερο ή ποιοτικότερο νερό για ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων, μπορεί να ωφελήσει μία μεγαλύτερη κοινωνική ομάδα που είναι συνδεδεμένοι στο ίδιο σύστημα παροχής νερού (da Cunha, 2009:1)

Ωστόσο, το νερό ως αγαθό θεμελιώδες για την ζωή του ανθρώπου, δεν συμπεριλαμβάνεται, όπως φαίνεται στη λίστα των πρωταρχικών αγαθών που προαναφέρθηκε. Ίσως γιατί ο Rawls υποθέτει απ την αρχή, ότι οι εκπρόσωποι που βρίσκονται στην πρωταρχική θέση πίσω από το πέπλο της άγνοιας, οποιεσδήποτε κι αν είναι οι ιδιαίτερες συνθήκες της ζωής τους, αν μη τι άλλο θα βρουν τους εαυτούς τους να ζουν τουλάχιστον «υπό συνθήκες μέτριας –και όχι παντελούς» έλλειψης. Από αυτό μπορεί να συναχθεί ότι οι συνθήκες αυτές μπορούν να εκληφθούν ως τέτοιες,

όπου ανεξάρτητα από τη δομή που έχει μια κοινωνία, κάποιες φυσικές περιστάσεις όπως η πρόσβαση σε αγαθά απαραίτητα για την επιβίωση, μένουν αναλλοίωτες και θεωρούνται αυτονόητες, (Richardson, 1999:299).

Χαρακτηρίζει τα πρωταρχικά αγαθά ως «πράγματα που κάθε λογικός άνθρωπος θα ήθελε να έχει» (Rawls 1999:54). Τα αγαθά αυτά, είναι μέσα για «όλους τους σκοπούς» γιατί είναι χρήσιμα για την επιδίωξη κάθε πιθανού λογικού πλάνου ζωής (Shramme, 2006:148). Με αυτή την έννοια οι φυσικοί πόροι, όπως ο καθαρός αέρας και το νερό είναι απαραίτητοι για την επιβίωση του ανθρώπου και θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελούν και τις βασικές προϋποθέσεις άλλων κοινωνικών αγαθών, όπως π.χ. της υγείας.

Από την πρωταρχική θέση οι άνθρωποι θα δέχονται διαισθητικά δύο βασικές αρχές δικαιοσύνης:

Αρχή πρώτη: Κάθε πρόσωπο έχει ίσο δικαίωμα στο πλέον εκτεταμένο σχήμα, ίσων βασικών ελευθεριών, που να είναι συμβατό με ένα παρόμοιο σχήμα ελευθερίας για τους άλλους.

Αρχή δεύτερη: Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες διευθετούνται έτσι ώστε α) να αναμένεται εύλογα ότι θα αποβούν προς όφελος όλων και ταυτόχρονα β) να τελούν σε συνάρτηση με θέσεις και αξιώματα που είναι ανοιχτά σε όλους (Rawls σε μεταφρ. Παπαγεωργίου 2001:92).

Ο Ρωλς δέχεται ότι υπάρχουν διαφορές σε μια κοινωνία κατά τη διανομή των αγαθών αλλά θεωρεί ότι δεν υφίσταται αδικία όταν σε μια κοινωνία οι λίγοι κερδίζουν περισσότερο, με την προϋπόθεση όμως ότι η κατάσταση των ανθρώπων που δεν είναι τόσο τυχεροί θα βελτιωθεί (Rawls, 1972:15) και στις διαφορές αυτές βάζει κάποια όρια. Αναφέρεται στο κριτήριο της μεγιστοποίησης του ελαχίστου, (*maximum minimum*) το οποίο έχει να κάνει με το χειρότερο που μπορεί να συμβεί κάτω από οποιαδήποτε προτεινόμενη δράση και να πρέπει κάποιος να αποφασίσει υπό το φως αυτής της δράσης (Rawls, 1972:54).

Η έννοια του κριτηρίου της μεγιστοποίησης του ελαχίστου, έχει να κάνει με το ότι ο καθένας ελπίζει για το καλύτερο στη ζωή του και για τους πόρους που έχει. Στην πρωταρχική θέση, όταν στερείται της γνώσης της κατάστασής του, ο κάθε άνθρωπος θα επιθυμεί να έχει μια ασφαλιστική δικλείδα για αυτά που του παρέχονται στη ζωή. Με την έννοια αυτοί οι άνθρωποι θα απαιτήσουν ένα ελάχιστο επίπεδο ευημερίας που μπορεί να τους προσφέρει η κοινωνία για την ασφάλειά τους (Rawls, 1972:154-155).

Υποθέτουμε σύμφωνα με τα παραπάνω ότι το κριτήριο της μεγιστοποίησης του ελαχίστου, θα καλύπτει τουλάχιστον τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων σε νερό όχι μόνο σε ποσότητα αλλά και σε ποιότητα, ούτως ώστε να μπορούν να εξασφαλίσουν ένα επίπεδο υγείας και αξιοπρεπούς διαβίωσης.

3.1.4β) Δίκαιοι κοινωνικοί θεσμοί

Στην πολιτική θεωρία του Ρωλς κύριο θέμα της δικαιοσύνης είναι η βασική δομή της κοινωνίας δηλαδή οι βασικοί πολιτικοί οικονομικοί και κοινωνικοί θεσμοί όπως το σύνταγμα, η ανταγωνιστική αγορά, οι νόμοι που κυβερνούν την ατομική ιδιοκτησία (Rawls, 1971:50). Η βασική δομή καθορίζει την ζωή των ανθρώπων αφού αυτή επηρεάζει άμεσα την πρόσβασή τους στα βασικά κοινωνικά αγαθά. Για τον Ρωλς μια κοινωνία είναι εύτακτη και στοιχειωδώς δίκαιη, όταν με τη νομοθεσία αποφεύγει τις αυθαίρετες διακρίσεις και παρέχει σε όλα της τα μέλη τουλάχιστον τα θεμελιώδη αγαθά τα οποία είναι αναγκαία για την ικανοποίηση των αναγκών και την πραγματοποίηση του ευ ζην (Αγγελής, 2006). Η ικανοποίηση των βασικών αναγκών στα πλαίσια της δικαιοσύνης, είναι σημαντική σε σχέση με ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη νομοθεσία και το Σύνταγμα μια κοινωνίας.

Ο Ρωλς λέει συγκεκριμένα: Πρέπει να υπάρχει νομοθεσία που να κατοχυρώνει την ελευθερία του συνέρχεσθαι και την ελευθερία της κυκλοφορίας και πέρα από αυτό μέτρα πρέπει να παρθούν για να εξασφαλιστεί ότι οι βασικές ανάγκες των πολιτών πρέπει να ικανοποιούνται, ούτως ώστε να παίρνουν μέρος στην πολιτική και κοινωνική ζωή. Το συνταγματικό προαπαιτούμενο σε αυτή την περίπτωση μάλλον, είναι ότι κάτω από ένα συγκεκριμένο επίπεδο υλικής και κοινωνικής ευημερίας, οι άνθρωποι δεν μπορούν να είναι πολίτες της κοινωνίας και δη ισότιμοι πολίτες (Rawls, 1993: 166). Επομένως το θεσμικό σύστημα μιας καλά οργανωμένης κοινωνίας αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για όλους τους πολίτες να εξασκούν τις ηθικές τους δυνάμεις και να επιδιώκουν τα σχέδια της ζωής τους (Solis, 2013:20).

Κεντρική θέση στην πολιτική του θεωρία έχει η έννοια της αμοιβαιότητας, δηλαδή εκείνοι οι όροι που ρυθμίζουν την συμπεριφορά των πολιτών την οποία κάθε πολίτης ξεχωριστά μπορεί να δεχτεί, με την προϋπόθεση ότι όλοι οι άλλοι πολίτες αποδέχονται. Οι λογικοί άνθρωποι λέει ο Rawls, επιθυμούν για το καλό τους μια

κοινωνία όπου ως ελεύθεροι και ίσοι μπορούν να συνεργαστούν με άλλους με όρους που είναι αποδεκτοί από όλους ανεξαιρέτως. Επιμένουν να υπάρχει αμοιβαιότητα σε ένα τέτοιο κόσμο, γιατί μόνο τότε ο καθένας ωφελείται μαζί με άλλους (Rawls, 1993:50).

Οποιοσδήποτε επομένως βελτιώσεις είναι να γίνουν σε μια κοινωνία πρέπει να είναι προς όφελος των λιγότερο ευνοημένων, προτού βελτιωθούν οι όροι ζωής των προνομιούχων σε μια κοινωνία και αυτό γιατί κοινωνική δικαιοσύνη δεν αφορά μόνο στα οφέλη μιας κοινωνίας, αλλά και ποιοι και με ποιο τρόπο θα επωμιστούν τα βάρη της. Όταν το κράτος εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις εκείνες που συνιστούν στην ικανοποίηση τουλάχιστον των βασικών αναγκών των ανθρώπων, από κει και πέρα μπορούμε να εγείρουμε απαιτήσεις για παροχή σε σχέση με το πόσο θέλουν οι άνθρωποι να πληρώσουν για μια υπηρεσία ή ένα αγαθό.

3.1.4γ) Η ιδιωτικοποίηση στην Ευρώπη

Μέχρι το έτος 2025, η αγορά ύδατος, σύμφωνα με μια έρευνα του περιοδικού «Fortune» θα τροφοδοτεί με τον θεμελιώδη αυτό πόρο έναν στους 5 κατοίκους του πλανήτη (Gialis et al, 2011:1702). Επιπροσθέτως η έλλειψη επενδύσεων στις δημόσιες υποδομές και οι διαφημιστικές καμπάνιες των εταιριών εμφιάλωσης έχουν συμβάλλει στην δημιουργία αμφιβολιών για το νερό της βρύσης σε σχέση με την ποιότητα και την ασφάλειά του. Καλλιεργώντας την προθυμία των καταναλωτών να πληρώσουν περισσότερα για ένα λίτρο νερό απ' ότι για ένα λίτρο αέριο, θέτουν τις βάσεις για δημόσια αποδοχή της ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών ύδρευσης.

Στην Ευρώπη το ζήτημα της παροχής σε σχέση με τις βασικές ανάγκες, δεν εντοπίζεται τόσο στο θέμα των διαθέσιμων ποσοτήτων, όσο στην ποιότητα του νερού, που παρέχεται από τα δίκτυα αλλά και εκείνου που μολύνεται από την δραστηριότητα των βιομηχανιών. Ζητήματα ισότητας και ελευθερίας επομένως, δεν ανακύπτουν μόνο στον αναπτυσσόμενο κόσμο αλλά η φτώχεια και η άνιση κατανομή οφελών και βαρών αφορά και στις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Τα οφέλη της ιδιωτικοποίησης είναι αρκετά, όμως έχει αποδειχθεί ότι ζητούμενο των ιδιωτικών εταιριών είναι η αύξηση του κέρδους με αύξηση του κόστους των χρηστών, ενώ δεν λείπουν η διαφθορά, οι δωροδοκίες, η υποβάθμιση της ποιότητας του νερού, ενώ τίθενται και περιορισμοί στην συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις (Jaffee, 2012:318).

Στην δεκαετία του 1990 με την προτροπή της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank) η ιδιωτικοποίηση εταιριών ύδατος άρχισε να εφαρμόζεται και σε κάποιες χώρες στην Ευρώπη. Οι χώρες της Ευρώπης όπου η πλειοψηφία των υπηρεσιών ύδρευσης έχουν ιδιωτικοποιηθεί είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, η Ισπανία και η Δημοκρατία της Τσεχίας ενώ στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες η ύδρευση παρέχεται από τον δημόσιο τομέα σε ολόκληρη την επικράτεια ή στο μεγαλύτερο τμήμα της. Στην Γερμανία οι υπηρεσίες ύδρευσης παρέχονται από τον δημόσιο τομέα παντού εκτός από το Βερολίνο ενώ οι Κάτω Χώρες νομοθέτησαν το 2004 ότι είναι παράνομο οποιοσδήποτε πλην οργανισμού τού δημόσιου τομέα να παρέχει υπηρεσίες ύδρευσης. Στην Ιταλία το 2011 κατανηφίστηκε με δημοψήφισμα ένας νόμος που θα διευκόλυνε την ιδιωτικοποίηση της ύδρευσης (PSIRU, 2012:3).

Μια μελέτη στην Γαλλία το 2004 σύγκρινε τις τιμές που χρέωναν όλες οι εταιρείες ύδρευσης ιδιωτικές και δημόσιες και κατέληξε ότι οι τιμές των ιδιωτικών εταιρειών ήταν τουλάχιστον 16% υψηλότερες από των δημόσιων. Στην Γαλλία το 2009 μια έγκριτη έκθεση ανέφερε ότι: «η χρηματοδότηση υπηρεσιών ύδρευσης εξακολουθεί να γίνεται κατεξοχήν από τον δημόσιο τομέα, αφού η συμμετοχή τού ιδιωτικού στις επενδύσεις ανέρχεται μόλις στο 12%» ενώ σε 11 πόλεις της Ουγγαρίας παρόλο που η ύδρευση έχει ιδιωτικοποιηθεί, οι επενδύσεις χρηματοδοτούνται από το κράτος (PSIRU, 2012:5). Στην Αγγλία οι τιμές αυξήθηκαν κατά 50% στη διάρκεια 4 ετών με αποτέλεσμα ιδιωτικά νοικοκυριά να μην μπορούν να πληρώσουν τους λογαριασμούς τους, ενώ αυτό επηρέασε και την υγεία πολλών ανθρώπων με αρκετά συμπτώματα δυσεντερίας (Public Citizen Report, 2003:8).

Λόγω της γενικότερης οικονομικής κρίσης – της μεγαλύτερης των τελευταίων 20 ετών- που διανύει η Ευρωπαϊκή Ένωση χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία, βιώνουν μεγάλες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές και υφίστανται πλήγματα στην οικονομική τους ανάπτυξη. Η διαρκώς αυξανόμενη ανεργία έχει πλήξει τα εισοδήματα των κατοίκων των χωρών αυτών και έχει αυξήσει την φτώχεια καθώς και τις ανισότητες μεταξύ των χωρών αυτών και των πιο πλούσιων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν έχουν πληγεί τόσο από την κρίση. Στην Ιρλανδία η διακοπή της παροχής νερού λόγω αδυναμίας πληρωμής και η τοποθέτηση προπληρωμένων μετρητών νερού αποτελούν παράδειγμα για το πώς η ιδιωτικοποίηση μπορεί να θέσει περιορισμούς στην πρόσβαση σε νερό, με συνέπειες την χειροτέρευση της υγείας των ανθρώπων και την δυσκολία τους στην ικανοποίηση των καθημερινών τους αναγκών (Zacune, 2013:10).

Στην Ελλάδα της κρίσης, με την αύξηση των φτωχών και ανέργων η πρόσβαση σε βασικές παροχές νερού διακόπηκε λόγω της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης. Σύμφωνα με εργατικά συνδικάτα στον Πειραιά, πρόσφατα καταγράφηκαν παράπονα από εργαζόμενους των οποίων η παροχή νερού διακόπηκε λόγω αδυναμίας τους να πληρώσουν τους λογαριασμούς. Επίσης αυξημένες ανάγκες για νερό παρουσιάζονται συνήθως στα νησιά, στα οποία το νερό μεταφέρεται με υδροφόρες και οι οποίες ανάγκες γίνονται πιο επιτακτικές κατά την διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών με την αύξηση του τουρισμού.

Οι βασικές πηγές μόλυνσης των επιφανειακών υδάτων στην Ελλάδα είναι τα γεωργικά και βιομηχανικά απόβλητα. Έχουν καταγραφεί περιπτώσεις δηλητηριάσεων από μολυσμένα νερά λόγω της απόρριψης λυμάτων και βιομηχανικών αποβλήτων σε ποτάμια και λίμνες με την πιο γνωστή εκείνη της μόλυνσης του Ασωπού ποταμού από τα εργοστάσια που δραστηριοποιούνται στην περιοχή των Οиноφύτων. Μετά από έρευνα που έγινε διαπιστώθηκε ότι τα τελευταία 15 έτη τα κρούσματα καρκίνου αυξήθηκαν από το 6% στο 36% με αποτέλεσμα το 2009 να καταγραφούν 9 στους 10 θανάτους από καρκίνο.¹⁰

Η Veolia, μία από τις δύο μεγαλύτερες πολυεθνικές στον χώρο της ύδρευσης, επέτρεπε εν γνώσει της να χύνονται ανεπεξέργαστα λύματα στον ποταμό Σεν των Βρυξελλών, επιδιώκοντας έτσι να πιέσει τους πολίτες να πληρώσουν περισσότερα για να λειτουργήσουν εγκαταστάσεις επεξεργασίας του νερού (PSIRU, 2012:5).

Σε όλη την Ευρώπη η πρόσβαση στο δίκτυο παροχής νερού και το σύστημα αποχέτευσης θεωρείται ως δεδομένο αλλά σε κάποιες ανατολικές χώρες η τωρινή κατάσταση των δικτύων είναι ανεπαρκής, περισσότερο στις επαρχίες. Στη Ρουμανία το 2000 μόνο το 66% του πληθυσμού είχε πρόσβαση σε δίκτυο ύδρευσης και 52% σε κατάλληλα δίκτυα αποχέτευσης ανάμεσα σε αυτό το ποσοστό ομάδες ατόμων και μειονότητες, που ζουν σε απομακρυσμένες περιοχές.

Οι περιπτώσεις που αναφέρθηκαν καταδεικνύουν πως το ζήτημα τη παροχής νερού είναι στενά συνδεδεμένο με το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης (των νοικοκυριών, περιοχών και κρατών) και πως είναι αναγκαία μια μορφή ρύθμισης για να εξασφαλιστεί η δημόσια ασφάλεια και το δημόσιο συμφέρον. Το να ρυθμίζονται από την διάθεση της αγοράς, πόροι απαραίτητοι για τη ζωή και την αξιοπρέπεια των ατόμων είναι επιβλαβές για την δημόσια ευημερία και γι αυτό θα πρέπει να

¹⁰ <http://www.newsbomb.gr/ellada/apokalypseis/story/531043/o-argos-thanatos-ston-asopo>

διαχειρίζεται από φορείς που δεν έχουν αποκλειστικό σκοπό το κέρδος (Barlow 2007:63). Σύμφωνα με τον Loftus είναι εξαιρετικά δύσκολο για τις ιδιωτικές εταιρίες να προσδοκούν μεγάλα κέρδη, βασιζόμενοι στις διαρκείς και μεγάλες ανάγκες που έχουν σε υποδομές οι φτωχοί άνθρωποι. Όλα αυτά είχαν σαν αποτέλεσμα πολλές εταιρίες που είχαν ιδιωτικοποιηθεί να επιστρέψουν στον δημόσιο έλεγχο (Jaffee, 2012:318–335).

3.1.4δ) Εφαρμογή της θεωρίας του Ρωλς

Μετά από τα παραπάνω παραδείγματα και σύμφωνα με τις δύο αρχές δικαιοσύνης του Ρωλς καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα. Εφαρμόζοντας το νοητικό πείραμα του Ρωλς στην περίπτωση μας, τα βασικά που θα επιζητούσε κάποιος θα ήταν: α) η πρόσβαση σε νερό που να καλύπτει τις βασικές ανάγκες του να παρέχεται ισότιμα σε όλους και β) όταν αποφασιστεί ποια θα είναι η πολιτική νερού που θα εφαρμοστεί, οι συμφωνίες που θα γίνουν να βελτιώνουν την κατάσταση των λιγότερο προνομιούχων στην κοινωνία.

Η πρώτη αρχή υπονοεί ένα δικαίωμα στο νερό. Σύμφωνα με τη δεύτερη αρχή η έγκριση για την εφαρμογή μιας πολιτικής νερού που θα προωθεί την εμπορευματοποίηση του νερού θα πρέπει αν μη τι άλλο να ευνοεί εκείνους που δεν έχουν τα επίπεδα ευημερίας των υπολοίπων. Αν λοιπόν, μια πολιτική νερού που περιλαμβάνει τιμολογήσεις νερού και ιδιωτικοποίηση βελτιώνει την κατάσταση εκείνων που η πρόσβαση σε νερό δεν είναι εύκολη λόγω φυσικών και οικονομικών δυσχερειών, τότε αυτή θα είναι δίκαιη.¹¹ Τίθεται όμως η αμφιβολία αν μέσω της ιδιωτικοποίησης αγαθών απαραίτητων για την επιβίωση των ανθρώπων με επακόλουθα αποτελέσματα την αύξηση των τιμών την κακή συντήρηση των δικτύων και τις διακοπές νερού σε νοικοκυριά που δεν έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν, μπορεί να επιτευχθεί δικαιοσύνη (Richardson, 1999: 299).¹²

Μια δίκαιη και οργανωμένη κοινωνία σύμφωνα με τον Ρωλς χαρακτηρίζεται από δίκαιους θεσμούς, όπως είναι το Σύνταγμα και οι οικονομικοί και κοινωνικοί

¹¹ Μάλλον αμφίβολο όπως διαπιστώθηκε και στις περιπτώσεις ιδιωτικοποιήσεων στην Ευρώπη που προαναφέρθηκαν.

¹² Ωστόσο, η ενδεχόμενη αύξηση των τιμών του νερού σε χρήστες όπως οι γεωργοί, ή σε επιχειρήσεις όπως μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, γήπεδα γκολφ κ.λ.π., και όχι στους απλούς καταναλωτές για καθημερινή χρήση, ίσως να αποτελούσε ένα μέσο προστασίας από την υπερκατανάλωση και σπατάλη που γίνεται.

φορείς ενός κράτους (Rawls, 1972:7). Σε μια δίκαιη κοινωνία οι θεσμοί είναι δίκαιοι όταν δεν γίνονται αυθαίρετες διακρίσεις μεταξύ των ατόμων όταν τους εκχωρούνται βασικά δικαιώματα και καθήκοντα και όταν οι κανόνες καθορίζουν μια κατάλληλη ισορροπία μεταξύ των συγκρουόμενων συμφερόντων προς όφελος της κοινωνικής ζωής (Rawls, 1972:5).

Κάθε κυβέρνηση οφείλει να είναι σκεπτική ως προς την στήριξη και την εμπιστοσύνη που πρέπει να έχει στον ιδιωτικό τομέα, αφενός γιατί η διανομή νερού μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε μονοπώλιο για τον πωλητή σε κάποιες περιοχές και ο πωλητής να ορίσει τιμές που δεν θα μπορούν όλοι να πληρώσουν και αφετέρου περιοχές απομακρυσμένες που δεν θα έχουν οικονομική απόδοση για τον ιδιώτη, είναι πολύ πιθανό να παραμεληθούν (UNDP, 2006:10).

Στην Διακήρυξη του Δουβλίνου για την βιώσιμη ανάπτυξη τονίζεται ότι όταν σχεδιάζεται και εφαρμόζεται μια υγιής πολιτική διαχείρισης νερού θα πρέπει να συμμετέχουν όλοι οι χρήστες καθώς και τοπικές μη κυβερνητικές οργανώσεις στη λήψη των αποφάσεων (WB 2004). Στην πραγματικότητα τις αποφάσεις παίρνουν οι πολιτικοί μιας χώρας και οι κοινωνικές ελίτ, οι οποίες συμμετέχουν στις διαπραγματεύσεις. Όταν οι πολίτες σε εθνικό και τοπικό επίπεδο δεν είναι παρόντες κατά τη λήψη και εφαρμογή των πολιτικών για το νερό είναι πιθανό να ξεχαστεί για ποιον πρέπει να εφαρμοστούν οι πολιτικές αυτές (Engeset, 2007:28) .

Επομένως, το ζητούμενο της κοινωνικής δικαιοσύνης σύμφωνα με την θεωρία της δικαιοσύνης ως ακριβοδικία είναι να λαμβάνονται υπ' όψιν όλοι οι άνθρωποι και να συναινέσουν αυτοί σ' ένα συμβόλαιο που θα εξασφαλίζει τουλάχιστον τις βασικές ανάγκες όλων, με προτεραιότητα σε εκείνους που είναι οι λιγότερο ευνοημένοι μέσα στην κοινωνία και με τη μέγιστη συμμετοχή τους στη λήψη των αποφάσεων, μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες. Μια οργανωμένη κοινωνία δίκαιων θεσμών με κορωνίδα της δημοκρατίας το Σύνταγμα, λαμβάνει υπ' όψιν την γνώμη των πολιτών της όταν καλείται να αποφασίσει για θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της.

3.2 Η εξασφάλιση ενός δικαιώματος στο νερό μέσα από τον δημόσιο χαρακτήρα του.

Όπως αναφέρθηκε και στο 2^ο κεφάλαιο η βιώσιμη ανάπτυξη, η εξασφάλιση δηλαδή των βασικών αναγκών των τωρινών γενεών με προτεραιότητα σ' εκείνους που είναι λιγότερο προνομιούχοι σε μια κοινωνία, αποτελεί μια ηθική επιταγή η

οποία μετουσιώνεται σε δικαιοσύνη, με την θεμελίωση ενός δικαιώματος στο νερό. Ένα δικαίωμα στο νερό αυτοτελές ή προερχόμενο από άλλα δικαιώματα το οποίο προστατεύεται από δίκαιους θεσμούς σε μια κοινωνία αναπτυγμένη και καλά οργανωμένη όπως είναι εν πολλοίς οι χώρες της Ευρώπης, θα έπρεπε να εξασφαλίζει κατ' αρχάς νερό που να είναι διαθέσιμο σε επαρκείς ποσότητες για προσωπική και οικιακή χρήση και να είναι και προσβάσιμο.

Στην Ευρώπη - στην Ελλάδα και την Νότια Ευρώπη λίγο λιγότερο λόγω του ζεστού κλίματος - το νερό είναι ακόμη σε σχετική αφθονία, επομένως δεν τίθεται τόσο πολύ το ζήτημα της διαθεσιμότητας και προσβασιμότητας του. Τίθενται όμως, όπως έδειξαν τα παραπάνω παραδείγματα, ζητήματα ποιότητας καθώς και ζητήματα υποδομών που είναι εξίσου σημαντικά.

Το νερό θα πρέπει να είναι ασφαλές και καθαρό, απαλλαγμένο από κάθε μορφής μόλυνσης, κάτι που δεν τηρείται σε πολλές χώρες της Ευρώπης και για πολλούς ανθρώπους όπως είδαμε στα παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η διαχείριση των λυμάτων και των γεωργικών και βιομηχανικών αποβλήτων καθώς και η αποτελεσματική συντήρηση των δικτύων ύδρευσης αποτελούν ζητούμενα. Η οικονομική προσβασιμότητα είναι ένας όρος απαράβατος και η τήρησή του διακυβεύεται συνεχώς όταν η διαχείρισή του ανατίθεται σε ιδιωτικούς φορείς, δίχως την εποπτεία του κράτους αλλά και την συμμετοχή των ίδιων των πολιτών. Το κράτος δεν πρέπει να είναι ο νυχτοφύλακας του Nozick αλλά ένα κράτος ρυθμιστής με αρνητικές και θετικές υποχρεώσεις που θα περιορίζει την ελευθερία των μελών του όταν ο καθένας υπερβαίνει τα όρια της ελευθερίας του προξενώντας βλάβη στους υπόλοιπους.

Το κύμα των ιδιωτικοποιήσεων σάρωσε αρκετές δημόσιες εταιρείες ύδρευσης, περισσότερο στη Γαλλία, Αγγλία και Ουαλία, αλλά το μεγαλύτερο μέρος των υπηρεσιών ύδρευσης και αποχέτευσης στην Ευρώπη παραμένει δημόσιο. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η λειτουργία των δημόσιων εταιρειών ύδρευσης είναι πάντα αποτελεσματική. Σε πολλές περιπτώσεις οι παρεχόμενες υπηρεσίες είναι κακές λόγω της διαφθοράς και των υψηλών ποσοστών απώλειας νερού. Το νερό όμως αποτελεί κατ' αρχάς κοινό αγαθό αλλά και πολιτιστική κληρονομιά και μόνο μέσω του κράτους - το οποίο προστατεύει τα δικαιώματα των ατόμων μιας κοινωνίας - μπορεί να επιτευχθεί η ορθή του διαχείριση.

Οι πολιτικές νερού πρέπει να έχουν ένα ηθικό πλαίσιο βασισμένο στις αρχές της δικαιοσύνης και της ισότητας αφού το νερό αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα. Οι

κυβερνήσεις σύμφωνα και με το Γενικό Σχόλιο 15 της Επιτροπής των Η.Ε. για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, οφείλουν να σέβονται, να προστατεύουν και να λαμβάνουν όλα εκείνα τα κατάλληλα μέτρα που θα βοηθήσουν στην ακόμη καλύτερη συνειδητοποίηση του δικαιώματος αυτού παρέχοντας υγιεινή και νερό για όλους τους πολίτες (Scanlon, 2004: 22).

Η μεταφορά ευθυνών από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα για τα πιο πάνω ζητήματα δεν συμβιβάζεται με την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης και ενός κράτους δικαίου. Όταν το νερό χαρακτηρίζεται ως δικαίωμα γιατί είναι απαραίτητο για τη ζωή και απαραίτητο για την συνειδητοποίηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν θα παρέχεται μόνο με όρους παραγωγικότητας και αποκλεισμού όπως είθισται να συμβαίνει με τα ιδιωτικά αγαθά. Αποκλείοντας τα άτομα από την φυσική και ψυχολογική πρόσβασή τους σε νερό, δημιουργούνται τεράστια πολιτικά και ηθικά ζητήματα (Branco, Henriques, 2008:8)

Η θεωρία δικαιοσύνης του Ρωλς που καθορίζει τις αρχές δικαιοσύνης μέσα σε φιλελεύθερες οικονομικές δομές εξασφαλίζοντας την ισότητα στην πρόσβαση και στις πολιτικές νερού, οραματίζεται να βελτιώσει την κατάσταση των λιγότερο προνομιούχων σε μια κοινωνία (Sullivan, 2009:146). Για την ορθή διαχείριση του νερού με όρους βιώσιμης ανάπτυξης είναι αναγκαίο οι κυβερνήσεις να προστατεύσουν τον δημόσιο χαρακτήρα του νερού ως κοινού αγαθού και ως πολιτιστικού αγαθού από την εμπορευματοποίηση και να αναγνωρίσουν το δικαίωμα των ανθρώπων για πρόσβαση στο νερό με συνταγματικές και νομοθετικές ρυθμίσεις. (Hachfeld et al, 2013:22)

Στο επόμενο κεφάλαιο θα διερευνήσουμε αν το Ελληνικό Σύνταγμα αλλά και η εσωτερική έννομη τάξη διασφαλίζουν ένα δικαίωμα στο νερό με βάση την ιδιότητα του ως δημόσιου αγαθού.

Κεφάλαιο 4^ο : Νομοθεσία στην Ελλάδα και Ευρώπη για το δικαίωμα στο νερό

Το νερό όπως προειπώθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια είναι αφενός ένας ευαίσθητος φυσικός πόρος αλλά και προαπαιτούμενο για την οικονομική ανάπτυξη. Η διαπίστωση αυτών των συσχετίσεων αλλά και η συνειδητοποίηση ότι τα προβλήματα βιωσιμότητας του πόρου, δηλαδή της ποσότητας και ποιότητάς του, μπορούν να επιλυθούν μόνο με ορθή διαχείριση, με σεβασμό στις ανάγκες των ανθρώπων αλλά και τις απαιτήσεις των οικοσυστημάτων οδήγησαν στην δημιουργία νομικού πλαισίου σ' εθνικό και διεθνές επίπεδο (Παπαϊωάννου, 1998:41).

Το πλαίσιο αυτό θέτει τις βάσεις για την εφαρμογή ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για την δημιουργία εθνικών δικαστηρίων και υποχρεώνει τις κυβερνήσεις να λογοδοτούν όταν δεν σέβονται και δεν προστατεύουν το ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό. Η αναγνώριση ενός τέτοιου δικαιώματος από τη νομοθεσία και την πολιτική ανάγει το ζητούμενο της παροχής ασφαλούς νερού και υγιεινής σ' ένα μεγίστης ηθικής και πολιτικής προτεραιότητας ζήτημα (FAN Global, 2012:14).

Στις επόμενες ενότητες θα προσπαθήσω να διερευνήσω κατά πόσο το πλαίσιο αυτό υποστηρίζει ένα δικαίωμα στο νερό, με εφελτήριο το Ελληνικό Σύνταγμα που συνιστά θεμελιώδη αλλά και υπέρτατο νόμο του κράτους.

4.1 Το Ελληνικό Σύνταγμα για το δικαίωμα στο νερό

Το δικαίωμα στο πόσιμο νερό, το οποίο θεωρείται «κοινό αγαθό της ανθρωπότητας» μαζί με το δικαίωμα στην ανάπτυξη και το δικαίωμα σ' ένα υγιές περιβάλλον αποτελούν δικαιώματα τρίτης γενιάς. (Παραράς, 2015:153-159). Το δικαίωμα στο νερό όπως ειπώθηκε και στο 2^ο κεφάλαιο έχει διττή φύση αφενός ως ατομικό δικαίωμα και αφετέρου ως δευτερεύον δικαίωμα και προερχόμενο από άλλα δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην υγεία, το δικαίωμα στο περιβάλλον, το δικαίωμα σε ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης κλπ.

Στο Ελληνικό Σύνταγμα, το δικαίωμα στο νερό δεν αναφέρεται ρητά σε καμία διάταξη, καθώς όμως θεωρείται ότι εντάσσεται (σύμφωνα με τη νομολογία – βλ. παρακάτω) στο δικαίωμα στο περιβάλλον, θα λέγαμε ότι κατά κάποιο τρόπο προστατεύεται από αυτό. Ειδικότερα το άρθρο 24 παράγραφος 1 ορίζει ότι:

« Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξη του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή ανασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας ».

Μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001 η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί πλέον όχι μόνο υποχρέωση του Κράτους αλλά και δικαίωμα του καθενός ως στοιχείο αυτοκαθορισμού του προσώπου καθιερώνοντας έτσι και ένα ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον (Βιδάλης, 2002: 28).

Με το Σύνταγμα η έννομη τάξη ικανοποιεί στον άνθρωπο το έννομο βιοτικό του συμφέρον για ένα περιβάλλον υγιεινό και οικολογικά ισόρροπο. Η παραδοχή της ύπαρξης ενός δικαιώματος στο περιβάλλον στο Ελληνικό Σύνταγμα πραγματώνεται υπό διπλή έννοια, τόσο ως ατομικό δικαίωμα όσο και ως κοινωνικό. Η Γλ. Σιούτη θεωρεί ότι η εν λόγω διάταξη θεσπίζει το δικαίωμα στο περιβάλλον ως ένα υπερατομικό κοινωνικό δικαίωμα (Σιούτη, 2003:79). Τα στοιχεία που επιτρέπουν αυτόν τον ισχυρισμό έγκεινται στα εξής: α) υποχρέωση του Κράτους για λήψη συγκεκριμένων θετικών μέτρων, β) «κοινωνικό» αντικείμενο του δικαιώματος στο περιβάλλον, ήτοι η σχέση του ανθρώπου με τον περιβάλλοντα χώρο στον οποίο κινείται και γ) η αναγκαιότητα για τη συμβολή των πολιτών προκειμένου να υλοποιηθεί το περιεχόμενο αυτού του δικαιώματος (Σιούτη, 2003: 31-32).

Η διαφύλαξη του περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, το οποίο πρέπει να παίρνει μέτρα μέσα στο πλαίσιο της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης. Σύμφωνα με την αρχή της πρόληψης τα κρατικά όργανα έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα μέτρα προκειμένου ν' αποτραπεί η μόλυνση, καταστροφή και υποβάθμιση ούτως ώστε να πραγματοποιηθεί η αρχή της αειφορίας. Ερμηνευτικά θεμελιώνονται α) η αρχή της προφύλαξης για τη λήψη μέτρων και β) η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» που θεμελιώνει νομική υποχρέωση του ρυπαίνοντος ν' αποκαταστήσει με δικές του δαπάνες την περιβαλλοντική βλάβη (Τσεβρενής, 2008:35).

Επομένως, το δικαίωμα στο περιβάλλον, αποτελεί προϋπόθεση της ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου και δεν είναι ένα αγαθό αποξενωμένο από αυτόν και γι' αυτό δύσκολα ελέγξιμο (Βιδάλης, 2002:30). Το ατομικό δικαίωμα επιτρέπει στους πολίτες να θέτουν υπό αμφισβήτηση την ορθή εκπλήρωση της αντίστοιχης κρατικής υποχρέωσης, όπως αυτή εξειδικεύεται στις λεπτομέρειες του άρθρ. 24 Σ.

Η πρόσβαση στο νερό αποτελεί μια άλλη σημαντική πτυχή του δικαιώματος

στην υγεία και θα μπορούσε να απορρέει από το δικαίωμα σε αυτήν, όπως κατοχυρώνεται συνταγματικά στο αρ. 21 παρ. 3 του Σ. όπου ορίζει ότι «Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών...» και το προστατεύει ως κοινωνικό δικαίωμα, αλλά και στο 5 παρ. 5 του Σ., όπου ορίζεται ότι ο καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και τη γενετικής του ταυτότητας, αναγνωρίζοντας με την διάταξη αυτή κι ένα ατομικό δικαίωμα στην υγεία (Δαγτόγλου, 2005:206).

Επίσης θα μπορούσε ν' απορρέει από το άρθρο 2 του Συντάγματος που ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας καθώς και από το άρθρο 5 παρ. 1 που ορίζει ότι «καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη».

Από τις ανωτέρω διατάξεις γίνεται σαφές ότι παρόλο που το δικαίωμα στο νερό δεν αναφέρεται ρητά και συγκεκριμένα στο Ελληνικό Σύνταγμα, η δυνατότητα διεκδίκησής του μέσω της προστασίας άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι δυνατή. Όμως η αναγνώρισή του ως αυτόνομο και ανεξάρτητο δικαίωμα θα καθιστούσε την εφαρμογή του αποτελεσματικότερη και την λογοδοσία του Κράτους πιο άμεση.

4.2 Διατάξεις του Ελληνικού Δικαίου για την χρήση και το δικαίωμα στο νερό

Στο ιδιωτικό Δίκαιο δεν ανάγεται ρητά το περιβάλλον - εντός του οποίου και οι υδατικοί πόροι- σε έννομο αγαθό όπως εκείνο της υγείας, της ιδιοκτησίας κ.α. Είναι όμως αναμφισβήτητο ότι το δικαίωμα του ανθρώπου να διαβιώνει σ' ένα οικολογικά ισορροπημένο και υγιές περιβάλλον αποτελεί στοιχείο ανάπτυξης της προσωπικότητάς του, όπως συνάγεται και από την Αρχή 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης του 1972, η οποία κηρύσσει ότι: « Ο άνθρωπος έχει θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, στην ισότητα και σε συνθήκες ζωής ικανοποιητικές, σε ένα περιβάλλον του οποίου η ποιότητα του επιτρέπει να ζει με αξιοπρέπεια και ευημερία» (Scanlon, 2004:7).

Στα προστατευόμενα αγαθά της προσωπικότητας περιλαμβάνεται και η υγεία του ανθρώπου, ενώ απαραίτητο και αναγκαίο για την ευνοϊκή ανάπτυξη του ατόμου είναι και η προστασία του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο διαβιεί με την έννοια της

μη ρύπανσης και της διατήρησης αυτού. Σε περίπτωση προσβολής των παραπάνω, υπάρχει στο άτομο που προσβάλλεται, η αξίωση για άρση της βλαπτικής ενέργειας, εναντίον εκείνου που προκάλεσε την βλάβη στην υγεία και το περιβάλλον σύμφωνα με το αρ. 57 του Α.Κ. (Γεωργιάδη, Σταθόπουλου, 2003: 98).

Κατά την κρατούσα άποψη το ιδιωτικό δίκαιο αναγνωρίζει δικαίωμα επί αγαθών, δεν τα ονομάζει όμως περιβαλλοντικά αγαθά αλλά πράγματα εκτός συναλλαγής σύμφωνα με το άρθρο 966 επ. Το άρθρο 967 του Αστικού Κώδικα, ορίζει ότι «πράγματα κοινής χρήσης είναι ιδίως τα νερά με ελεύθερη και αέναη ροή, οι δρόμοι, οι πλατείες, οι γιαλοί, τα λιμάνια και οι όρμοι, οι όχθες πλεύσιμων ποταμών, οι μεγάλες λίμνες και οι όχθες τους». Τα κοινόχρηστα πράγματα είναι εκτός συναλλαγής και ανήκουν είτε στο δημόσιο (αιγιαλός, παραλία) είτε στους ΟΤΑ, οι οποίοι αναλαμβάνουν τη διαχείριση και την αξιοποίησή τους κατά τρόπο που να μην αναιρεί την κοινή χρήση (άρθρο 970 του ΑΚ) και να προάγει την κοινή ωφέλεια (άρθρο 969 του ΑΚ) (Τετράβιβλος, 2012). Σύμφωνα με το αρ. 969 του Α.Κ. στην περίπτωση που υπάρξει σύγκρουση μεταξύ δικαιούχων να χρησιμοποιούν κοινόχρηστο νερό η προτεραιότητα δίνεται πρωτίστως στην κοινή ωφέλεια και ακολούθως στην χρήση που προάγει περισσότερο την κοινωνική οικονομία.

Είναι επομένως σαφές ότι το ιδιωτικό δίκαιο κατοχυρώνει το ευρύτερο δικαίωμα του ανθρώπου σ' ένα βιώσιμο και ποιοτικό ζωτικό χώρο όπως διαφαίνεται στα άρθρα 966επ. και στο άρθρο 24 του Συντάγματος (Καράκωστας, 2006: 234). Κάθε φορά που λαμβάνει χώρα παράνομη δραστηριότητα που αναιρεί την κοινή χρήση αυτό συνιστά παράνομη προσβολή που θεμελιώνεται στο άρθρο 57 του ΑΚ και αρ. 970 του Α.Κ. σύμφωνα με το οποίο «...παρέχονται ιδιωτικά δικαιώματα μόνο αν δεν αναιρείται η κοινή χρήση». Ο κοινωνικός σκοπός του δικαιώματος της κοινής χρήσης συνίσταται στην κοινή ωφέλεια και στην απόλαυση των κοινών όπως είναι και το νερό. Προσβολή της κοινής χρήσης επέρχεται όχι μόνο όταν παρεμποδίζεται η άσκηση της χρήσης με οποιοδήποτε τρόπο αλλά κυρίως όταν παραβλάπτεται η κοινή ωφέλεια που είναι συνυφασμένη με τη χρήση (Δακορώνια, 2010:5).

Βασικός ελληνικός νόμος για το περιβάλλον είναι ο ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος σκοπός του οποίου είναι, όπως αναφέρεται στο αρ. 1, «η θέσπιση θεμελιωδών κανόνων και η καθιέρωση κριτηρίων και μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος, έτσι ώστε ο άνθρωπος ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον, μέσα στο οποίο να προστατεύεται η υγεία του και να ευνοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Η

προστασία του περιβάλλοντος, θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής, υλοποιείται κύρια μέσα από το δημοκρατικό προγραμματισμό». Με βάση τη διάταξη του αρ. 29 του Ν. 1650/1986 «οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος ευθύνεται σε αποζημίωση, εκτός αν αποδείξει ότι η ζημία οφείλεται σε ανώτερη βία ή ότι προήλθε από υπαίτια ενέργεια τρίτου που ενήργησε δολίως».

Με το ν. 1739/1987, ρυθμίσθηκαν τα ζητήματα της διαχείρισης των υδατικών πόρων της χώρας με την θέσπιση αφενός διαδικασίας προγραμματισμού για την ανάπτυξη τους και αφετέρου καθολικής υποχρέωσης προηγούμενης λήψεως αδειάς για κάθε χρήση ύδατος, στο πλαίσιο του ανωτέρω προγραμματισμού. Ο νόμος αυτός δίνει έμφαση στη διατήρηση και προστασία των υδατικών πόρων με διατάξεις που καθορίζουν σαν χρήση τη δέσμευση ορισμένης ποσότητας νερού για την προστασία του υδατικού οικοσυστήματος (Αραμπατζής, 2001:201).

Η Οδηγία 2000/60/EK «για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων», ή Οδηγία Πλαίσιο για το Νερό, αποτελεί πλέον τον βασικό νόμο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων. Η Οδηγία θέτει σαφείς περιβαλλοντικούς στόχους: την επίτευξη καλής οικολογικής (ποιοτικής και ποσοτικής) κατάστασης και την αποτροπή της περαιτέρω υποβάθμισης όλων των υδάτων (επιφανειακών, υπόγειων και παράκτιων) της Ευρώπης. Οι διατάξεις της Οδηγίας προβλέπουν την ολοκληρωμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων και την καταπολέμηση της μόλυνσης των υδάτων από βιομηχανίες. Η οδηγία αυτή, ενσωματώθηκε με καθυστέρηση στο εθνικό μας δίκαιο με το Προεδρικό Διάταγμα 148/2009.

Η Οδηγία 2000/60/EK είναι σημαντική όχι μόνο για τους υδατικούς πόρους, αλλά γενικότερα για την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη (Διαμαντής κ.α., 2004:1). Στην Ευρωπαϊκή Οδηγία αναφέρεται: « Το νερό δεν είναι ένα εμπορικό προϊόν αλλά μια κληρονομιά η οποία προστατεύεται, αμύνεται και αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης ως τέτοιου είδους». Η Οδηγία βασίστηκε στην αρχή της ολοκληρωμένης προσέγγισης, δηλαδή στην υιοθέτηση ενός διαχειριστικού μοντέλου που ενσωματώνει κάθε είδους απαιτήσεις (κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές) (Κούγκολος, 2004:17). Επίσης στην Οδηγία περιλαμβάνεται η αρχή της ανάκτησης του κόστους των υπηρεσιών ύδατος σύμφωνα με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» η οποία προσβλέπει στην αναδιανομή των

βαρών μέσα στην κοινωνία, αφού το κόστος για οποιαδήποτε βλάβη στο περιβάλλον δεν θα επιβαρύνει πλέον των φορολογούμενο πολίτη αλλά τον «ρυπαίνοντα».

Στο άρθρο 14 της οδηγίας κατοχυρώνεται η συμμετοχή του κοινού η οποία συνίσταται στην πληροφόρηση και την υποβολή παρατηρήσεων σχετικά με τα προγράμματα διαχείρισης. Το άρθρο αυτό ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της Σύμβασης του Aarhus, η οποία αποτελεί θεμέλιο λίθο για την εγκαθίδρυση μίας συμμετοχικής περιβαλλοντικής δημοκρατίας και έχει κυρωθεί από την Ελλάδα με το νόμο 3422/12-12-2005. Η επέκταση της συμμετοχής των ενδιαφερόμενων μερών στην υιοθέτηση και τον έλεγχο των σχεδίων διαχείρισης μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην υιοθέτηση λύσεων που διασφαλίζουν ευρύτερη συναίνεση και αποδοχή. Το κοινό έχει προφανές έννομο συμφέρον στη θέσπιση ποιοτικών αλλά και ποσοτικών στόχων για τα ύδατα, εφ' όσον ό,τι αποφασίζεται έχει άμεση επίπτωση στην ανθρώπινη ζωή.

Η Οδηγία 80/ 778 (Υ.Α. Α5/288 /86) που εναρμονίστηκε στην Ελληνική Νομοθεσία με την Κ.Υ.Α. Υ2/ 2600/ 2001 και η οποία αναφέρεται στα ποιοτικά χαρακτηριστικά του πόσιμου νερού, στη συχνότητα των δειγματοληψιών και στις υποχρεώσεις των υπεύθυνων. Η πρόσβαση στο νερό αποτελεί ζήτημα μεγίστης σημασίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση, γι' αυτό δε το λόγο η παραβίασή του θεωρείται ιδιαίτερος σοβαρή. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση C-340/96 Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο καταδίκασε τη βρετανική κυβέρνηση για την κακή ποιότητα του νερού που προοριζόταν για κατανάλωση.

Δικαίωμα στο νερό προκύπτει ρητά από διεθνείς συμβάσεις που έχει κυρώσει η Ελλάδα όπως η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεως κατά των Γυναικών που κυρώθηκε με το Ν. 1342/1983, η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού που κυρώθηκε με το Ν.2101/1992 και η Σύμβαση της Γενεύης περί Προστασίας των Πολιτών εν καιρώ Πολέμου που κυρώθηκε με το νόμο 3481/1956. Επίσης στα άρθρα 11 και 12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα που κυρώθηκε με το ν.1532/1985 αναγνωρίζεται το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για τον ίδιο και την οικογένειά του συμπεριλαμβανομένης και της κατάλληλης διατροφής η οποία περιλαμβάνει και το δικαίωμα στο νερό (Salman, 2004:45).

4.3 Νομολογία

Στην Ελλάδα, θεματοφύλακας της ορθής εφαρμογής του άρθρου 24 του Συντάγματος και της περιβαλλοντικής νομοθεσίας είναι το Συμβούλιο της Επικρατείας. Στο επίπεδο του Κοινοτικού δικαίου, «τελικός κριτής» της εφαρμογής του είναι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Με την απόφαση 1688/2005 το ΣτΕ προέβη σε ερμηνεία του άρθ. 24 παρ.1 του Συντάγματος και θεώρησε ότι με τη διάταξη αυτή το φυσικό περιβάλλον, στοιχείο του οποίου αποτελούν και οι υδατικοί πόροι, έχει αναχθεί σε αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό προκειμένου να εξασφαλισθεί η οικολογική ισορροπία και η διαφύλαξη των φυσικών πόρων προς χάρη και των επόμενων γενεών. Παγίως πλέον κρίνεται από τη νομολογία του ΣτΕ ότι στο άρθ. 24 Σ. περιλαμβάνονται και οι υδατικοί πόροι ¹³ (Τροβά, 2005:555). Το ΣτΕ, με ρητή αναφορά στην Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επισήμανε την ανάγκη συνετής και ορθολογικής αξιοποίησης των φυσικών πόρων με βάση τις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης (άρθρο 174 της Συνθήκης) (Τροβά, 2005:552).

Οι επιχειρήσεις κοινής ωφελείας όπως είναι οι εταιρίες ύδρευσης που παρέχουν απαραίτητα για τη ζωή κοινωνικά αγαθά, εξυπηρετούν σκοπούς δημοσίου συμφέροντος και για το λόγο αυτό υπόκεινται σε καθεστώς δημοσίου ελέγχου (Σπηλιωτόπουλος, 2010). Η πιο σημαντική απόφαση του ΣτΕ που αναγνωρίζει τον σκοπό των δημοσίων εταιριών ύδρευσης ως κοινωφελείς υπηρεσίες είναι η υπ αρ. 1906/2014. Με την απόφαση αυτή κρίνεται παράνομη η μεταβίβαση χωρίς αντάλλαγμα, μετοχών του Ελληνικού Δημοσίου στην ανώνυμη εταιρία «Γαμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου» (ΤΑΙΠΕΔ). Η πλειοψηφία της Ολομέλειας του Δικαστηρίου διαπίστωσε άμεση βλάβη με το σκεπτικό ότι «υπό το δεδομένο νομικό και ιδιοκτησιακό καθεστώς πλήρους αποξενώσεως του Ελληνικού Δημοσίου από το μετοχικό κεφάλαιο της ΕΥΔΑΠ, απειλείται η προς αυτούς συνεχής και ικανοποιητική παροχή υπηρεσιών υδρεύσεως και αποχετεύσεως, η οποία είναι απαραίτητη για την αξιοπρεπή διαβίωσή τους που εγγυάται το Σύνταγμα» (ΟΛΣΕ 1906/2014).

Σύμφωνα με πάγιες θέσεις του Δικαστηρίου ¹⁴ «από τις διατάξεις των αρ. 23 παρ. 2, 29 παρ. 3 και 106 παρ. 3 συνάγεται ότι οι δημόσιες επιχειρήσεις που παρέχουν αγαθά ζωτικής σημασίας για το κοινωνικό σύνολο, όπως είναι η ύδρευση ασκούν

¹³ Βλ. ΣτΕ 1871/1994, 1153/2002, 2316/2002, 2129/2003

¹⁴ βλ. ΠΕ ΣτΕ 158 και 159/1992

πράγματι δημόσια υπηρεσία. Διότι ασχέτως του ιδιωτικού προσωπείου των, οι επιχειρήσεις αυτές επιδιώκουν το δημόσιο σκοπό της διασφάλισης στο κοινωνικό σύνολο εκείνων των ζωτικών αγαθών χωρίς τα οποία δεν υφίστανται οι ομαλοί όροι για την κατά τα σύγχρονα κριτήρια αξιοπρεπή διαβίωση του ανθρώπου και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του που εγγυώνται τα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι οι επιχειρήσεις αυτές «θα πρέπει να λειτουργούν υπό τη νομική εγγύηση και εποπτεία του Κράτους» (Καραβοκύρης, 2015:164).

Η ιδιωτικοποίηση των ΕΥΔΑΠ και ΕΥΔΑΘ παραβιάζει τα άρθρα 5 παρ. 5 και 21 παρ. 3 του Συντάγματος, σύμφωνα με τα οποία το Κράτος οφείλει να μεριμνά για την προστασία της υγείας των πολιτών. Η επίκληση όμως του κοινωνικού δικαιώματος στην υγεία δεν είναι επαρκής για να λυθεί το ζήτημα της ιδιοκτησίας κοινών αγαθών όπως το νερό, διότι δεν είναι ξεκάθαρο ποιος είναι υπόχρεος στην παροχή των υπηρεσιών αυτών (Παραράς, 2015: 158).

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης εξέδωσε καταδικαστική απόφαση την 23.1.2013, σε βάρος της Ελλάδας για παραβίαση του αρ. 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη για την μόλυνση του ποταμού Ασωπού και την συνεχόμενη βλάβη που έχουν υποστεί στην υγεία τους οι κάτοικοι των Οινοφύτων, από τις πράξεις και παραλείψεις των διοικούντων. Με τις αποφάσεις 845/2010 και 846/2010 το ΣτΕ επεσήμανε ότι η συνεχόμενη υποβάθμιση της ποιότητας του ποταμού Ασωπού και του γύρω περιβάλλοντος που πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις και δημιούργησε ζητήματα δημοσίου συμφέροντος πλήττοντας την υγεία των κατοίκων της περιοχής, πρέπει να αντιμετωπιστεί άμεσα (845/2010 και 846/2010 ΣτΕ).

4.4 Άλλες έννομες τάξεις

Η ιδιωτικοποίηση και η εμπορευματοποίηση βασικών δημόσιων υπηρεσιών έχει μετατραπεί σε κυρίαρχη πολιτική τάση και στην Ευρώπη. Στην Γκρενόμπλ, μετά από σκάνδαλο διαφθοράς με δωροδοκία του δημάρχου, η ιδιωτικοποίηση της δημόσιας εταιρίας ύδρευσης από τη Suez ακυρώθηκε και τα παράνομα τιμολόγια ακυρώθηκαν από το δικαστήριο. Η επαναφορά της εταιρείας στον έλεγχο του δημοσίου είχε ως αποτέλεσμα να σταθεροποιηθούν οι τιμές του νερού και να αυξηθούν οι επενδύσεις (Hachfeld et al, 2013:15).

Στο Σύνταγμα του 1994 του Βελγίου το δικαίωμα στο νερό αναφέρεται ρητά στο αρ. 23 ως εξής: «Ο καθένας έχει δικαίωμα στη ζωή σύμφωνα με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.... Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει και το δικαίωμα στο νερό». Στο αρ. 1 του διατάγματος της 15 Απριλίου 1999 αναφέρεται ότι μέλημα της πολιτείας είναι να παρέχει την πρόσβαση και τη χρήση του νερού σε όλους ισότιμα και σύμφωνα με την αρχή της αλληλεγγύης. Μέσω ενός δημοψηφίσματος ο λαός στην Ιταλία ανέτρεψε το 2011 το νόμο Γκάλι, που προωθούσε την ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών ύδρευσης, ενώ με παρόμοιο τρόπο το ελβετικό καντόνι της Γενεύης συμπεριέλαβε μια παράγραφο για το νερό στο Σύνταγμα του 2006, με το οποίο καθορίζεται ότι η προμήθεια και η διανομή του νερού είναι κρατικά μονοπώλια. Το 2007 έξι ακόμα ελβετικοί δήμοι υπέγραψαν τη Διακήρυξη ACME, όπου υποστηρίζεται ο δημόσιος έλεγχος του νερού και προτείνεται όλες οι σημαντικές αποφάσεις να λαμβάνονται με συμμετοχικές διαδικασίες (Hachfeld et al, 2013:46).

Το 2001 η Βιέννη προστάτεψε το δημόσιο χαρακτήρα της εταιρείας ύδρευσης της πόλης με νομοθετικές ρυθμίσεις του δημοτικού Συντάγματος και υιοθέτησε μία Καταστατική Χάρτα για το Νερό, όπου αναφέρεται ρητά ότι ο πληθυσμός της Βιέννης έχει το δικαίωμα σε νερό υψηλής ποιότητας και σε επαρκείς ποσότητες. (FAN Global, 2012:250).

Στην Γαλλία ο νόμος 2006-1772 για το νερό και τα υδατικά περιβάλλοντα, διευκρινίζει ότι «...η χρήση του νερού ανήκει σε όλους και κάθε φυσικό πρόσωπο έχει το δικαίωμα να έχει πρόσβαση σε πόσιμο νερό υπό όρους που είναι οικονομικά αποδεκτοί. Στην Ολλανδία, στον νόμο του 2009 για το πόσιμο νερό, στο αρ. 1, αναφέρεται ότι οι κυβερνητικοί φορείς είναι υπεύθυνοι για την εξασφάλιση ενός βιώσιμου δημόσιου φορέα παροχής ύδρευσης και στο αρ.2, ότι η βιώσιμη ασφάλεια της δημόσιας παροχής νερού είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος (FAN Global, 2012:251).

Με το από 8 Απριλίου 2009 ψήφισμα της EUROLAT στη Μαδρίτη αποφασίστηκε ότι η παροχή υπηρεσιών νερού (...) πρέπει να είναι υπό την εποπτεία των δημόσιων αρχών, ώστε να προστατεύουν το νερό ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα και ότι το νερό πρέπει να συνεχίζει να είναι δημόσιο αγαθό και η πρόσβασή του ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα (FAN Global, 2012 :99).

Στο Σύνταγμα της Μασαχουσέτης του 1990, αναφέρεται ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν δικαίωμα στο νερό, και η προστασία του δικαιώματος των ανθρώπων στους φυσικούς πόρους αποτελεί δημόσιο σκοπό (FAN Global, 2012:97). Στην

πολιτεία της Καλιφόρνια και μετά από διαμαρτυρία των πολιτών το Δικαστήριο του San Joaquin ακύρωσε το συμβόλαιο μεταξύ του δήμου του Stockton και της εταιρίας OMI-Thames Water, με το οποίο η εταιρία θα αναλάμβανε την διαχείριση της δημόσιας υπηρεσία ύδρευσης.

4.5 Μη δεσμευτικά κείμενα (Soft law)

Η πρόσβαση στο νερό προβλέπεται σε μία μακρά σειρά διεθνών κειμένων που δεν είναι αυστηρά δεσμευτικά και αποτελούν μέρος του ήπιου δικαίου (soft law).

Στη Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948, το δικαίωμα στο νερό δεν αναφέρεται ρητά, αλλά συνάγεται από το αρ. 25 που διακηρύσσει ότι «ο καθένας έχει δικαίωμα σε ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης για την υγεία και την ευημερία του» (UN 1948). Η πρώτη αναγνώριση του δικαιώματος στο νερό σε διεθνές επίπεδο έγινε στη σύνοδο των Ηνωμένων Εθνών για το νερό στην Mar del Plata το 1977, όπου τα κράτη δήλωσαν ότι οι «άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό του οποίου η ποσότητα και ποιότητα ν' ανταποκρίνεται στις βασικές τους ανάγκες». Η αναγνώριση αυτή επιβεβαιώθηκε αργότερα στο κεφάλαιο 18 της Agenda 21 στο Ρίο το 1992, όπου εκτός από την «ικανοποίηση των βασικών αναγκών» προστέθηκε και «η διατήρηση των οικοσυστημάτων» (Gleick, 1999: 489).

Η Διακήρυξη της Χιλιετίας του Ο.Η.Ε., επισημαίνει την ανάγκη «..να σταματήσουμε τη μη-αιεφόρο εκμετάλλευση πηγών νερού αναπτύσσοντας στρατηγικές διαχείρισης νερού σε περιφερειακό, εθνικό και τοπικό επίπεδο, που να προωθούν και την ισότιμη πρόσβαση και τη δημιουργία επαρκών αποθεμάτων», αναγνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο ότι το ζήτημα του νερού εκτός από ζήτημα ποιότητας αποτελεί και ζήτημα πρόσβασης και ποσότητας (Scanlon, 2004:28).

Το 2002 η Επιτροπή των Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα υιοθέτησε το Γενικό Σχόλιο 15 που όριζε το δικαίωμα στο νερό ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, ως κοινωνικό και πολιτιστικό αγαθό και όχι μόνο ως οικονομικό αγαθό. Η Επιτροπή των Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών δικαιωμάτων, στην Γενική Παρατήρηση Αρ. 15 περιγράφει ρητώς τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών αναφορικά με το δικαίωμα στο νερό, κυρίως δε την υποχρέωση εξασφάλισης της πρόσβασης κάθε ατόμου σε αυτό, η ποιότητα του οποίου πρέπει να είναι κατάλληλη για να ικανοποιήσει τις ανθρώπινες ανάγκες. Η

Επιτροπή τονίζει ότι η μη συμμόρφωση στις εν λόγω υποχρεώσεις έχει ως αποτέλεσμα την ευθύνη του συμβαλλόμενου κράτους και το δικαίωμα κάθε μεμονωμένου ατόμου ή ομάδας ατόμων σε ένδικη ή εξωδικαστική προστασία (Λάππα, 2010¹⁵).

Τον Ιούλιο του 2010 η Γενική Συνέλευση του Διεθνούς Οργανισμού με το Ψήφισμα 64/292 αναγνώρισε το δικαίωμα στο ασφαλές και καθαρό πόσιμο νερό και στην υγιεινή ως ανθρώπινο δικαίωμα συνδέοντάς το με τις υποχρεώσεις των κρατών που απορρέουν από το σύνολο των διεθνών Συνθηκών του Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στις 24 Σεπτεμβρίου 2010 το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, επιβεβαίωσε ότι "το ανθρώπινο δικαίωμα στο ασφαλές πόσιμο νερό και στην υγιεινή πηγάζει από το δικαίωμα σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο και σχετίζεται άρρηκτα [...] με το δικαίωμα στη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια" (Bluemel, 2005: 968). Το ψήφισμα δεν λήφθηκε με consensus, αφού 41 κράτη του ΟΗΕ απείχαν από την ψηφοφορία ανάμεσα σε αυτά και η Ελλάδα.

Ως ανθρώπινο δικαίωμα ενδεικτικά το νερό υιοθετείται από το Συμβούλιο της Ευρώπης που όμως δεν αποτελεί δεσμευτική κατοχύρωσή του. Στην σύσταση Νο 14 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις Υδάτινες Πηγές, αναγνωρίζεται ότι «όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα στο νερό σε επαρκή ποσότητα για την ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών».

Από τα παραπάνω κείμενα γίνεται σαφές ότι η αναγνώριση ενός δικαιώματος στο νερό αποτελεί κύριο μέλημά τους λόγω της ιδιαίτερης φύσης του ως αγαθού, αν και οι έννοιες που πραγματεύονται είναι συχνά ασαφείς και αλληλοσυγκρουόμενες. Η πολυδιάστατη φύση του φυσικού αυτού πόρου, αλλά ιδιαίτερα η αδυναμία υποκατάστασής του περιπλέκει την παγκόσμια συζήτηση όταν τίθενται ζητήματα προτεραιότητας των χρήσεών του. Η προστασία του ως περιβαλλοντικό αγαθό και αναγκαίο στοιχείο για την ισορροπία των οικοσυστημάτων και των ειδών που διαβιούν μέσα σε αυτά, αποτελεί ζητούμενο για αρκετά κείμενα όπως η Διακήρυξη του Ρίο και η Agenda 21 που έχουν έναν προσανατολισμό στα οικοσυστήματα. Γίνεται όμως αντιληπτό ότι πρωτίστως κεντρική θέση στα κείμενα αυτά έχει ο άνθρωπος και η κάλυψη των βιολογικών και κοινωνικών του αναγκών ως προαπαιτούμενο για να διάγει έναν βίο με αξιοπρέπεια, και ότι η προστασία των φυσικών πόρων ερείδεται στην αξία που αποκτά αυτή για τον άνθρωπο.

¹⁵ <http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=4185&lang=1&catpid=1>

Υπό αυτές τις προϋποθέσεις το περιεχόμενο ενός δικαιώματος στο νερό ορίζεται, αν όχι σε όλα, στα περισσότερα από τα κείμενα αυτά ως η πρόσβαση (οικονομική, φυσική) σε καλή ποιότητα και επαρκείς ποσότητες για την κάλυψη των βασικών αναγκών όλων των ανθρώπων στον πλανήτη και έτσι γεννιέται και η ηθική υποχρέωση ορθής διαχείρισής τους. Η οικονομική προσβασιμότητα είναι επίσης ένα στοιχείο που αναφέρεται στα περισσότερα από αυτά τα κείμενα, γεγονός που για πολλούς σημαίνει ότι η οικονομική του αξία το καθιστά εμπόρευμα και ανοίγει το δρόμο για την ιδιωτικοποίησή του, όμως από την άλλη πλευρά καταδεικνύει και την ανάγκη να μουν όρια στην αλόγιστη εκμετάλλευσή του όταν υπάρχει απεριόριστη πρόσβαση σε αυτό και ανεξέλεγκτη χρήση του.¹⁶ Όλα όμως τα κείμενα δεσμευτικά και μη συνηγορούν στο ότι το νερό αποτελεί ένα κοινό αγαθό που πρέπει να απολαμβάνει όλη η ανθρωπότητα ισότιμα και χωρίς διακρίσεις και για το λόγο αυτό θα πρέπει να ισχυροποιηθεί και δικαιοδικά από κάθε κράτος στην εσωτερική του έννομη τάξη.

Όπως είδαμε κάποιες χώρες αναφέρουν ρητά το δικαίωμα στο νερό στο Σύνταγμά τους ή το έχουν ενσωματώσει στο εσωτερικό τους δίκαιο ενώ άλλα όπως και το Ελληνικό το αναγνωρίζουν εμμέσως μέσω άλλων δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα στο περιβάλλον και το δικαίωμα στην υγεία. Ερευνητέο είναι αν το δικαίωμα στο νερό πρέπει να ενσωματωθεί και ρητά στο Ελληνικό Σύνταγμα ή αν προστατεύεται ήδη, ειδικότερα τώρα που το νέο οικολογικό Σύνταγμα με την αναθεώρηση του αρ. 24παρ.1 εξασφαλίζει και ένα ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον, πέραν του ρόλου που παίζει το κράτος ως εγγυητής.

Διερωτώμαστε όμως αν αυτό το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον είναι τόσο ισχυρό ώστε να εξασφαλίσει και επί της ουσίας τις βασικές ανάγκες των ατόμων, η ικανοποίηση των οποίων εξαρτάται εν πολλοίς από τις δημόσιες πολιτικές και από την εκάστοτε ερμηνεία εννοιών όπως νερό-δημόσιο αγαθό, νερό- κοινωνικό αγαθό, νερό-οικονομικό αγαθό κ.ο.κ., κατά το δοκούν. Δηλαδή το ζήτημα δεν είναι να εξαντλείται όλη η συζήτηση μόνο στο τι αγαθό είναι το νερό (όπως συχνά παρατηρείται να γίνεται σε όλα τα κείμενα δεσμευτικά και μη) αλλά τελικά και πρακτικά να υιοθετούνται πολιτικές διαχείρισης που θα εξασφαλίζουν διαθεσιμότητα

¹⁶ Ζητήματα ανεξέλεγκτης χρήσης προκύπτουν έντονα στην γεωργία, η οποία καταναλώνει το 70% των υδατικών πόρων. Ως μέτρα προστασίας προτείνονται η καλλιέργεια λιγότερο υδρόφιλων καλλιεργειών, η υιοθέτηση έξυπνων τεχνολογιών καθώς και η αύξηση της τιμολόγησης του νερού, η οποία κατά τη γνώμη μας, θα αποτελούσε ένα πρόσφορο μέσο για την προστασία του από την αλόγιστη χρήση.

του νερού για όλους. Τα ψηφίσματα και οι διακηρύξεις ήπιου δικαίου αν και δεν έχουν δεσμευτικότητα θέτουν κανόνες συμπεριφοράς που εΐθισται να γίνονται σεβαστοΐ από τα κράτη και ο ρόλος της Γ.Σ. των Ηνωμένων Εθνών είναι πολλές φορές να ευαισθητοποιήσει την παγκόσμια γνώμη, φέρνοντας τα κράτη προ των ευθυνών τους.

Κατά τη γνώμη μας η ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο κειμένων όπως το Γενικό Σχόλιο 15 της Επιτροπής των Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών δικαιωμάτων, των Ηνωμένων Εθνών είναι κομβικής σημασίας, διότι α) ορίζει ένα αυτόνομο δικαΐωμα στο νερό στο πλαίσιο ήδη υφιστάμενων οργάνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως είναι το Διεθνές Σύμφωνο περί Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων β) αντιμετωπίζει το νερό ως δημόσιο-συλλογικό αγαθό που ανήκει σε όλη την ανθρωπότητα γ) αποδίδει κανονιστικό περιεχόμενο σε αυτό θέτοντας με σαφήνεια τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία μπορεί να επιτευχθεί η ορθή διαχείριση των υδατικών πόρων και τέλος κάνει διακριτές τις υποχρεώσεις του Κράτους για την συνειδητοποίηση ενός δικαιώματος στο νερό.

Το κράτος είναι ο εγγυητής των δικαιωμάτων των ανθρώπων και ως τέτοιο έχει την ηθική υποχρέωση να προστατεύει, να σέβεται και να εκπληρώνει, δεδομένου ότι στην αρμοδιότητά του εμπίπτει η διασφάλιση της κοινής ωφέλειας για την παροχή ενός αγαθού ζωτικού για την διαβίωση, την υγεία και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας των πολιτών. Κατά την άποψή μας, η παρέμβαση του κράτους είναι ζωτικής σημασίας για την εξασφάλιση της ισότητας μεταξύ των χρηστών, αρκεί να γίνεται στα πλαίσια δημοκρατικών διαδικασιών με απαραίτητη προϋπόθεση την συμμετοχή των ίδιων των πολιτών στην λήψη των αποφάσεων και την απεριόριστη πρόσβασή τους στην πληροφορία.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλύσουμε κατά πόσο η συμμετοχή των πολιτών, με την δραστηριοποίηση των κοινωνικών κινημάτων στην Ελλάδα της κρίσης, έχει συμβάλλει στην διαμόρφωση και εφαρμογή σχετικής νομοθεσίας για την θεμελίωση ενός δικαιώματος στο νερό.

Κεφάλαιο 5^ο : Κοινωνικά κινήματα για το δικαίωμα στο νερό, στην Ελλάδα, Ισπανία και Πορτογαλία της κρίσης.

Όπως ειπώθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια στα πλαίσια της κοινωνικής δικαιοσύνης κάθε άνθρωπος πρέπει ισότιμα να έχει την απαραβίαστη ελευθερία να ζει μια ανθηρή ζωή. Η ελευθερία δεν είναι μια αφηρημένη μεταφυσική ιδέα , αλλά ταυτίζεται με την αυτονομία στις αποφάσεις και τη δυνατότητα των ανθρώπων για πραγματικές επιλογές. Η έννοια της ανθηρής ζωής (flourishing life) ή με τα λόγια της Παγκόσμιας Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο αρ. 22, η ελευθερία της «ανάπτυξης της προσωπικότητας», εξαρτάται εν πολλοίς από παράγοντες έξω από την σφαίρα δράσης των ίδιων των ανθρώπων όταν το κράτος ως εγγυητής των ελευθεριών αυτών δεν εκπληρώνει τελικά τις ηθικές του υποχρεώσεις απέναντι στους πολίτες του. Στις περιπτώσεις αυτές το ιδανικό ενός ελεύθερου και αυτοκαθοριζόμενου ατόμου απαιτεί καθένας να έχει το δικαίωμα να συμμετέχει σε κάθε διαδικασία και απόφαση που αφορά στα σχέδια της ζωής του με την ενεργό δράση του και κινητοποίηση του (Kowarsch, 2011:104) .

Τα θέματα του περιβάλλοντος και η διεκδίκηση δικαιωμάτων, όπως είναι το δικαίωμα στο νερό, εισέρχονται δυναμικά στο δημόσιο χώρο ενισχύοντας τον ρόλο όχι μόνο του κάθε ατόμου ως πολίτη, αλλά και ως μέρος μιας ευρύτερης κοινωνικής ομάδας με κοινούς στόχους. Το κίνημα της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης ισχυρίζεται, ότι η δημόσια συμμετοχή στις αποφάσεις για την διαχείριση απαραίτητων για τη ζωή πόρων όπως το νερό, είναι απαραίτητη για να εκπληρώσει τα δημοκρατικά ιδεώδη ενός κράτους.

Πολλές ομάδες της κοινωνίας των πολιτών και των ακτιβιστών παντού στον κόσμο, αγωνίζονται για την αναγνώριση του νερού ως ανθρώπινου δικαιώματος και ως βασικού αγαθού για την ικανοποίηση βασικών αναγκών. Προσδοκούν με αυτό να αποκτήσουν νομική προστασία, καθώς και να ορίσουν μια ελάχιστη ποσότητα νερού η οποία να παρέχεται σε λογικό κόστος και με αξιοπιστία. Ισχυρίζονται ότι αυτό μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο πίεσης στις κυβερνήσεις, ώστε αυτές ν' αναγνωρίσουν την ευθύνη τους στο να υλοποιηθεί ένα δικαίωμα στο νερό και επί της

ουσίας αποδίδοντας πραγματικά οφέλη και όχι να παραμείνει σε επίπεδο συζήτησης (Joy et al, 2014:10).

Εν όψει αυτής της κοινωνικής πραγματικότητας, εμφανίστηκαν στο προσκήνιο και συγκεκριμένα στα ζητήματα του νερού νέες μορφές οργάνωσης της κοινωνικής συμμετοχής που επιδιώκουν συγκεκριμένα ωφέληματα όχι για μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα αλλά για όλους, τα κοινωνικά κινήματα.

5.1 Στόχος του κεφαλαίου και σύνδεσή του με τα προηγούμενα κεφάλαια

Μέσα από την διερεύνηση της συλλογικής δράσης των κινημάτων για το νερό στην Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, χώρες που έχουν πληγεί σημαντικά από την οικονομική κρίση στην Ευρώπη, στοχεύουμε να καταδείξουμε πως τα οφέλη που προκύπτουν από τη δράση τους δεν αφορούν μόνο μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, αλλά έχουν αντίκτυπο σε όλους, με σκοπό να θεμελιωθούν καθολικές αρχές δικαιοσύνης.

Η ανάγκη αυτή για διεκδίκηση δικαιωμάτων και ελευθεριών γίνεται πιο επιτακτική σε περιόδους οικονομικών κρίσεων, όπου οι ανισότητες μεταξύ των ανθρώπων οξύνονται και ηθικές αξίες όπως η αξιοπρέπεια και η αυτονομία βάλλονται πανταχόθεν. Οι πολιτικές των μνημονίων στις χώρες της Ευρώπης όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία η Ισπανία, διαμόρφωσαν κανόνες και νομοθεσίες με όρους δυσβάσταχτους για τους πολίτες των χωρών αυτών, με την ανάπτυξη που αποτελεί τη μόνη λύση για την αποπληρωμή των χρεών να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα και με σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνία και στο περιβάλλον.

Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου π.χ. που υιοθετήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση ως μέτρο αύξησης των κρατικών εσόδων, οδήγησε τους πολίτες στην καύση μεγάλης ποσότητας ξύλων –αλλά και άλλων μη κατάλληλων υλικών-, με βλαβερές συνέπειες για το περιβάλλον και την δημόσια υγεία (Lekakis, Kousis, 2013:306). Η επίδραση της κρίσης στην διαμόρφωση εσωτερικών περιβαλλοντικών πολιτικών είναι ιδιαίτερα μεγάλη ειδικά στις χώρες της Μεσογείου, η οικονομία των οποίων και η ανάπτυξη εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τον τουρισμό και τους εγχώριους φυσικούς πόρους (Lekakis, Kousis, 2013:306).

Η νέο φιλελεύθερη οικονομική πολιτική αποτυπώθηκε στη Συνθήκη της Λισαβόνας προς επικύρωση το 2005 και η κρίση στην Ευρώπη χρησιμοποιήθηκε ως ευκαιρία για την εισαγωγή νέας νομοθεσίας, όπως το επονομαζόμενο πακέτο των έξι,

το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο και το Δημοσιονομικό. Κρατική περιουσία εμπλέκει ποικίλους τομείς όπως οι δημόσιες υπηρεσίες ύδρευσης, μεταφορών υγεία κ.λ.π., με στόχο την ιδιωτικοποίησή τους. Η νομιμότητα των επιβαλλόμενων ιδιωτικοποιήσεων είναι υπό αμφισβήτηση, αφού το άρθρο 345 των Ευρωπαϊκών Συνθηκών αναφέρει ότι η Κομισιόν θα πρέπει να είναι ουδέτερη όσον αφορά στην δημόσια ή ιδιωτική μορφή των δημόσιων εταιριών. «Οι συνθήκες σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επηρεάζουν τους κανόνες που κυριαρχούν στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών –μελών , ειδικά στο σύστημα της ιδιοκτησίας» (Zacune, 2014:7).

Είναι αναγκαίο οι άνθρωποι αφενός να συμφωνήσουν σε κοινές αρχές, αφετέρου να έχουν δημόσιο λόγο. Συνεπώς οι συναινετικές και συμμετοχικές διαδικασίες μπορούν να δημιουργήσουν και τις κατάλληλες προϋποθέσεις κοινωνικού διαλόγου και υπεύθυνης συμμετοχής στη διαμόρφωση των νομοθετικών ρυθμίσεων και τη διευρυμένη αποδοχή τους . Κοινώς ο λόγος των πολιτών όπως αρθρώνεται μέσα από τα κοινωνικά κινήματα συνηγορεί υπέρ της διατήρησης ηθικών αξιών σε μια κοινωνία.

Οι κινητοποιήσεις από περιθωριοποιημένες ομάδες και τοπικές κοινωνίες εγείρουν σημαντικά ερωτήματα ισότητας στα ζητήματα του νερού. Η αντίσταση για παράδειγμα, σε μεγάλες υδροηλεκτρικές και αρδευτικές κατασκευές, αγώνες ενάντια στην κατασκευή φραγμάτων, μαζικές κινητοποιήσεις για δίκαιη διανομή και κινητοποίηση ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις έχουν οδηγήσει πολλές φορές σε δημοκρατικές συζητήσεις (Boelens et al, 2014:249). Στόχος η αναζήτηση λύσεων για την αναδόμηση του τομέα του νερού με τρόπους κοινωνικά δίκαιους και δημοκρατικούς και περιβαλλοντικά βιώσιμους.

5.2 Κινήματα νερού. Διεκδικήσεις, αιτήματα και αντίκτυπος

5.2α) Δράση στην Ελλάδα

Η Κίνηση 136, σήμερα «Ένωση Πολιτών για το Νερό», είναι μία πρωτοβουλία πολιτών που εναντιώνεται στην ιδιωτικοποίηση της Εταιρίας Ύδρευσης και Αποχέτευσης της Θεσσαλονίκης και αντιπροτείνει την μη-κερδοσκοπική κοινωνική διαχείρισή της μέσω συνεταιρισμών σε επίπεδο γειτονιάς. Στόχος της δράσης είναι η προστασία των φυσικών πόρων μέσα από τη δημόσια, δημοκρατική και με κοινωνικό έλεγχο ορθολογική χρήση του. Ειδικότερα οι φορείς του κινήματος διεκδικούν τη

μέγιστη δυνατή πρόσβαση σε καθαρό και ασφαλές νερό σε προσιτές τιμές για τους κατοίκους και τις επιχειρήσεις της Θεσσαλονίκης και όλου του κόσμου, καθώς και την καθολική συμμετοχή στην ιδιοκτησία και διαχείριση κοινωφελών υπηρεσιών όπως η ΕΥΑΘ, από τους πολίτες τους οποίους αυτές εξυπηρετούν. Η δράση προτείνει την εξαγορά από τους πολίτες της Θεσσαλονίκης, ποσοστού 51%, ούτως ώστε η διοίκηση της εταιρίας να περιέλθει στα χέρια των πολιτών προς εξασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος.

Οι φορείς της δράσης αντιλαμβάνονται το νερό ως κοινωνικό αγαθό και προτείνουν ένα διαχειριστικό μοντέλο δημόσιου-κοινοτικού, που στηρίζεται στη συνεργασία μεταξύ δημόσιων φορέων, συνεταιρισμών, εργατικών σωματείων, ΜΚΟ και άλλων συλλογικοτήτων μιας κοινότητας, δίνοντας έμφαση στη εμπλοκή της κοινότητας και στοχεύοντας στην ενδυνάμωση των δημόσιων υπηρεσιών ύδρευσης.

Η κίνηση έχει λάβει παγκόσμια υποστήριξη από διεθνή ιδρύματα όπως το ίδρυμα «Bill and Melinda Gates Foundation» και την υποψηφιότητά της για την αγορά του πλειοψηφικού πακέτου της ΕΥΔΑΘ υποστηρίζουν οικονομικά 22 επενδυτές της Κοινωνικής Ευθύνης (ΚΕΕ) οι οποίοι διαχειρίζονται για τη στήριξη παρόμοιων προσπαθειών ανά τον κόσμο ένα κεφάλαιο που υπερβαίνει τα 30 δισ. Ευρώ.¹⁷ Η δράση SAVEGREEKWATER είναι μια ελληνική πρωτοβουλία πολιτών που αντιτίθενται στην ιδιωτικοποίηση των επιχειρήσεων των υδάτινων πόρων και της διανομής τους. Διεκδικούν το δικαίωμα σε καθαρό προσιτό νερό, το οποίο διατείνονται ότι πρέπει να παραμείνει ένα δημόσιο αγαθό διαχειριζόμενο από το κράτος. Με την πρωτοβουλία τους επιχειρούν να ενημερώσουν όλους τους πολίτες για τις επιπτώσεις που έχει η ιδιωτικοποίηση τέτοιων αγαθών, από εταιρίες που αποκλειστικό σκοπό έχουν το κέρδος. Στόχος της είναι η ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με το ευρύτερο θέμα της προσεκτικής διαχείρισης των υδάτων για ιδιωτική και γεωργική χρήση.

Η κίνηση των «Πολιτών Πηλίου και Βόλου» για το νερό, απαρτίζεται από κατοίκους των περιοχών αυτών οι οποίοι μέσα από τοπικές συγκεντρώσεις και συναντήσεις, στοχεύουν στη προστασία των πηγών της περιοχής. Απαιτούν από τους τοπικούς φορείς τη συντήρηση του δικτύου ύδρευσης και τον εντοπισμό της αιτίας που δημιουργεί προβλήματα στην ποιότητα του πόσιμου νερού, αντιτιθέμενοι στη χλωρίωσή του. Επίσης κάνουν λόγο για την πολιτιστική αξία των πηγών της περιοχής

¹⁷ <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=362029>

και τον εξαναγκασμό που υφίστανται να προσφεύγουν στην αγορά εμφιαλωμένου νερού λόγω, της «κατασκευασμένης» όπως ισχυρίζονται, ακαταλληλότητας του νερού των πηγών.¹⁸

Μια σημαντική καινοτομία στην λειτουργία της Ε.Ε. εισήχθη με την Συνθήκη της Λισαβόνας, (άρθρο 11 ΣΕΕ και 24 της ΣΛΕΕ) η οποία παρέχει τη δυνατότητα πρωτοβουλίας σε πολίτες της Ένωσης να καλούν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να υποβάλλει νομοθετικές προτάσεις επί θεμάτων στα οποία οι εν λόγω πολίτες θεωρούν ότι απαιτείται νομική πράξη της Ένωσης για την εφαρμογή των Συνθηκών. Συγκεκριμένα η Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών πρέπει να υποστηρίζεται από τις υπογραφές 1εκ. πολιτών που προέρχονται από το ένα τέταρτο (1/4) τουλάχιστον των κρατών-μελών. Η πρώτη πετυχημένη από άποψη αριθμού υπογραφών Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών (ΠΕΠ) αφορά το νερό ανάμεσα σε αυτές και η Ελλάδα της οποίας το σύνολο των υπογραφών την 28/8/2013 είχε φτάσει τις 32816.¹⁹

Βασικοί στόχοι της πρωτοβουλίας αυτής ήταν ν' απαιτήσουν από τις κυβερνήσεις να εξασφαλίσουν και να παρέχουν σε όλους τους πολίτες πρόσβαση σε επαρκή ποσότητα καθαρού, πόσιμου νερού και σε δίκτυο αποχέτευσης. Επίσης, ρητό και ξεκάθαρο αίτημα των πολιτών είναι ο αποκλεισμός της διαχείρισης των υδάτινων πόρων από τους κανόνες της αγοράς και η παραμονή των υπηρεσιών αυτών σε κρατικούς φορείς. Δεν διεκδικούν απεριόριστο νερό δωρεάν αλλά θεωρούν ότι οι τιμές πρέπει να είναι προσιτές σε όλους, προωθώντας τα κοινωνικά τιμολόγια σύμφωνα με τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της αλληλεγγύης.²⁰

5.2β) Δράση στην Ισπανία και Πορτογαλία

Τα τελευταία 20 χρόνια δημοφιλείς εκστρατείες και διαμαρτυρίες από τους πολίτες έχουν παγώσει ή αντιστρέψει ιδιωτικοποιήσεις σε πολλές πόλεις, μικρές και μεγάλες σε ολόκληρη την Ευρώπη. Στην Ισπανία διάφορες συλλογικότητες γνωστές

¹⁸ <http://watervolo.blogspot.gr/search/label/%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B F%20%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85>

¹⁹ <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/20150201PVL00008/%CE%97-%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%9B%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CE%BD%CE%B1%CF%82>

²⁰ http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.5.html
<http://www.right2water.eu/el/node/45>

ως «κύματα πολιτών» οργανώθηκαν από το μαζικό κίνημα των Ισπανών «Indignado», με σκοπό την αντίσταση στην ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών νερού, διοργανώνοντας μια μεγάλη εκστρατεία στην Μαδρίτη τον Φεβρουάριο του 2013. Μετά από αυτήν τη διαμαρτυρία η Ισπανική κυβέρνηση, ανέστειλε την ιδιωτικοποίηση της δημόσιας εταιρίας ύδατος «Canal de isabelle II» με έρεισμα την κακή οικονομική κατάσταση της αγοράς.

Στην Πορτογαλία τον Μάρτιο του 2013 οι πολίτες της, μέσα από την εκστρατεία της πρωτοβουλίας τους «Água de todos» (Νερό για όλους), συγκέντρωσαν 40.000 υπογραφές αντιτιθέμενοι στην ιδιωτικοποίηση της δημόσιας εταιρίας ύδρευσης (Hall et al, 2005:286).

5.2.γ) Κινήματα και Νομοθεσία

Σε κάποιες περιπτώσεις η φωνή των πολιτών ακούγεται ηχηρά με αποτέλεσμα να επηρεάζει και τη στάση εθνικών δικαστηρίων, Στην Ιταλία τον Ιούνιο του 2011, ο ιταλικός λαός καταψήφισε με 1.400.000 υπογραφές, σε δημοψήφισμα ένα νομοσχέδιο που αφορούσε στην απελευθέρωση και ιδιωτικοποίηση της ύδρευσης (PSIRU, 2012). Στις 20 Ιουλίου του 2012 το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο δικαίωσε τους πολίτες όπως αυτοί εκφράστηκαν μέσα από το δημοψήφισμα αυτό, ανακηρύσσοντας αντισυνταγματικό το άρθρο 4 του νομοθετικού διατάγματος 138/2011, με το οποίο η κυβέρνηση Μπερλουσκόνι αγνόησε το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος και επανεισήγαγε την ιδιωτικοποίηση των τοπικών δημόσιων υπηρεσιών ύδρευσης (Zacune, 2013:12).

Στην Ισπανία οι πιο σημαντικές εκστρατείες κατά της ιδιωτικοποίησης έχουν γίνει μέσω της Πλατφόρμας ενάντια στην ιδιωτικοποίηση του Canal de Isabel II. Είναι υπέρ του κοινοτισμού και έχουν προτείνει την υιοθέτηση κοινοτικών νόμων για την διαχείριση των υδατικών πόρων, ενημερώνοντας συνεχώς το κοινό με διαλέξεις, σεμινάρια κ.λ.π. Οι ομάδες πρότειναν την ιδέα ενός συμβολικού δημοψηφίσματος για να διευκολύνουν τους πολίτες να δηλώσουν την γνώμη τους και τις προτιμήσεις τους σχετικά με την διαχείριση των πόρων. Οι πολιτικές λιτότητας σε σχέση με την ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών απειλούν, σύμφωνα με τους Ισπανούς πολίτες, την δημόσια παροχή νερού, το ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό, και το κράτος ευημερίας.

Στην πρωτοβουλία το κίνημα «Agua de todos» συνέβαλε στην συσπείρωση διαφόρων οργανισμών ενάντια στον «Νόμο του Νερού» που προτάθηκε από την κυβέρνηση, και ισχυροποίησε την θέση ότι η Πορτογαλική κοινωνία χρειαζόταν ένα «βήμα» για να δηλώσει τις θέσεις της ενάντια στην ιδιωτικοποίηση. Την ίδια εποχή και λόγω αυτών των κινητοποιήσεων υπεγράφη κείμενο με αίτημα την δημόσια συζήτηση και έναν «Νόμο Νερού» δίκαιο για όλους (Hall et al 2005:12).

Στην Ελλάδα, οι επαναλαμβανόμενες και μαζικές κινητοποιήσεις των πολιτών οδήγησαν την 16^η Μαΐου 2014 στην διενέργεια άτυπου δημοψηφίσματος με ποσοστό 98% να τάσσεται κατά της ιδιωτικοποίησης της ΕΥΑΘ.²¹ Γεγονός θεμελιώδους σημασίας και οφειλόμενο εν πολλοίς στην δράση των κοινωνικών κινήματων στην Ελλάδα, αποτελεί και η με αρ. 1906/2914 απόφαση σταθμός του ΣτΕ κατά το σκεπτικό της οποίας α) η μετατροπή της ΕΥΔΑΠ σε ιδιωτική αντιβαίνει το άρθρο 5 παράγραφος 5 και το άρθρο 21 παράγραφος 3 του Συντάγματος που ορίζει ότι το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών, διότι μια τέτοια μετατροπή που λειτουργεί με κύριο γνώμονα το κέρδος, καθιστά αβέβαιη τη συνέχεια της παροχής προσιτών υπηρεσιών κοινής ωφελείας, και β) πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ο μονοπωλιακός χαρακτήρας της δημόσιας επιχείρησης ύδρευσης (απόφαση ΣτΕ 1906/2014).

Τα κινήματα νερού στην Ελλάδα, Ισπανία και Πορτογαλία μοιράζονται κοινούς στόχους και οράματα. Κατά πρώτον βασική τους πεποίθηση είναι ότι η ιδιωτικοποίηση ενός κοινού αγαθού, όπως το νερό είναι αδιανόητη. Κατά δεύτερον, αν και αντίθετοι στην ιδιωτικοποίηση ωστόσο αμφισβητούν και τον απόλυτο κρατικό έλεγχο που έχει να επιδείξει επίσης αρκετά μειονεκτήματα, προτείνοντας μοντέλα σύμπραξης δημοσίου και κοινοτικού ή διεκδικώντας την διαχείριση των πόρων σε επίπεδο κοινοτήτων. Τέλος αναζητούν τις καλύτερες πρακτικές διαχείρισης, με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος και της κοινωνικής ευημερίας και διεκδικούν ένα δικαίωμα στο νερό το οποίο θα ενεργοποιήσει μηχανισμούς λογοδοσίας για το κράτος (Hachfeld et al, 2013:8)

Οι κοινοί πόροι συμβάλλουν στην ανάπτυξη μιας διαφορετικής συλλογικής κουλτούρας η οποία, μέσω των συλλογικών κινήματων, δημιουργεί κοινωνικούς δεσμούς και εμπλουτίζει το περιεχόμενο της ιδιότητας του πολίτη. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι οι στρατηγικές ενδυνάμωσης και αντίστασης των διαφόρων

²¹ <http://gr.euronews.com/2014/05/18/thessaloniki-atypo-dimopsifisma-referendum-nero-eyath/>

χρηστών νερού που προκαλούν τις ήδη υπάρχουσες δομές, όπως είναι η νομοθεσία, οι κυβερνώντες και οι ειδικοί, είναι αποτελεσματικές όταν καταστρώνονται από εκείνες τις ομάδες που πρέπει να έχουν τον έλεγχο, δηλ. ομάδες χρηστών νερού. Μέσω των αγώνων τους και των δράσεών τους μπορούν να διαπραγματευτούν, να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους και να συμβάλλουν στην διαμόρφωση των κανόνων του παιχνιδιού (Zwarteveen, Boelens, 2014:154).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από τα παραπάνω που εκτέθηκαν στην παρούσα διπλωματική εξάγουμε τα εξής συμπεράσματα. Αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι το νερό είναι ένας φυσικός πόρος που αν και ανανεώσιμος λόγω του υδρολογικού κύκλου, διαφέρει σημαντικά από τους υπόλοιπους πόρους. Το νερό είναι αναντικατάστατο και απαραίτητο για την επιβίωση των ανθρώπων και των οικοσυστημάτων, αλλά και θεμελιώδες για την κοινωνική και πνευματική υπόστασή όλων των ανθρώπων στον πλανήτη.

Στόχος της εργασίας αυτής ήταν να καταδείξει πως η αλόγιστη τεχνολογική εξέλιξη, αλλά και οι διαρκώς συγκρουόμενες απαιτήσεις, έχουν σοβαρό αντίκτυπο στη ποσότητα αλλά και την ποιότητα των υδατικών πόρων, δηλαδή στη βιωσιμότητά τους. Η μη-βιωσιμότητα των υδατικών πόρων έχει κανονιστικό περιεχόμενο, γιατί με την πρόκληση βλάβης θίγονται εγγενείς αξίες του ανθρώπου όπως η αξιοπρέπεια και η αυτονομία του, δηλαδή η ελευθερία του ως ον αυτοκαθοριζόμενο. Ως εκ τούτου, δημιουργούνται ηθικές υποχρεώσεις μεταξύ έλλογων όντων που υπόκεινται σε καταλογισμό, αλλά και σε σχέση με τη φύση όχι γιατί αυτή είναι φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αλλά εξαιτίας «των υποχρεώσεων που έχουμε απέναντι στην ανθρωπιά μας» όπως λέει ο Καντ.

Δεδομένου επομένως των αυξανόμενων συγκρούσεων στην κατανομή των πόρων λόγω των πολλών και ανταγωνιστικών απαιτήσεων, επιτακτική είναι η ανάγκη για την εξασφάλιση κοινωνικής δικαιοσύνης με στόχο την ισότιμη διανομή των οφελών και βαρών μέσα στη κοινωνία. Οι αρχές δικαιοσύνης θεμελιώνονται αρχικά ηθικά και στην συνέχεια και δικαίως με την κατοχύρωση δικαιωμάτων. Ένα δικαίωμα πρόσβασης σε καθαρό νερό αποτελεί ηθικό αίτημα και απορρέει από την αξιοπρέπεια που έχει το κάθε πρόσωπο και από την ανάγκη του για επιβίωση. Για τον λόγο αυτό προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε αν προβλέπεται ένα ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό στα διεθνή κείμενα δεσμευτικά και μη.

Από την μελέτη της βιβλιογραφίας έγινε αντιληπτό ότι τα περισσότερα διεθνή κείμενα δεσμευτικά και μη, αναφέρονται σε ένα έμμεσο πιο πολύ δικαίωμα στο νερό προερχόμενο από άλλα δικαιώματα, ενώ ένα ανεξάρτητο δικαίωμα αναγνωρίστηκε το 2010 με ψήφισμα της Γ.Σ της Επιτροπής του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε . Η μη νομική δεσμευτικότητα όμως του κειμένου αυτού και η μη ενσωμάτωσή του στην εσωτερική νομοθεσία των κρατών μελών μας δημιουργεί αμφιβολίες ως προς τους λόγους ουσιαστικής υπάρξεως ενός ρητού δικαιώματος στο νερό. Ακόμη κι αν τα κράτη μέλη αναγνώριζαν ρητά ένα τέτοιο δικαίωμα πως θα εφαρμοζόταν αυτό και πρακτικά;

Κατά την γνώμη μας το πεδίο της συζήτησης για το δικαίωμα στο νερό χρήζει περαιτέρω εμβάθυνσης. Η παγκόσμια κοινότητα έχει επιδιώξει να προστατεύσει ποικίλες ιδιότητες (δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, στην περιουσία, κ.λ.π.) ή καταστάσεις της ζωής του ανθρώπου με ενίοτε αμφιλεγόμενα αποτελέσματα. Αντί ν' αναφερόμαστε σε μια λίστα δικαιωμάτων που συνεχώς μεγαλώνει μήπως θα ήταν καλύτερα να θεωράκισουμε ένα ισχυρό θεσμικό πλαίσιο, για τα ήδη υπάρχοντα δικαιώματα; Για ν' αποκτήσουν τα δικαιώματα δεσμευτικό κύρος, απαιτείται ένα είδος ισχύος που θα τα επιβάλλει και αυτή η ισχύς δεν μπορεί να είναι παρά η κρατική εξουσία, με την προϋπόθεση βέβαια, ότι το ίδιο το κράτος δεν είναι και ο παραβάτης των δικαιωμάτων όπως εϊθισται πολλές φορές να συμβαίνει.

Με την τήρηση ενός έμμεσου ή άμεσου - αν τελικά ενσωματώσει ένα τέτοιο η εκάστοτε έννομη τάξη, - δικαιώματος στο νερό, η διεθνής κοινότητα και τα κράτη θα στοχεύσουν στην ικανοποίηση των βασικών ανθρώπινων αναγκών, οι οποίες συνδέονται άρρηκτα με αυτά. Ισχυριστήκαμε ότι ένα δικαίωμα στο νερό για τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου υπονοεί δικαίωμα σε επαρκές, ποιοτικό, προσβάσιμο (οικονομικά, φυσικά και χωρίς διακρίσεις) νερό και με δυνατότητα συμμετοχής στις αποφάσεις για τα ζητήματα του νερού, όπως ορίζεται στο Γενικό Σχόλιο 15 της Γ.Σ. του ΟΗΕ το 2002. Η εξασφάλιση των άνω κριτηρίων για την ικανοποίηση ενός δικαιώματος στο νερό, μπορεί να γίνει μόνο μέσω μιας ορθής διαχείρισής τους και με όρους βιώσιμης ανάπτυξης, δηλαδή ικανοποίηση βασικών αναγκών ιδιαίτερα των ασθενέστερων και ανάπτυξη με όρους ισότητας.

Στη συνέχεια στραφήκαμε στην ανάλυση θεωριών δικαιοσύνης, αφού τίθενται ζητήματα κατανομής οφελών και βαρών όταν άνθρωποι έχουν περιορισμένη ή μηδαμινή πρόσβαση σε απαραίτητα για την ζωή και την ευημερία αγαθά, με στόχο την εύρεση της πιο κατάλληλης για να εφαρμοστεί στα ζητήματα του νερού.

Προηγουμένως όμως, αναλύσαμε την φύση του αγαθού του νερού, συζήτηση που γίνεται εκτενώς στην βιβλιογραφία, διότι η διαχείρισή του εξαρτάται εν πολλοίς από την εκάστοτε αντιμετώπισή του, είτε ως δημόσιου/κοινού είτε ως ιδιωτικού και άρα εμπορεύσιμου αγαθού. Το νερό είναι δημόσιο αγαθό και εφόσον η διαχείρισή του έχει στόχο το γενικό συμφέρον, δέον να ρυθμίζεται από διαφορετικούς κανόνες από εκείνους που διέπουν την αγορά.

Επιλέξαμε τις θεωρίες των Nozick και Rawls , με τον προβληματισμό μας να εστιάζεται όχι στην διανομή του νερού για όλες τις χρήσεις, που αποτελεί δαιδαλώδες ζήτημα χωρίς να δίνονται εύλογες λύσεις, αλλά περισσότερο στην διανομή νερού για τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων, και ειδικότερα στις χώρες της Ευρώπης και κάναμε τις εξής παραδοχές: Τα επιχειρήματα των υπέρμαχων της ιδιωτικοποίησης συνίστανται στο ότι οι αγορές μπορούν αποτελεσματικότερα να διαχειριστούν δημόσια αγαθά, διότι η μέχρι τώρα ελεύθερη πρόσβαση σε αυτά και ανεξέλεγκτη χρήση τους συνέβαλε στην εξάντληση και διαρκεί επιδείνωσή τους. Η απόδοση οικονομικής αξίας στο νερό και η τιμολόγησή του είναι ο καλύτερος τρόπος για ν' αποφύγουμε μια «τραγωδία των κοινών». Περιπτώσεις όμως ιδιωτικοποιήσεων, όπως μελετήθηκαν στην παρούσα διπλωματική, κατέδειξαν ότι η ποιότητα του νερού χειροτέρευσε, η συντήρηση των δικτύων αμελήθηκε, οι τιμές αυξήθηκαν δυσανάλογα και η πρόσβαση σε νερό ανθρώπων που ζούσαν σε απομακρυσμένες περιοχές έγινε πιο δυσχερής και η ρύπανση επιφανειακών υδάτων από βιομηχανίες, προκάλεσε βλάβες στην υγεία τους.

Σύμφωνα με τον Rawls, τα κοινωνικά πρωταρχικά αγαθά όπως και το νερό, πρέπει να μοιράζονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζονται πρωτίστως οι λιγότερο ευνοημένοι μιας κοινωνίας, με την ικανοποίηση των βασικών αναγκών τους και με σεβασμό στα δικαιώματά τους. Στο νοητικό πείραμα του Rawls οι άνθρωποι θα συναινέσουν αμοιβαία σ' ένα ελάχιστο επίπεδο ευημερίας, που μπορεί να τους προσφέρει η κοινωνία για την ασφάλειά τους. Οι δίκαιοι θεσμοί θα εξασφαλίσουν κατ' αρχάς τις βασικές ανάγκες και από κει και πέρα μπορούν να εγερθούν απαιτήσεις για παροχή σε σχέση με το πόσο θέλουν οι άνθρωποι να πληρώσουν για μια υπηρεσία ή ένα αγαθό.

Από τη μελέτη που έγινε σε χώρες της Ευρώπης καθώς και στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η ιδιωτικοποίηση υπηρεσιών ύδρευσης αλλά και η κυριαρχία των αγορών από εταιρίες εμφιάλωσης νερού που έχουν αποκλειστικό σκοπό το κέρδος από έναν πόρο που υφίσταται υπεράντληση,

έχει αρνητικές συνέπειες. Το να ρυθμίζονται από την διάθεση της αγοράς πόροι απαραίτητοι για τη ζωή και την αξιοπρέπεια των ατόμων, αποδεικνύεται επιβλαβές για την δημόσια ευημερία. Αν το ζητούμενο είναι κοινωνική δικαιοσύνη, πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν όλοι οι άνθρωποι και να συμφωνήσουν για την εξασφάλιση των βασικών αναγκών τους, με προτεραιότητα σε εκείνους που είναι οι λιγότερο ευνοημένοι μέσα στην κοινωνία καθώς και με την δυνατότητά τους να συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων.

Η βιωσιμότητα (ποσότητα και ποιότητα) επομένως των υδατικών πόρων μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη διαχείριση του ως δημόσιου αγαθού, μέσα από ένα εκτενές νομικό πλαίσιο σ' εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η ανάλυση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα σε σχέση με το δικαίωμα στο νερό κατέδειξε, ότι αν και δεν κατοχυρώνεται ρητά από το Ελληνικό Σύνταγμα, μπορεί ωστόσο να προστατευτεί από τις διατάξεις για το δικαίωμα στο περιβάλλον καθώς και από το δικαίωμα στην υγεία. Επίσης από την ανάλυση της όχι και τόσο πλούσιας νομολογίας συνάγεται, ότι η ελληνική έννομη τάξη, αντιμετωπίζει το νερό ως δημόσιο αγαθό και οποιαδήποτε ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών ύδρευσης αντιβαίνει σε βασικές διατάξεις του Συντάγματος. Ομοίως διαφαίνεται ότι όλα τα διεθνή κείμενα ήπιου δικαίου συνηγορούν στο ότι το νερό αποτελεί ένα κοινό αγαθό που πρέπει να απολαμβάνει όλη η ανθρωπότητα ισότιμα και χωρίς διακρίσεις και για το λόγο αυτό θα πρέπει να ισχυροποιηθεί και δικαιοδικά από κάθε κράτος στην εσωτερική του έννομη τάξη.

Τέλος από την μελέτη της δράσης των κοινωνικών κινημάτων στην Ελλάδα , Ισπανία και Πορτογαλία, έγινε αντιληπτό, ότι ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικών κρίσεων οι πολίτες διεκδικούν με την κινητοποίησή τους από το κράτος, ως εγγυητή των δικαιωμάτων τους, την προστασία και των σεβασμό αυτών. Συμμετέχουν στις αποφάσεις που αφορούν στην καλυτέρευση της ζωής τους και προτείνουν μοντέλα διαχείρισης ενάντια στην ελεύθερη αγορά και υπέρ ενός κράτους δικαίου.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η διαχείριση των υδατικών πόρων και η κατανομή τους- είτε μέσω πολιτικών, νέων τεχνολογιών ή μέσω των αγορών, υπονοεί σύνθετες διαδικασίες πολιτικής αμφισβήτησης, διαπραγμάτευσης και αγώνων. Οι διαδικασίες αυτές αφορούν στους υδατικούς πόρους αυτούς καθαυτούς, αλλά αφορούν και στους κανόνες και τη νομοθεσία που δομούν την βάση για διανομή καθώς και για το ποιος έχει ή θα έπρεπε να έχει την πολιτική εξουσία και τη νομιμότητα για την λήψη τέτοιων αποφάσεων (Zwartveen , Boelens, 2014:154).

Αντί να υποβιβάζουμε το νερό είτε στις οικονομικές του ιδιότητες ως σπάνιος φυσικός πόρος είτε στα χημικά και φυσικά του χαρακτηριστικά, η κατανόηση των ζητημάτων του νερού ως ζητήματα δικαιοσύνης απαιτεί μια ευρεία και διεπιστημονική κοινωνικο-περιβαλλοντική αντίληψη που ν' αναγνωρίζει τις κοινωνικοπολιτικές αλλά και πολιτιστικές διαστάσεις της καθώς και τη σχέση μεταξύ αυτών (Joy et al, 2014:9). Το νερό εκτός από έναν φυσικό πόρο αποτελεί ένα στοιχείο με πολιτιστικό, κοινωνικό, πνευματικό και συμβολικό νόημα εξ' ου και νερό και κοινωνία τελούν σε αμοιβαία σχέση. Επομένως, η ισότητα στη διαχείριση του νερού δεν μπορεί να επιτευχθεί αν παραβλεφθούν αυτοί οι παράγοντες και αλληλοσυνδέσεις (Santa Cruz Declaration, 2014: 248).

Η Eau de Paris στη Γαλλία σεβόμενη το δικαίωμα στο νερό, δεν διακόπτει τη παροχή νερού σε υπό κατάληψη κτίρια (από αστέγους, πρόσφυγες κ.ά.) και ενισχύει τα δημόσια σημεία δωρεάν διάθεσης νερού, που ανέρχονται σήμερα σε 1.200, με προφανή οφέλη για τους άστεγους του Παρισιού. Το Μόναχο, με σκοπό την προστασία των υπόγειων υδάτινων πόρων της, διαχειρίζεται τα δάση της με βιώσιμο τρόπο ενώ προωθεί πρόγραμμα στήριξης των αγροτών για να στραφούν στη βιολογική γεωργία σε περιοχές όπου προστατεύονται. Το νερό που φεύγει από τις εγκαταστάσεις επεξεργασίας στον ποταμό Isar έχει ποιότητα εφάμιλλη του νερού που χρησιμοποιείται στο μπάνιο. Επιπλέον, η Καταστατική Χάρτα Ύδατος καθιστά σαφές ότι το νερό δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως προϊόν πολυτελείας και ότι οι πολίτες έχουν δικαίωμα στην κατανάλωση νερού υψηλής ποιότητας, σε λογικό κόστος. Τέλος στο Δεκελί της Τουρκίας εκτός από την παροχή ιατρικής περίθαλψης για όλους και την κυκλοφορία δωρεάν τοπικών λεωφορείων ο δήμαρχος αναδιάρθρωσε και τις υπηρεσίες ύδρευσης. Δέκα τόνοι νερού το μήνα προσφέρθηκαν σε κάθε νοικοκυριό χωρίς χρέωση (Hachfeld et al,2013:38,39,49).

Η ορθή διαχείριση των υδάτων προϋποθέτει οι άνθρωποι να έχουν ισότιμη πρόσβαση στο νερό ανεξαρτήτως της κοινωνικής τους θέσης. Ο καθένας μας έχει ένα ηθικό καθήκον να χρησιμοποιεί το νερό υπεύθυνα, σε περίπτωση που διαθέτει τα οικονομικά μέσα ή τη δύναμη να το κάνει. Αποτελεί ηθικό χρέος όλων μας να το χρησιμοποιούμε σε λογικές ποσότητες και να μην το μολύνουμε, προς όφελος όλων .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Appiah, K. A. (2010). Morality: Aid, Harm, and Obligation. *Boston University Law Review*, 90, 661.
- Armstrong, A. (2009). Viewpoint: Further ideas towards a water ethic. *Water Alternatives*, 2(1), 138-147.
- Avila-García, P. (2014). Water conflicts and human rights in indigenous territories of Latin America. *Water for the Americas: Challenges and Opportunities*, 177.
- Bakker, K. (2007). The “Commons” Versus the “Commodity”: Alter-globalization, Anti-privatization and the Human Right to Water in the Global South. *Antipode*, 39(3), 430-455.
- Barlow, M. (2012). Our right to water: a people's guide to implementing the United Nations recognition of the right to water and sanitation. *Revista internacional de direito ambiental*, 1(1), 201-222.
- Barlow, M., & Clarke, T. (2002). Who owns water? *The Nation*, 2.
- Barlow, M., & Clarke, T. (2007). Blue covenant: The global water crisis and the fight for the right to water. *Toronto: McClelland & Stewart*.
- Bleisch, B. (2006). The human right to water-normative foundations and ethical implications. *Ethics and Economics*, 4 (2).
- Bluemel, E. B. (2004). The implications of formulating a human right to water. *Ecology law quarterly*, 31, 957.
- Boelens, R., Budds, J., Bury, J., Butler, C., Crow, B., Dill, B & Langridge, R. (2014). Santa Cruz declaration on the global water crisis. *Water International*, 39(2), 246-261.
- Bogardi, J. (2009). Water disasters and Ethics. In Llamas, M. R., Cortina, L. M., & Mukherji, A. (Eds.). *Water ethics: Marcelino Botin water forum 2007*. CRC Press.
- Boylan, M. (2008). Clean water. In *International Public Health Policy and Ethics*. Springer Netherlands, 273-287
- Boyle, A. (2012). Human Rights and the Environment: Where Next?. *European Journal of International Law*, 23(3), 613-642.
- Branco, M. C., & Henriques, P. D. (2010). The political economy of the human right to water. *Review of Radical Political Economics*.
- Cooper, D. & Palmer J. (eds.) (1995). *Just Environments: Intergenerational, International and Inter-Species Issues*. Routledge London
- Cosgrove, W. J. (2009). Public participation to promote water ethics and transparency. *Water Ethics*, 295.
- Da Cunha, L. V. (2009). Water: A human right or an economic resource?. *Water Ethics*, 97.
- De-Shalit, A. (1996). National Self-determination: Political, not Cultural. *Political Studies*, 44(5), 906-920.

- Doorn, N. (2013). Water and Justice: Towards an Ethics of Water Governance. *Public Reason*, 5 (1), 95-111.
- Dura, G., Kambourova, V., & Simeonova, F. (Eds.). (2007). *Management of intentional and accidental water pollution*. Springer Science & Business Media.
- Engeset, M. R. (2007). Justice in basic water distribution. (Doctoral dissertation. Tromso University). Ανακτήθηκε 10/6/2015 από <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/1307/thesis.pdf?sequence=1>.
- Falkenmark, M., & Folke, C. (2002). The ethics of socio-ecohydrological catchment management: towards hydrosolidarity. *Hydrology and Earth System Sciences Discussions*, 6(1), 1-10.
- Gialis, S. E., Loukas, A., & Laspidou, C. S. (2011). Theoretical perspectives and empirical facts on water sector privatization: the Greek case against European and global trends. *Water resources management*, 25(6), 1699-1719.
- Gleick P. H., & Ajami, N. (2014). *The World's Water Volume 8: The Biennial Report on Freshwater Resources*, 8. Island Press.
- Gleick, P. H. (1998). Water in crisis: paths to sustainable water use. *Ecological applications*, 8(3), 571-579.
- Gleick, P. H. (1999). The human right to water. *Water policy*, 1(5), 487-503.
- Hall, D., Lobina, E., & Motte, R. D. L. (2005). Public resistance to privatisation in water and energy. *Development in practice*, 15(3-4), 286-301.
- Hall, D., PSIRU www.psir.org, Karunanathan, M., Blue Planet Project (eds) (2012), Our right to water, case studies on austerity and privatization in Europe. Ανακτήθηκε 19/10/2015 από <http://www.blueplanetproject.net/documents/RTW/RTW-Europe-1.pdf>
- Hardberger, A. (2005). Life, Liberty, and the Pursuit of Water: Evaluating Water as a Human Right and the Duties and Obligations it Creates. *Northwestern University Journal of International Human Rights*, 4(2), 331-362.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162 (3859), 1243-1248.
- Heard, A. (1997). The Challenges of Utilitarianism and Relativism. *Human Rights: Chimeras in Sheep's Clothing*. Ανακτήθηκε 10/8/2015 από <http://www.sfu.ca/~aheard/417/util.html>
- Henderson, G. E. (2011). Rawls & Sustainable Development. *McGill Int'l J. Sust. Dev. L. & Pol'y*, 7, 1.
- Hill, T. E. (1983). Ideals of human excellence and preserving natural environments. *Environmental Ethics*, 5(3).
- Hughes, R.A. (2009-2010). Pro-justice ethics, water scarcity, human rights. *Journal of Law and Religion*, 25, (2), 521-540.
- Human Rights, Poverty Reduction and Sustainable Development: Health, Food and Water A Background Paper World Summit on Sustainable Development Johannesburg, 26-8/4-9 2002, στο <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HRPovertyReductionen.pdf>
- Jaffee, D., & Newman, S. (2013). A Bottle Half Empty Bottled Water, Commodification, and Contestation. *Organization & Environment*, 26(3), 318-335.
- Joy, K. J., Kulkarni, S., Roth, D., & Zwartveen, M. (2014). Re-politicising water governance: exploring water re-allocations in terms of justice. *Local Environment*, 19(9), 954-973.
- Koukouzelis, K. (2012). Sustainable Development, Liberty, and Global Social Justice. *Public Reason*, 4(1-2), 165-181.

- Koukouzelis, K. (2013). Autonomy and duties regarding nonhuman nature. revised and extended version of a paper presented at the 'Bioethics in Context II', Rethymno.
- Kowarsch, M. (2011). *Diversity of water ethics: A literature review*. 2nd Working Paper prepared for the research project "Sustainable Water Management in a Globalized World. Munich, Germany Ανακτήθηκε 5/2/2015 από <https://www.hfph.de/forschung/institute/gesellschaftspolitik/forschung/wirtschaft-und-ressourcen/wassermanagement/2nd-working-paper-sept-2011.pdf>.
- Kowarsch, M. From Human Rights to Water Management. A General Water Ethical Framework. 3rd Working Paper prepared for the research project "Sustainable Water Management in a Globalized World. Munich, Germany. Ανακτήθηκε 6/5/2015 από <https://www.hfph.de/forschung/institute/gesellschaftspolitik/forschung/wirtschaft-und-ressourcen/wassermanagement/3rd-working-paper-sep-2011.pdf>.
- Kowarsch, M., & Schröer, K. (2011). What should water ethics be about? The problem with identifying problems. 1st Working Paper prepared for the research project Sustainable Water Management in a Globalized World. Munich, Germany. Ανακτήθηκε 4-2-2015 από <https://www.hfph.de/forschung/institute/gesellschaftspolitik/forschung/wirtschaft-und-ressourcen/wassermanagement/1st-working-paper-sep-2011.pdf>.
- Langhelle, O. (1999). Sustainable development: exploring the ethics of Our Common Future. *International Political Science Review*, 20 (2), 129-149.
- Lekakis, J. N., & Kousis, M. (2013). Economic crisis, troika and the environment in Greece. *South European Society and Politics*, 18(3), 305-331.
- Liu, J. et al (2011). *Water Ethics and Water Resource Management*. Unesco Bangkok
- Low, N., & Gleeson, B. (1998). *Justice, Society, & Nature*. Taylor & Francis.
- Maneglier, H. (1991). *Histoire de l'eau: du mythe à la pollution*. Bourin
- March, P. C. (2003). Water privatization Fiascos: Broken Promises and Social Turmoil. Ανακτήθηκε 19/4/2015 από www.wateractivist.org.
- Peonidis, F.(2012) 'Kant's not so bad Speciesism' in E. D. Protopapadakis (ed.), *Animal Ethics: Past and Present Perspectives*. Logos Verlag Berlin, 141-150.
- Postel, S. L., & Wolf, A. T. (2001). Dehydrating conflict. *Foreign policy*, (126), 60.
- Priscolli, J., Dooge, J. & Llamas, R. (2004). *Water and Ethics*. Unesco Paris
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice* Cambridge. Mass.: Harvard University.
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York, Columbia University Press, 18-19.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*, rev. ed. Cambridge, MA: Belknap, 5.
- Rawls, J. (1972). *A Theory of Justice*. Oxford: Clarendon Press, pp. xv, 607
- Richardson, H. S., & Weithman, P. J. (1999). *Opponents and Implications of a Theory of Justice* (Vol. 3). Taylor & Francis.
- Giorgetta, S. (2002). The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development. *International Environmental Agreements*, 2(2), 171-192.
- Salman, S., & McInerney-Lankford, S. (2004). *The human right to water: Legal and policy dimensions*. Washington, DC: World Bank.
- Scanlon, J., Cassar, A., & Nemes, N. (2004). *Water as a human right?* (No. 51). IUCN.
- Schmitz, D. (1998). Are all species equal? *Journal of Applied Philosophy*, 15(1), 57-67 in rev. ed. Schmitz, D., Willot, E. (2002) *Environmental Ethics*. Oxford University, 96-103.
- Schramme, T. (2006). Is Rawlsian Justice Bad for the Environment?. *Analyse und Kritik-Zeitschrift für Sozialwissenschaften*, 28(2), 146.

- Sison, A.J.G. (2009). Water and wisdom as embodied in the works of Thales of Miletus. In Llamas, M. R., Cortina, L. M., & Mukherji, A. (Eds.). *Water ethics: Marcelino Botin water forum 2007*. CRC Press.
- Smalko, P. (2006). Ethical aspects of water pollution and management. In *Management of Intentional and Accidental Water Pollution*. Springer Netherlands, 311-320
- Solis, M. (2013). Global Justice, Basic Goods and the Sufficiency Threshold Claim, *Ethics and Economics*. 10 (2).
- Sullivan, C. A. (2009). Poverty and the ethics of water development. *Water Ethics*, 129.
- Thuso, R. (2012). Right to Water as an Emerging Human Right: The Legal Ramifications (Doctoral dissertation, Central European University).
- Tisdell, J. G. (2003). Equity and social justice in water doctrines. *Social justice research*. 16(4), 401-416.
- United Nations Development Programme (UNDP), 2006: “*Human Development Report 2006 Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*”, United Nations Development Programme. New York
- United, W. A. S. H. Freshwater Action Network (FAN Global), (2012). *The human right to safe drinking water and sanitation in law and policy-a sourcebook*. WaterLex
- Whiteford, L., & Whiteford, S. (2005). *Globalization, water & health: resource management in times of scarcity*. James Currey Ltd.
- World Health Organization (2003). Right to Water. Ανακτήθηκε 23/5/2015 από http://www.who.int/water_sanitation_health/en/righttowater.pdf.
- Zacune, J. (2013). Privatising Europe: Using the Crisis to Entrench Neoliberalism. *Transnational Institute*.
- Zwarteveen, M. Z., & Boelens, R. (2014). Defining, researching and struggling for water justice: some conceptual building blocks for research and action. *Water International*, 39(2), 143-158.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αγγελής, Ν. (2004), Η θεωρία της δικαιοσύνης και οι θεμελιώδεις ελευθερίες κατά τον John Rawls . *Δικαιώματα του Ανθρώπου – Τόμος εκτός σειράς*, Νο. II. Εκδ. Σάκκουλας, σ. 45-162.
- Ανδρουλιδάκης, Κ. (2010). *Καντιανή ηθική. Θεμελιώδη ζητήματα και προοπτικές*. Ιδεόγραμμα Αθήνα.
- Ανδρουλιδάκης, Κ. Μετάφρ.-Σημειώσεις-Επιλεγόμενα (2012). *Κριτική του πρακτικού λόγου*. 5^η εκδ. Εστία Αθήνα.
- Αραμπατζής, Γ. (2001). Θεσμικό πλαίσιο για τη διαχείριση και ανάπτυξη των υδατικών πόρων στην Ελλάδα. *ΠερΔικ.*, 2 , σ.192 επ.
- Βιδάλης, Τ. (1998). Πέρα από τον προστατευτισμό: αναζητώντας μία ατομική ελευθερία στο περιβάλλον. *Χαρμόσυνο Αριστόβουλου Μάεση, τ. II.*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 23 επ.
- Βιδάλης, Τ. (2002). Το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 2001 σε Παπαδημητρίου, Γ. (επιμ.), *Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρησή του*. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 57-60.
- Γεωργιάδη, Α., Σταθόπουλου, Μ. *Ερμ. Α.Κ., том. I*, σ. 98

- Δαγτόγλου, Π. (2005). *Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Α'*, 2^η αναθ. έκδοση. Εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Δακωρόνια, Ε. (2011). Το δικαίωμα στο νερό: Νομικό Πλαίσιο Προστασίας, *ΠερΔικ* 2/1, σ. 239-244.
- Δημητρόπουλος, Α. (2003). *Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου*, (επιμ.) Τέλλου, Γ. Αθήνα. Ανακτήθηκε, 10/8/2015, από, www.greeklaws.com/pubs/uploads/word/353.doc
- Διαμαντής, Ι., Πλιάκας, Φ., Πεταλάς, Χ., Καλλιώρας, Α., Η εναρμόνιση του εθνικού δικαίου με την Οδηγία 2000/60/ΕΚ για την προστασία και διαχείριση των υδάτων. *ΠερΔικ*. 4, σ. 480 επ.
- Hachfeld, D., Terhorst, Ph., Hoedeman, O., Ευσταθόπουλος, Γ. Νερό/Κοινό αγαθό: Η προστασία και η διαχείριση του νερού ως «κοινού αγαθού». Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς Νήσος Αθήνα. Ανακτήθηκε 18/7/2015 από http://poulantzas.gr/wp-content/uploads/2013/10/nero_tel_small2.pdf
- Kant, I. (1984). *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των ηθών*. Τζαβάρας Γ. Εισαγωγή-Μετάφρ.-Σχόλια. Δωδώνη Αθήνα.
- Καλιαμπάκος, Δ., Δαμίγος, Δ. (2008). Οικονομικά του περιβάλλοντος και των υδατικών πόρων: Βασικές αρχές, Μέθοδοι αποτίμησης, Εφαρμογές, Σημειώσεις Μαθήματος Οικονομικά του Περιβάλλοντος και των Υδατικών Πόρων, Αθήνα. Ανακτήθηκε 9/9/2015, από, http://mycourses.ntua.gr/courses/PSTGR1094/document/Environ_economics_notes.pdf
- Καραβοκύρης, Γ. (2015). Τα συνταγματικά όρια στις ιδιωτικοποιήσεις των δημοσίων επιχειρήσεων κοινής ωφελείας. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τ.63. Σάκκουλας Αθήνα, σ. 161-176.
- Καράκωστας, Ι. (2004). Η νομική προστασία των υδροτόπων. *Περιβάλλον και Δίκαιο* 1, σ. 27 επ.
- Καράκωστας, Ι. (2006). *Περιβάλλον και Δίκαιο*, 2^η εκδ. Αθήνα-Κομοτηνή.
- Κούγκολος, Α. (2004). Κριτική θεώρηση της Ευρωπαϊκής οδηγίας 2000/60 και του ν. 3199/2003. *ΠερΔικ.*, σ.17 επ.
- Λάππα, Α. (2010). Η αποτελεσματικότητα της προστασίας του δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον: η κοινωνική διάσταση. Ανακτήθηκε 23/9/2015 από, <http://nomosphysis.org.gr/12185/i-apotelesmatikotita-tis-prostasias-tou-dikaiomatos-se-ena-ugies-periballon-i-koinoniki-diastasi-septembrios-2010/diastasi>
- Μολύβας, Γ. Ο Rawls και η σύγχρονη άγγλο-αμερικάνικη πολιτική φιλοσοφία. Ανακτήθηκε 4/6/2015 από <http://www.koinpolpanteion.gr/pdf/molivas%20-%20rawls%2031-3-2015.pdf>
- Ο' Neil, O. (2011). *Αυτονομία και Εμπιστοσύνη στη βιοηθική*. Εκδόσεις Αρσενίδη Αθήνα, σ. 101-104.
- Παπαγιαννόπουλος, Φ. Α. Γ., & Παπαγιαννούπουλος, Φ. Α. Γ. (2010) (Διπλ. Εργασία). Περιβαλλοντική ηθική: το Κίνημα της Βαθιάς Οικολογίας. Ανακτήθηκε, 3/5/2015, από, https://dspace.lib.ntua.gr/dspace2/bitstream/handle/123456789/3830/papagiannopoulosf_ethics.pdf?sequence=3
- Παπαϊωάννου, Μ. (1998). Νομικό Πλαίσιο Διαχείρισης Υδατικών Πόρων. *ΠερΔικ* 1, σ.41-54.
- Παραράς, Π. (2015). Το δικαίωμα στο πόσιμο νερό. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τ.63. Σάκκουλας Αθήνα, σ.153-160.
- Πρωτοπαπαδάκης, Ε. (2013). Το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, η διαγενεακή δικαιοσύνη και ο Immanuel Kant. *Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική: Αναμετρήσεις με το Μέλλον*, 5, σ. 181 – 190.

- Ρωλς, Τ. (2001), *Θεωρία της δικαιοσύνης*, Μετάφραση: Βασιλόγιαννης, Φ., Βουτσάκης, Β. Παιονίδης, Φ., Παπαγεωργίου, Κ., Στυλιανίδης, Ν, Τάκης, Α-Επιστ. επιμ.: Τάκης, Α. Συντονισμός-Επίμετρο: Παπαγεωργίου, Κ. Εκδ. Πόλις Αθήνα
- Sandel, M. (2011). *Δικαιοσύνη, τι είναι το σωστό*, μετ. Αλεξ. Κιούπκιολης. Πόλις Αθήνα.
- Σιούτη, Γλ. (2003). *Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*. Εκδ. Σάκκουλα Αθήνα.
- Σιούφα, Β. (2013). Ιδιωτικότητα και φιλελεύθερη δημοκρατία: μερικές όψεις του ρεπουμπλικανισμού του Μ. Sandel. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 16(61).
- Σούρλας, Π. (2007-2008). Μέλλοντα πρόσωπα, *Επιθεώρηση Βιοηθικής*, 1, Τεύχος 1.
- Σπηλιωτόπουλος, Ε. (2010). Η Δημόσια Επιχείρησης, *Διοίκηση και Κοινωνία*, 4, β' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη.
- Σταμάτης, Κ. (2013). *Φιλοσοφία και Οικολογική Ηθική*, Νήσος Αθήνα.
- Τζουβελέκας, Β. (2003), Δημόσια Αγαθά, *Σημειώσεις Μικροοικονομικής Θεωρίας III* , Ρέθυμνο. Ανακτήθηκε την 10/9/2015 από <http://www.soc.uoc.gr/vtz/pdfdocs/miko201/PublicGoods.pdf>
- Τροβά, Ε. (2005). Η προστασία των υδατικών πόρων σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και το Σύνταγμα. *ΠερΔικ.* 4,σ. 552επ.
- Τσεβρενής, Β. (2008). Το νερό στην κοινωνία της διακινδύνευσης. *ΠερΔικ.*, σ. 31-47.
- Τσινόρεμα, Στ. (2013). Φύση, Βιοτεχνολογία και Ηθική: Αρχές μιας σύγχρονης περιβαλλοντικής ηθικής στο Τσινόρεμα, Στ., Λούης, Κ. *Θέματα Βιοηθικής*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης Ηράκλειο, σ. 380-403.

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- <http://www.savegreekwater.org/?cat=13> Διεθνής Ερευνητική Ομάδα Δημόσιων Υπηρεσιών (PSIRU), Γιατί το νερό είναι δημόσια υπηρεσία: ξεσκεπάζουμε τους μύθους της ιδιωτικοποίησης.
- <http://www.newsbomb.gr/ellada/apokalypseis/story/531043/o-argos-thanatos-ston-asopo>
- <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=362029><http://watervolo.blogspot.gr/search/label/%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF%20%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85>
- <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/20150201PVL00008/%CE%97%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%9B%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CE%BD%CE%B1%CF%82>
- http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.5.html
- <http://www.right2water.eu/el/node/45>
- <http://gr.euronews.com/2014/05/18/thessaloniki-atypo-dimopsifisma-referendum-nero-eyath/>

